FR. EUSTACHII
A. S. PAULO,
Ex Congregatione *Fulienſi*,
Ordinis *Ciſtercienſis*

ETHICA,

Sive

Summa Moralis diſciplinæ,

in tres partes diviſa.

Cum duplici Indice locupletiſſimo.

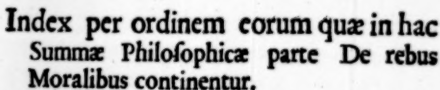

Nunc demum, in gratiam ſtudioſæ Juventutis, ſeorſim edita, & quamplurimis mendis repurgata.

CANTABRIGIÆ:
Ex Academiæ celeberrimæ Typographeo,
Impenſis *Guilielmi Morden* Bibliopolæ, apud quem venales proſtant. 1654.

24 - 245

Index per ordinem eorum quæ in hac Summæ Philosophicæ parte De rebus Moralibus continentur.

II. *Quo-*

Tertia pars Ethicæ: *De ipsis Actionibus humanis: Ubi, de Passionibus, déque Virtutibus ac Vitiis.*

VI. Que-

Schema

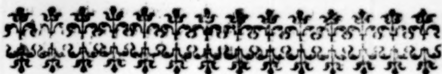
Schema generale; in quo series eorum omnium quæ traduntur in hac Summa Moralis disciplinæ ob oculos ponitur.

Quæstiones proœmiales De Morali disciplina, Quæst. 3.

Ethicæ, seu Moralis disciplinæ tres sunt partes:

- *Prima, de Beatitudine seu fine humanarum actionum*
  - *Prior Tractatus de Bono & Fine:*
    - *Prior Disputatio, de Bono,* 4
    - *Posterior Disp. de Fine,* 3
  - *Posterior Tract. de ipsa Felicitate:*
    - *Prior Disp. de beatitudine hominis Objectiva,* 2
    - *Posterior Disp. de Formali hominis beatitudine,* 2
- *Secunda de Principiis humanarum actionum:*
  - *Prior Tract. de principiis internis humanarum actionum:*
    - *Prior Disp. de principiis internis humanarum actionum à natura Congenitis,* 4
    - *Posterior Disp. de principiis internis humanarum actionum Acquisitis,* 4
  - *Posterior Tract. de principiis externis humanarum actionum:*
    - *Prior Disp. de principio externo humanarum actionum Efficaciter movente,* 3
    - *Posterior Disp. de aliis principiis externis humanarum actionum,* 2
- *Tertia, de ipsis actionibus humanis: ubi de passionibus, denique Virtutibus ac Vitiis:*
  - I. *Tract. de ipsis Actionibus humanis:*
    - *Prior Disp. de Actionibus humanis generatim,*
    - *Posterior Disp. de Actionibus humanis speciatim,* 5
  - II. *Tract. de Passionibus animæ.*
    - *Prior disp. de Passionibus animæ generatim,* 4
    - *Posterior Disp. de Passionibus animæ sigillatim,* 6
  - III. *Tract. de Virtutibus & Vitiis.*
    - 1. *Disp. de Virtutibus generatim,* 5
    - 2. *Disp. de Virtutibus sigillatim, nempe de 4 cardinalibus.*
      - 1. § *de Prudentia,* 7
      - 2. § *de Justitia,* 8
      - 3. § *de Fortitudine,* 3
      - 4. § *de Temperantia,* 2
    - 3. *Disp. de Vitiis & Peccatis,* 8

Secunda

De rebus Moralibus.

Quæstiones procœmiales,

De ipsa Morali disciplina.

Præfatio.

Uoniam universæ Philosophiæ finis est humana felicitas (cùm nulla res antiquos magis ad philosophandum impulerit, quàm ut cæteris hominibus beatiores essent;) quæ quidem felicitas partim in veritatis contemplatione, partim in actione virtuti consentanea posita est: ideo præter scientias contemplatrices, oportuit aliquam esse scientiam quæ recti honestique rationem contineret, & ad virtutem morúmque probitatem erudiret: Quam Ethicam, h. e. moralem disciplinam seu morum scientiam, appellârunt, unámque è præcipuis Philosophiæ partibus esse censuerunt. De hac igitur priùs quàm de iis quæ ad ipsam pertinent nonnihil præfationis loco dicemus. *Philosophiæ finis humana felicitas.*

Quæstio I.

Quid sit Moralis Philosophia; &, An sit verè scientia.

M*Oralis Philosophia* vulgò appellatur hæc Philosophiæ pars, quòd tota in moribus rectè instituendis posita sit. *Mores* autem dicuntur tum actiones humanæ, (i e. actiones hominum liberæ, præsertim consuetæ *Mores quid*

confuetæ ac sæpius iteratæ) cùm etiam habitus qui ex ejusmodi actionibus iteratis comparantur. Et quoniam de hac morum disciplina controvertitur, an sit Ars, an verò Prudentia, an potiùs dicenda sit Scientia; totam hanc litem triplici conclusione dirimemus.

1. Conclusio probatur. I. Conclusio; Moralis disciplina non est ars propriè dicta: Non enim primò & per se versatur circa actiones corporeas: licèt enim pleræque actiones humanæ seu morales ad objecta quædam externa & corporea referantur, ut Liberalitas, Temperantia, &c. non tamen propterea actiones illæ sunt externæ aut corporeæ: Et quamvis actiones quædam corporeæ dicantur humanæ seu liberæ, atque ad Moralem philosophum pertineant, quatenus liberè imperantur à voluntate; non tamen circa illas primariò versatur Moralis philosophus, sed tantùm secundariò, quatenus sunt effectus actionum internarum seu elicitarum voluntatis, in quibus ratio virtutis aut vitii primò & per se reperitur. *Virtutes non tam externo quàm interno actu mẽsurandæ sunt.* Nec enim tam Depositum reddere aut Debitum solvere, quàm Efficax & constans voluntas tribuendi unicuique jus suum, justitiæ munus est: itémque, non tam cursum accelerare amici tuendi causâ, quàm Summo studio velle amico opitulari, amicitiæ officium est. At verò, non tantùm opera, sed etiam actiones circa quas primò & per se versatur ars, externæ sunt & corporeæ. *Qu. 1.* Repete ex Logicæ Prolegomenis ea quæ de arte propriè & impropriè dicta docuimus.

2. Conclusio; probatur 1. II. Conclusio; Moralis disciplina non est prudentia. Primùm, quia prudentia non nisi in probis hominibus reperitur; nam animi sagacitas morum probitate destituta, calliditas est & astutia magis quàm prudentia: at Moralis philosophia etiam in perditissimis hominibus inveniri potest. *2,* Deinde, prudentis officium istud potissimum est, ea quæ ad finem magis conducibilia sunt solerter eligere: at Moralis philosophus non tantùm ea quæ sunt ad finem, verùm etiam

finem

etiam finem ipſum ex inſtituto contemplatur. Præterea, prudentia eſt tantùm eorum quæ cadunt in deliberationem ; at Moralis philoſophia eſt rerum, quarum conſtans & indubitata veritas eſt : unde viri prudentis eſt, adhibito conſilio maturè deliberare ; Moralis verò philoſophi, aliquid certò definire ac determinare. Denique, Moralis philoſophiæ eſt, humanas actiones dirigendas in univerſum contemplari : prudentiæ verò munus eſt, ſingulas ejuſmodi actiones pro circumſtantiarum ratione ſapienter moderari. Licèt igitur tum moralis diſciplina cùm etiam prudentia ſint morales habitus qui in eadem intellectiva animæ parte reſident, & circa eaſdem hominum actiones verſantur : quia tamen non in eodem ſunt ordine (cùm prudentia morali diſciplinæ tanquam inferior ſuperiori ſubordinetur) nec eadem ſunt utriuſque officia, ut patet ; ideo non formali ratione modò, ſed etiam reipſa diſtinguuntur ; præſertim cùm moralis diſciplina nonnunquam ſine prudentia, & è contrà prudentia abſque morali diſciplina eſſe poſſit. 3. 4. *Coroll.*

III. Concluſio ; Moralis diſciplina eſt ſcientia propriè dicta. *3. Concluſio:* Cujus concluſionis veritas ex præcedentium concluſionum veritate ſatis eluceſcit ; & confirmatur adhuc unicâ hâc validiſſimâ ratione, Ea cenſenda eſt propriè ſcientia, in qua aliquid certò & evidenter per vera principia cognoſcitur. *Cõfirmatur.* Atqui ejuſmodi eſt Moralis philoſophia, in qua multa traduntur de actionibus humanis certò & evidenter per vera principia ; ut cùm philoſophus Moralis probat Tribuendum eſſe unicuique quod ſuum eſt, hâc demonſtratione, *Id ſemper agendum eſt quod recta ratio poſtulat : Sed recta ratio poſtulat ut unicuique reddatur quod ſuum eſt : Ergo unicuique jus ſuum tribuendum eſt.* *Occurritur tacitæ objectioni.* Et licèt actiones humanæ in actu exercito (ut loquuntur) inconſtantes ſint, leves, & incertæ ; & nonnullæ etiam naturâ ſuâ adiaphoræ ſint ſeu indifferẽtes, ità ut modò bonæ modò malæ eſſe poſſint: nihilominus tamen de iis omnibus indubitatas ac perpetuæ veritatis propoſitiones habet Moralis philoſophus.

Quæstio. II.

Quodnam sit subjectum Moralis scientiæ.

Assertio. CUm constet apud omnes, Moralem philosophiam maximè dici practicam, necesse est ut ipsius objectum sive subjectum circa quod versatur & à quo denominatur propriè practica, sit praxis maximè propriè dicta; quæ nihil aliud est quàm actio humana seu moralis. Itaque objectum proprium totale & adæquatum hujus scientiæ, est actio humana quatenus est dirigibilis ad bonum morale, seu ad finem rectæ rationi consentaneum. *Objectum hujus scientiæ est actio humana.* Ubi per *actionem humanam* intelligimus quamvis actionem hominis liberam, sive elicitam ab ipsa voluntate, sive ab eadem imperatam. Cui additur ipsa ratio formalis objecti, videlicet, *quatenus dirigibilis est ad bonum morale*. Quod ut intelligas, repetendum est quod in Dialecticæ Prolegomenis docuimus; *Nota. Qu. 2. sub finem.* In scientiis practicis aliud esse objectum considerandum duntaxat, aliud verò objectum considerandum simul & dirigendum. *Actio recta* Sic enim in Morali disciplina actiones morales rectæ, ut rectæ, dici possunt objectum considerandum duntaxat: actiones verò humanæ *rectificanda* rectificandæ dici possunt subjectum Moralis philosophiæ considerandum simul ac dirigendum: *rectificata.* Quod verò spectat ad actiones rectificatas, quæ à nonnullis dicuntur objectum formatum; non tam scientiæ subjectum quàm ejusdem scientiæ finis remotior censendæ sunt.

Supradicta probatur assertio. Quòd igitur actiones humanæ seu morales rectificandæ in ordine ad bonum morale, sint verum & legitimum scientiæ Moralis subjectum, vel ex eo patet (ut cætera prætermittam) quòd omnia quæ in ejusmodi scientia traduntur, ad actiones eo modo spectatas referantur tanquam principia, partes aut proprietates. *Principia hujus disciplinæ.* Et quidem principia humanarum actionum simplicia sunt, Intellectus, Voluntas, Liberum arbitrium, Habitus

bitus virtutum, Finis ultimus, & earum Objecta. Principia verò complexa, quæ dicuntur principia scientiæ permulta sunt; v. g. *Esse unum ultimum finem humanæ vitæ propositum*; *Media esse proportionata fini*; *Hominem esse libero arbitrio præditum*; *Virtutes assuetudine comparari*, &c. Partes præterea seu species actionum humanarum sunt actiones voluntatis elicitæ & imperatæ; item actiones ex natura sua Bonæ, Pravæ, vel Indifferentes. Earundem verò proprietates dici possunt Bonitas vel Malitia moralis, Meritum vel Demeritum, item Circumstantiæ nonnullæ quæ eas comitantur. Homo verò aptus purgari à vitiis & virtutibus instrui, est finis cui prodest Moralis philosophia. Finis verò Morali philosopho propositus, est primùm dirigere actiones hominis; deinde, ipsæ actiones directæ: tandem ipsa humanæ vitæ Felicitas non tantùm humanæ vitæ rectificatarum actionum, sed etiam ipsius Moralis disciplinæ finis ultimus dici potest.

Partes; *Proprietates,* *Finis.*

Quæstio III.

Quænam sint præcipuæ partes Moralis philosophiæ.

CUm institutum Moralis philosophiæ sit, hominem probitate morum informare, cúmque ad felicem vitæ statum perducere; homo verò quatenus sic informari potest, triplici modo spectetur: primò, in se absque respectu ad multitudinem; secundò, ut pars est domesticæ societatis; tertiò, ut est membrum totius reipublicæ: Hinc orta est celebris illa philosophiæ Moralis in tres partes divisio: nempe, in Ethicam, seu Monasticam, h.e. privatam; Oeconomicam, seu domesticam; & Politicam, seu civilem: Quarum prima mores hominis in se absolutè considerati componit, pertinétque ad bonum privatæ cujusque personæ; secunda mores hominis ut est pars familiæ informat, ordinatúrque ad bonum societatis domesticæ; tertia

Hominis beatificandi consideratio triplex. *Indè triplex philosophia Moralis; Ethica,* *Oeconomica. Politica.*

tertia mores hominis quatenus est reipublicæ membrum, in ordine ad bonum totius civitatis ac reipublicæ, instituit. Itaque prima prodest privatæ cuiq; personæ; secunda, domui vel familiæ; tertia, civitati vel reipublicæ.

Quis ordo inter illas tres disciplinas. Ex quo intelligere est, Ethicam sive Monasticam tum naturæ cùm doctrinæ ordine reliquas duas præire: tum quia rem simpliciorem, nempe privatum hominem, considerat, qui simplicius quiddam est quàm Familia, quæ ex singulis hominibus; quámq; Civitas aut Respublica, quæ ex multis familiis coalescit: tum quia necesse est propriam vitam priùs componere, quàm ad familiæ aut reipublicæ gubernaculum accedere. Ordine tamen dignitatis Politica reliquas duas antecedit, tum quia cæteras eminentiori quodam modo in sese continet, tum quia circa nobilius subjectum versatur: Adde, quòd regimen reipublicæ multò perfectius est quàm regimen suiipsius aut familiæ, quia nempe ad plura se extendit, & ad nobiliorem finem refertur: atqui, ut docet D. Thomas, Civilis seu Politica scientia juvat regimen reipublicæ; Oeconomica, familiæ; Ethica verò, uniuscujusque privatæ personæ. *2.2.qu.50. art. 1.*

Politicæ & Oeconomicæ partes duæ. Utriusque autem disciplinæ, tam Politicæ quàm Oeconomicæ, duæ sunt præcipuæ partes; quarum altera in instruendis iis qui præsunt, altera in instituendis iis qui subsunt posita est. Præest autem in œconomia seu familia is qui vulgò dicitur Paterfamiliâs, qui idem est Vir, Pater, & Dominus; Subsunt verò, Uxor, Liberi, & Servi: Unde Oeconomica triplici societate dicitur constare; Despoticâ seu herili, Gamicâ seu conjugali, & Patricâ seu paternâ. At verò in politia, aut unus, aut pauci, aut multi præsunt; cæteri verò subsunt: *Politiæ forma triplex.* Ex quo orta est reipublicæ forma triplex: nempe, Monarchica, in qua unus; Oligarchica (ad quam spectat Aristocratica) in qua pauci, iique vel divites vel optimates; & Democratica, in qua multi (nempe populus) imperant. Licèt autem naturæ lege Democratia Monarchiam

narchiam & Oligarchiam ſive Ariſtocratiam præcedat; quia omnes naſcimur liberi, nec facilè alterius imperio ſubjicimur: nihilominus tamen ordine dignitatis, & habitâ ratione optimæ gubernationis, cæteras antecedit Monarchia, Divino imperio quàm ſimillima; Quam ſequitur Ariſtocratia: Ultimum verò locum tenet hoc ordine Democratia.

Porrò prætermiſſis iis quæ tum ad Politicam cùm ad Oeconomicam pertinent, quoniam ea non ſunt noſtri inſtituti, ea duntaxat explicabimus in hac ſecunda parte noſtræ Summæ, quæ ad Ethicam ſive Monaſticam primò & per ſe ſpectare videbuntur: quæ tamen optima ſunt tum Politicæ cùm etiam Oeconomicæ fundamenta. Et quoniam Ethicæ ſubjectum ſunt actiones humanæ ad finem vitæ privatæ conſentaneum dirigibiles, eo ordine progrediemur, ut primùm de ipſo fine ultimo humanarum actionum, ſeu de Beatitudine privata, diſſeramus; ubi nonnulla de Bono & Fine in communi præmittemus: deinde, in ſecunda parte agemus de earundem humanarum actionum Principiis tum internis cùm externis: denique, de ipſis humanis actionibus dicemus in tertia parte; ubi de Paſſionibus animi, tum de Virtutibus ac Vitiis pertractabimus.

Ethicæ tres partes. 1. 2. 3.

Prima

Prima pars Ethicæ;

De Beatitudine.

Præfatio.

Hujus partis tractatus duplex.

Um beatitudo sit finis humanarum actionum ultimus, atque adeò omnis humana actio sit propter finem, finis autem bonum quoddam sit; doctrinæ ratio postulat, ut paulò pòst acturi de Felicitate, priùs de Bono ac Fine dissera̅mus: Sícque hujus primæ partis duo erunt tractatus: prior, de bono & fine; posterior verò, de ipsa felicitate seu beatitudine humana.

Prior Tractatus hujus partis:

De Bono, & Fine.

QUia Finis species quædam est Boni, idcirco priùs de bono quam de fine agendum est: Quare prior hujus tractatus disputatio de bono, posterior verò de fine instituetur.

Prior Disputatio hujus Tractatûs:

De Bono.

Quæst. I.

Quid sit Bonum.

Boni definitio.

BOnum *a veteribus rectè definitum fuisse, Id quod omnia appetunt*, scribit Aristoteles in ipso limine lib.

lib. 1. Ethicorum ad Nicomachum. Quam boni definitionem vel potiùs descriptionem ut intelligas, notandum est hîc quod alibi fusiùs explicabitur, Bonum quà bonum, ex sua ratione formali significare relationem convenientiæ; quandoquidem bonum est objectum appetitûs, & unumquodque eatenus appetitur quatenus conveniens est, aut saltem tale esse existimatur: quam quidem convenientiam sequitur appetibilitas uti propria boni affectio, sese habens ad bonum ut ad colorem visibilitas. Quare si bonum ex sua formali ratione spectetur, definiendum erit, id quod cuique conveniens est: si verò spectetur ratione præcipuæ proprietatis, quæ est appetibilitas, rectè describetur, Id quod omnia appetunt. Posset etiam ratione aliarum ipsius proprietatum aliter describi; ut si dicatur, id quod naturâ sui diffusivum est, &c. Et licèt supradicta boni descriptio singulis bonis primò non competat; quia non omnia quodvis particulare bonum appetunt, bono tamen in communi proculdubio convenit; hoc enim expetunt omnia, cùm in singulis bonis, quæ res quæque optant, includatur: deinde etiam secundariò bonis particularibus simul collectivè sumptis competit, quatenus unaquæq; res appetit suum bonum, & bonum cujusque est id quod unumquodque appetit. Adde etiam, eandem descriptionem adaptari posse Summo bono: Cùm enim omnibus rebus congenita sit proclivitas in bonum, & omne bonum quædam sit summi boni participatio, necesse est ut omnia saltẽ virtute & implicitè in summum bonum tendant; quare ipsum optimè definiri poterit, Quod omnia appetunt.

Alia Boni definitio.

D. Dionys. c. 4. De Div. nom.

Quomodo omnia summum bonum appetant.

Quæstio II.

Quonam pacto res ferantur in bonum.

FErri in bonum nihil aliud est quàm appetere bonum: Unde facile est intelligere, omnia appetitu aliquo in bonum tendere, cùm bonum sit quod omnia appetunt. Jam verò quonam appetitu unumquodque

in illud feratur quæstio est. Cui ut satisfiat, notandum est primò, appetitum aut esse Innatum aut Elicitum. Innatus est propensio unicuique rei à natura congenita, quâ unumquodque ad id quod sibi conveniens est inclinatur: Elicitus est ipse appetendi actus, præsertim is qui in animantibus præeunte aliquâ cognitione contingit. Secundò notandum est, appetitum innatum triplicem esse; nempe, Naturalem, Animalem seu sensitivum, & Rationalem seu intellectivum. Naturalis dicitur, quo unaquæque res absq; ulla notitia inclinatur ad id quod sibi conveniens est; qualis reperitur etiam in rebus inanimatis & sensus expertibus, v. g. in lapide inferiorem locum tanquam naturæ suæ congruentem, appetente. Animalis seu sensitivus est ille quo res inclinatur in id quod sibi conveniens est, præeunte notitiâ sensûs: qui in solis animantibus reperitur; distribuitúrque in Irascibilem & Concupiscibilem (de quibus in progressu dicemus) quo genere appetitûs equus urgente fame pastum expetit. Denique, Rationalis seu Intellectivus ille est quo res appetit bonum sibi conveniens, præviâ notitiâ intellectûs; qui appetitus est ipsa voluntas, nec ulli animantium generi præterquam homini competit: Hoc genere appetitûs homo in id quod rectum honestúmq; est inclinatur.

Appetitus Innatus. *Elicitus.* *Appetitus innatus triplex: Naturalis.* *Animalis.* *Rationalis.*

Quibus positis, ad quæstionem propositam respondetur, Ea quæ cognitione carent, solo naturali appetitu in bonum ferri; bruta verò, quæ cognitione sensuum prædita sunt, non tantùm naturali sed etiam animali seu sensitivo appetitu duci in bonum; deniq; homines, qui intellectivâ cognitione dotati sunt, non tantùm naturali & sensitivo sed præterea rationali seu intellectivo appetitu bonum appetere. Quo loco nota, naturalem appetitum impropriè dici appetitum; sed potiùs appellari naturæ propensionem & naturalem potentiam; sicut etiam in brutis, ipse etiam animalis appetitus sæpenumero naturalis instinctus solet appellari. Nota etiam, in homine rationalem appetitum posse

Solvitur quæstio proposita. *Nota 1.* *Nota 2.*

posse ferri in objectum appetitûs sensitivi, nempe in bonum jucundum & utile, licèt appetitus sensitivus non possit ferri in bonum honestum, quod est objectum peculiare rationalis appetitûs: Cujus rei ratio est, quòd rationalis appetitus eminenter contineat tum sensitivum cùm naturalem appetitum, quemadmodum anima ipsa rationalis tum sensitivam cùm vegetantem eminenti quadam ratione continet. Ex his intelligere est, omnem appetitum esse inclinationem quandam in bonum. Objicies, Appetitum sensitivum in homine semper in malum propendere, juxta illud, *Proni sunt sensus hominis in malum ab adolescentia sua.* Unde & concupiscentia ipsa interdum ab Apostolo *peccatum* dicitur, quia & à peccato est & ad peccatum inclinat; ideóq; vulgo à Theologis *fomes peccati* dici consuevit. Sed occurro, ac dico, ideò appetitum sensitivum dici inclinari ad malum, quia cùm feratur in bonum jucundum, sæpe accidit ut tale bonum rectæ rationi ac Divinæ legi adversetur, sicq; eâ ratione dicatur malum. Licèt igitur appetitus sensitivus in ejusmodi malum inclinet, ideóque *peccatum* & *fomes peccati* vocetur; non propterea desinit ferri in bonum sibi conveniens, nempe in bonum jucundum ac delectabile. *Object. 1.* *Gen.8.21.* *Solut.*

Quæstio III.

Utrùm omnis appetitio feratur in bonum.

SEnsus propositæ quæstionis est, An id omne quod actu appetitur sit bonum, ità ut malum quà malum nunquam possit appeti. Et quidem difficultas non est de appetitu naturali, nec de sensitivo; sunt enim hæc appetituum genera ab Autore naturæ ad bonum determinata: Verùm tota difficultas est de appetitu rationali, seu de voluntate; Utrùm omnis ejus appetitio feratur in bonum, ità ut non possit voluntas pro sua libertate malum etiam ut malum appetere. Dico *malum ut malum*, seu *sub ratione mali*; neque enim dubium est eandem ferri posse in malum, quatenus ta- *Quæstionis propositæ sensus aperitur.*

men alicujus boni ſpeciem præ ſe fert: ſic enim voluntas ferri poteſt in malum inhoneſtum ſeu turpe, quatenus illud idem bonum eſt jucundum ſeu delectabile, vel quatenus illud idem quod verè inhoneſtum eſt, ſpeciem quandam habet apparentis honeſtatis.

Sententia de propoſita quæſt. tenenda probatur, 1.

Licèt igitur non deſint qui aſſerant, poſſe voluntatem appetere malum ut malum eſt, & è contrà repudiare bonum etiam quà bonum eſt, nihilominus tamen perſtandum eſt in oppoſita eâq; communi ſententiâ; quæ proculdubio eſt Ariſtotelis 8. Ethic. c. 2. & 1. Polit. cap. 1. & alibi: quam amplectitur ac probat D. Thomas 1.2æ. qu. 8. art. 1. Ratio D. Thomæ eſt, *Quòd appetitio nihil aliud ſit quàm rei appetentis ad a-*
2. *liud inclinatio, nihil autem inclinetur niſi ad aliquid ſibi*
ſimile & conveniens: quod eſt bonum. Deinde, ſi voluntas ferri poſſet ad malum ſub ratione mali, malum ut malum eſſet actu appetibile: quod planè repugnet; cùm ipſa malitiæ ratio tollat convenientiam, quâ ſublatâ tollitur appetibilitas, quæ ex convenientia ſeu ex congruentia boni naſcitur. Quòd ſi malum ut ſic non eſt appetibile, non poteſt intelligi quomodo poſſit appeti à voluntate quatenus tale.

Object.

Si objicias, Voluntatem eſſe liberam circa bonum & malum, ac proinde non tantùm poſſe appetere bonum ut bonum, ſed etiam malum ut malum:

Solut. Libertas Contrarietatis.

reſpondeo, Libertatem voluntatis circa bonum & malum non eſſe libertatem Contrarietatis; quaſi poſſit poſitivè ferri appetendo in ipſa contraria, nempe in bonum & malum quatenus talia ſunt; aut quaſi poſſit contrariis actibus in bonum ferri, aut etiam in malum, v. gr. appetere bonum & repudiare bonum ut ſic, aut etiam repudiare malum & illud idem ut malum appetere:

Contradictionis.

ſed eſſe libertatem Contradictionis, quâ poteſt bonum velle aut non velle, item nolle ſeu actu repudiare malum vel non nolle ſeu non actu repudiare: h. e. Voluntatem tum circa bonum cùm circa malum ut ſic liberam eſſe quoad exercitium actûs, quia poteſt circa illa actum aliquem exercere aut ſuſpendere.

Nota.

Adde, quòd libertas humanæ volun-

voluntatis circa bonum & malum satis elucet in eo, quòd possit velle bonum, & etiam velle malum quod in eodem genere non potest habere rationem boni: v. gr. Potest voluntas ferri in objectum temperantiæ, quod habet rationem boni honesti; & præterea, in objectum intemperantiæ, quod habet rationem mali inhonesti, nec unquam potest habere rationem boni honesti, licèt in illud feratur quatenus est bonum jucundum. Non est tamen propterea negandum, bonum & malum pertinere ad eandem appetendi facultatem, licèt non ad eundem ejusdem facultatis actum: nam bonum pertinet ad voluntatem quatenus sub ea ratione ab ipsa potest appeti; malum verò, quatenus sub ea ratione ab eadem repudiari potest: Quo modo verũ & falsum ad eandem intelligendi facultatem pertinent. Quædam verò peccata dicuntur esse *ex malitia*; non quòd in eis malum ut malum appetatur, sed quòd illud bonum jucundum vel utile quod appetitur, non ignoretur esse aversum à Deo, aut à recta ratione alienum. Si dicas, Damnatos velle Deum non esse; velle quoque flagitia, quia nôrunt ea Deo displicere; item, desperatos homines mortem sibi optare: quæ omnia non nisi mali rationem habent: respondeo, Licèt illa verè sint mala, illis tamen perditis animabus aut desperatis hominibus apparere bona quatenus illa sibi convenire judicant, aut quatenus arbitrantur per illa se à majoribus malis liberari.

Bonum & malum ad eandem appetendi facultatem pertinent.

Peccata ex malitia.

Object.

Solut.

Quæstio IV.
Quotuplex sit bonum.

BOnum in genere dividi potest juxta S. Augustinum in Psal. 134. in *bonum à seipso*, & *bonum ab alio:* Illud dicitur bonum per essentiam; qualis est solus Deus, juxta Domini sententiam Luc. 18, 19. *Nemo bonus, nisi solus Deus:* Hoc verò dicitur bonum per participationem: Quod quidem rursus dividi potest in bonum transcendens seu Metaphysicum,

Bonum per Essentiam:

Per Participationem.

Quod 1. Metaphysicum,

ſicum, quod cuique rei competit quatenus eſt aut eſſe poteſt: naturale ſeu Phyſicum, quod naturæ cujuſque rei competit; ut, naturales cujuſque rei Facultates & Potentiæ: Morale denique ſeu humanum, quod ab homine ſpontè ac liberè poteſt appeti: Quod quidem ratione ſubjecti ſeu materiæ dividitur in bonum animi, ut Scientia; corporis, ut Sanitas; & fortunæ, ut Divitiæ: ratione verò finis & magis propriè ab Ariſtotele bonum idem morale dividitur in honeſtum, utile, & jucundum: Quam quidem celebrem boni partitionem in hunc ferme modum explicat S. Doctor; Unumquodque dicitur bonum prout appetibile eſt, ſeu quatenus eſt terminus appetitionis: Dicitur autem aliquid eſſe terminus appetitionis dupliciter: nempe, ſimpliciter; quod terminat motum appetitionis tanquam quid ultimum; vel ſecundùm quid; quod terminat motum appetitionis tanquam medium quo ad ultimum itur: Jam verò ſi bonum ſimpliciter terminat appetitionem tanquam quid ultimum, vel ſe habet ut res quæ per ſe appetitur, dicitúrque bonum honeſtum; vel ut quies in re habita, dicitúrque bonum jucundum: quòd ſi appetitionem ſecundùm quid terminat tanquam quid medium, dicetur bonum utile. Itaque per bonum utile pervenitur ad honeſtum; ex cujus poſſeſſione naſcitur jucundum. Ubi notandum, fieri poſſe ut idem bonum diverſâ conſideratione dicatur honeſtum, utile, & jucundum: deinde, aliquid utile & jucundum dici poſſe non tantùm ratione ſenſûs & corporis, ſed etiam ratione animi: denique, bonum honeſtum dici abſolutè bonum morale ſeu bonum hominis; utile verò & jucundum, quatenus rectæ rationi conformantur.

2. Phyſicum, 3. Ethicum: Idque, I. Animi, Corporis, Fortunæ: II. Honeſtum, Utile, Jucundum. 1. part. q. 5. art. 6.

Poſterior

Posterior Disputatio hujus Tractatûs:

De Fine.

Quæstio I.

An idem sit Finis & bonum.

PRopositæ quæstioni triplici conclusione sequenti satisfiet.

I. Conclusio; Finis & Bonum non sunt idem formaliter, h. e. Non est eadem formalis ratio boni quæ finis: quia bonum quâ bonum significat relationem convenientiæ, at finis quà finis importat relationem causæ finalis: Unde Bonum definitur, Id quod conveniens est; Finis verò, Id cujus gratiâ cætera fiunt. *1. Conclusio;*

II. Conclusio; Finis & Bonum, si secundùm actum spectentur, non sunt semper idem realiter quoad fundamenti reciprocationem, ut loquuntur. Licèt enim id quod est actu finis sit etiam actu bonum (cùm nihil possit per modum causæ finalis aliud movere nisi sit bonum & conveniens) non tamen reciprocè, quicquid est actu bonum est etiam actu finis: Multa enim sunt in se actu bona, & etiam cuipiam convenientia, quæ quia ab eo non expetuntur, non sunt actu finis respectu illius. Quo loco notandum est, licèt aliud bonum expetatur tanquam finis, aliud verò tanquam id quod est ad finem; nihilominus tamen id omne quod actu appetitur à re creata, quatenus actu appetitur, esse causam actu finaliter moventem ipsum appetitum: Unde non tantùm fines mediorum sed etiam ipsa media verè dici possunt causæ finales ipsius appetitus: quod videtur voluisse S. Thomas, 1. 2. quæst. 1. passim, præsertim art. 4. ubi ait bonum habere rationem finis: Sicque non tantùm omne quod est actu finis erit actu bonum, sed etiam omne bonum quod actu expetitur erit actu finis; saltem in rebus creatis: *2. Conclusio;* *Nota.* *Non tantùm fines verùm etiã media finaliter movent appetitum.*

 nam

nam in Divinis actibus ad intra id non potest esse.

3. *Conclusio;* III. Conclusio; Finis & Bonum, si secundùm potentiam spectentur, sunt idem reipsa quoad fundamenti reciprocationem, i. e. Quicquid potest reddi bonum & conveniens respectu alicujus, licèt fortasse tunc non sit illi actu bonum & conveniens, idem potest esse finis respectu illius, & ab ipso appeti: & reciprocè, quicquid potest ab aliquo expeti & habere rationem finis comparatione alicujus, potest esse eidem bonum & conveniens, vel saltem ut tale apprehendi.

Quæstio II.

Utrùm omnia agant propter finem.

Agere propter finem *dicitur dupliciter.*

DUobus modis dici potest aliquid agere propter finem: Primò quidem absolutè, quod tendit in aliquem finem, sive quod alicujus rei gratiâ operatur, sive finem seu rem illam cognoscat, sive non; sive etiam in talem finem cognitum se dirigat, sive ab alio ad ipsum dirigatur. Altero modo & quidem maximè propriè id dicitur agere propter finem, quod ità illius gratiâ operatur & ad illum tendit, ut illum cognoscat & ad illum se & sua dirigat. Hâc præmissâ distinctione, sequentibus conclusionibus proposita difficultas explicatur.

1. *Conclusio;* I. Conclusio; Si *agere propter finem* primo modo sumatur, omnia agunt propter finem. Ratio in promptu est; Quia omnia agentia dum operantur intendunt aliquod bonum, ad quod vel seipsa dirigunt, vel ab Autore naturæ diriguntur; ut patet inductione: operari autem hoc modo est absolutè propter finem operari, cùm ipsum bonum ad quod tendunt seu quod appetunt ejusmodi agentia, sit finis seu finalis causa appetitivæ motionis illorum.

2. *Conclusio;* II. Conclusio; Si *agere propter finem* secundo modo sumatur, solius intellectualis creaturæ proprium est agere propter finem, quia ejusdem proprium est seipsam dirigere, utpote quæ sola inter cæteras creaturas

turas sit suorum actuum domina propter liberum arbitrium quo est prædita: At verò irrationalis creatura non nisi ab alio mota tendit ad finem; sive in ipsum tendat aliquâ notitia præeunte, ut Belluæ; sive nullâ, ut Arbores & Elementa: tum quia non est domina suorum actuum, cùm careat libero arbitrio, quæ est facultas voluntatis & rationis; tum quia non cognoscit rationem finis, & ideo nihil in finem ordinare potest, sed tantùm ipsa in finem ordinatur. Quo loco nota, licèt belluæ nonnunquam cognoscant finem, i. e. rem quam appetunt, non tamen cognoscunt rationem finis, ac proinde non possunt se aut suos actus ad ipsum ordinare. *Quomodo belluæ cognoscant finem.* Quòd si objicias, Contrarium videri in quibusdam animalibus, quæ videntur suos actus ad finem ordinare, cùm media apta ad finem consequendum eligant ac disponant; ut cùm hirundo & nonnullæ aliæ aves nidos miro artificio præsertim fœtûs parturiendi causâ exstruunt: *Object.* respondetur, Hæc & similia ab illis animalibus præstari, non quòd finem prævideant ad quem suas actiones dirigant, aut quòd noverint se commodè finem assequi posse adhibendo hæc vel illa media, sed naturali tantùm instinctu, ità ut hæc animalia, sicut & cætera omnia rationis expertia, à Motore primo, i. e. à Deo, qui rerum omnium fines novit, impulsa in eundem dirigantur, eo modo quo sagitta fertur in scopum à jaculatore directa. *Solut.*

III. Conclusio; Omnis appetitio humana, seu appetitio hominis voluntaria, fit propter finem. Ratio est, Quia omnis ejusmodi appetitio est boni, ut docuimus priori disp. qu. 3. At bonum quod actu appetitur, est etiam actu finis, ex 2. concl. prioris qu. Quare nulla est ejusmodi appetitio quæ non sit propter finem. *3. Conclusio;* Ex quo etiam intelligis, appetitionem humanam, sive versetur circa media sive circa finem mediorum, semper esse propter finem: quia omnis appetitio est propter id quod appetitur; id autem quod appetitur est finis ipsius appetitionis: Quare

re nihil absurdi est, si dicas ipsam appetitionem ultimi finis esse propter finem; imò, fruitionem ultimi finis objectivi, quæ dicitur beatitudo formalis, esse propter finem; nempe, propter ipsum ultimum finem objectivum, quæ dicitur beatitudo objectiva. Porrò, cùm Finis dupliciter dicatur; nempe, vel respectu mediorum quæ appeti solent in ordine ad ipsum, vel respectu ipsius motionis appetitivæ seu appetitionis quam per modum causæ finalis excitat: quando dicimus hic, Omnem appetitionem esse propter finem, *finem* accipimus posteriori modo spectatum.

Finis dupliciter dicitur.

Quæstio III.

Sitne aliquis ultimus finis humanarum actionum.

Fines alii ultimi, alii medii.

VAria sunt finium genera: Alii enim dicuntur ultimi, alii verò dicuntur medii: Et quidem ultimorum unus est absolutè ultimus; alii verò in certo genere ultimi, qui comparatione finis absolutè ultimi dici possunt medii: Mediorum verò in certo aliquo genere alii sunt proximi, alii remotiores. Denique, finis absolutè ultimus alius verus & naturâ suâ talis, alius verò opinatus, quem quisque ad libitum sibi potest proponere. His præsuppositis, sit

1 Conclusio;

DEUS finis ultimus rerum omnium.

I. Conclusio; Datur aliquis finis ultimus simpliciter & ex natura sua talis omnium actionum humanarum, qui idem est finis absolutè ultimus cæterarum omnium rerum; nempe Deus Opt. Max. qui quoniam est primum movens absolutè & simpliciter quod omnia creat, agit, & ordinat propter se, cùm ipsum sit perfectissimum, idcirco idem Ipse est finis ultimus propter quem sunt omnia, juxta illud, *Universa propter semetipsum operatus est Dominus:* Unde etiam tenentur omnes homines, ubi usum rationis assecuti sunt, Ipsum eundem finem ultimum suarum actionum sibi proponere: licèt non soleant nec teneantur homines Eundem finem actu sibi proponere in singulis suis actionibus: Satis enim est quòd illæ

Prov. 16.4

Nota.

actiones

actiones potestate ac virtute in ipsum ultimum finem referantur: quod fit cùm aliquis Ipsum suarum actionum finem ultimum sibi aliquando actu proposuit, nullúmq; alium deinceps sibi præfinivit.

II. Conclusio; Finis ultimus opinatus humanarum actionum non unus sed varius ac multiplex est: Neque enim eundem ultimum finem sibi proponunt homines improbi: alii enim Honores, alii Divitias, alii Voluptates tanquam finem ultimum sibi proponunt: Fieri etiam potest, ut aliquis plures sibi fines ultimos proponat; imò, modò unum sibi proponat modò alterum: est enim in his finibus mira varietas & inconstantia, utpote qui pendent ex ipso hominum arbitrario delectu. *2. Conclusio;*

III. Conclusio; Omnes homines eundem finem ultimum in genere & in confuso sibi proponunt; nempe, Beatitudinem in genere, quamvis in singulis actionibus de illa non cogitent. Probatur ista conclusio; Quia quilibet homo in omnibus quæ agit expetit propriam perfectionem & beatitudinem; sive eam collocet in eo fine qui verè est ultimus, sive in eo qui verè non est talis, ut in honoribus, divitiis, &c. *3. Conclusio;*

IV. Conclusio; Cùm quælibet actio humana, i. e. libera, exercetur, necesse est eum qui operatur de fine aliquo cogitare, sive ultimo quocunque sive medio, eóque vel proximo vel remotiore. Ut enim aliqua actio dicatur propriè fieri propter finem, debet ordinari in finem aliquem actu cognitum ab ipso operante (ut patet ex 2. concl. præcedentis qu.) sive finis ille sit objectum ipsius actionis, sive sit finis objecti, propter quem sc. actio versetur circa tale objectum. *4. Conclusio.*

Posterior

Posterior Tractatus hujus partis:

De ipsa Felicitate.

Beatitudo duplex.

BEatitudo seu felicitas humana, quæ *summum bonum* seu *ultimus finis hominis* dicitur, duplex vulgò assignatur; altera objectiva, altera formalis: Illa dicitur res quæ suum possessorem beatum facit; hæc verò dicitur hujusmodi rei perfecta possessio seu fruitio: De utroque igitur genere felicitatis hoc posteriori tractatu disseremus: In quo duas disputationes instituemus; priorem quidem de priori specie felicitatis, seu de beatitudine hominis objectiva; posteriorem verò de posteriori, seu de hominis formali beatitudine.

Prior Disputatio hujus Tractatûs:

De Beatitudine hominis Objectiva.

Quæstio I.

Quid sit, & qualis esse debeat hæc beatitudo.

BEatitudo propriè loquendo, Formaliter est in ipso homine beato: nihilominus tamen bonum etiam illud seu finis in cujus fruitione beatitudo illa formalis posita est, solet appellari beatitudo seu felicitas Objectiva, quia nempe est objectum formalis & propriè dictæ felicitatis: quemadmodum conceptus objectivus dicitur objectum formalis & propriè dicti conceptûs qui in animo concipiente residet. Ex quo intelligis, beatitudinem objectivam esse aliquid aliud ab ipso homine, imò aliquid ipso homine præstantius; cùm sit finis absolutè ultimus propter quem homo est atque operatur, nihil autem esse vel operari debeat nisi propter id quod seipso sit præstantius.

Beatitudo objectiva est quid præstantius homine.

Unde

Unde illa objectiva hominis felicitas dicitur esse Summum bonum, absolutè, i. e. undequaque, perfectum, quod nullius rei indigens sibíque ipsi sufficiens propter se tantùm & non propter aliud sit summè appetibile: cujus summi boni desiderium est à natura ipsi homini insitum. Licèt autem idem sint revera Objectiva illa beatitudo & Finis absolutè ultimus; ratione tamen aliquâ differunt: *Finis ultimus* enim appellatur, quatenus est id cujus gratiâ omnia operamur; *beatitudo* verò *objectiva*, quatenus est id quo beati seu felices efficimur: deinde, dicitur *finis ultimus* respectu quarumcunque rerum quæ ad ipsum naturâ suâ ultimò referuntur; at verò appellatur *beatitudo objectiva* respectu earum duntaxat rerum quæ sunt capaces beatitudinis. *Idem dicitur Finis ultimus & Beatitudo objectiva.*

Quæstio II.

In quonam bonorum genere ponenda sit felicitas objectiva.

Constat quidem ex præcedenti qu. objectivam hominis felicitatem esse bonum aliquod summum, ac proinde summè ac propter se solum appetibile: Quodnam autem illud sit, quæritur; seu, In quonam genere bonorum positum sit. Sunt autem in genere tria bonorum genera: nempe, bona externa, quæ vulgò bona *fortunæ* dicuntur; cujusmodi sunt Divitiæ & Honores, ad quas spectant Laus, Gloria, Potestas, & Autoritas. deinde bona *corporis*, sive insita sint, ut Sanitas, Robur, Pulchritudo, Voluptas; sive dissita sint, ut ea omnia quæ ad sensuum voluptatem pertinent: denique, bona *animi*, eáque adhuc vel insita, ut Facultates, Habitus, Operationes; vel dissita, nempe ea omnia quorum cognitione vel amore animus delectatur. Quibus positis, propositæ quæstioni sequentibus conclusionibus breviter respondetur. *Tria bonorum genera: Fortunæ, Corporis, Animi.*

I. Conclusio; Felicitas objectiva in bonis externis seu fortunæ non est ponenda; tum Quia bona illa appetitum *I Conclusio probatur.*

2, petitum non explent; tum Quia non sunt propter se
3, expetenda, sed propter usum; tum Quia bona illa ignobiliori hominis parti, nempe corpori, subserviunt;
4, tum Quia non sunt in nostra potestate (neque enim
5. cùm volumus iis potimur; imò sæpe ab invitis dominis auferuntur): tum Quia pleraque ex iis, ut Honor, Laus, Gloria, pendent ex hominum falsa plerumque opinione & simulato ut plurimùm favore.

2. Conclusio; probatur 1. II. Conclusio; Felicitas objectiva non est ponenda in bonis corporis, sive insitis sive diffitis: tum
2, Quia bona illa appetitum hominis adhuc non satiant;
3, tum Quia non sunt propter se expetenda, cùm omnis bona corporis habitudo ad bonum animæ referenda
4. sit: tum Quia non sunt in nostra potestate: neque enim cùm volumus voluptate potimur, aut sani sumus, robusti, vel elegantes. Adde, quòd in plerisque id genus bonis à belluis superamur.

3. Conclusio probatur. III. Conclusio; Felicitas objectiva non est ponenda in bonis animæ insitis. Cùm enim illa sint Facultates, aut Habitus, aut Operationes: non potest primùm in facultatibus aut habitibus collocari, cùm facultates & habitus propter aliud expetantur, nempe propter operationes: Neque etiam in ipsa animæ operatione: nam vel ejusmodi operatio non erit præstantissima hominis operatio, vel erit: si non sit præstantissima, sanè in ea non videtur collocanda felicitas objectiva, quæ debet esse summum bonum, saltem in suo genere perfectissimum: si verò sit præstantissima & ultima in genere finis hominis operatio, sicque dici possit fortasse felicitas formalis; non tamen erit felicitas objectiva, quæ est objectum ipsius felicitatis formalis, quæque debet esse extra ipsum hominem, &, aliquid ipso homine præstantius.

4. Conclusio probatur. Solus Deus appetitum hominis explet. IV. Conclusio; In nullo alio diffito animi bono supradicta felicitas est collocanda, præterquam in Deo; cùm in ipso solo summi boni conditiones omnes reperiantur, ac ipse solus inexplebilem hominis appetitum suâ infinitâ bonitate ac perfectione explere possit:

fit: Unde illud Augustini dictum, *Fecisti nos, Domine, ad te, & ideò irrequietum est cor nostrum donec requiescat in te.*

Posterior Disputatio hujus Tractatûs: *De Formali hominis Beatitudine.*

Quæstio I.

Quid sit, & in quo posita sit ejusmodi beatitudo.

AGitur deinceps de Beatitudine propriè dicta, quæ in eo qui beatus dicitur insidet; quæriturq; primò. In quanam hominis parte aut facultate posita sit. Quo loco notandum, nos in hac quæstione loqui tantùm de felicitate naturali hominis cujusque privati, non verò de supernaturali, aut de Politica seu Civili. Sit igitur

I. Conclusio; Formalis beatitudo in operatione animi ponenda est. Cùm enim nihil sit in corpore cui laus ista debeatur, cùm & ipsum corpus & quæcunque sunt in corpore insita, animo subserviant universa; videndum si quid sit in animo quod formalem beatitudinem contineat. Cúmque, si generatim loquamur, quicquid in animo est aut potentia sit, seu Ingenita facultas; aut habitus, seu consuetudine parta & diuturnitate confirmata facilitas; aut operatio, seu elicitus à naturali facultate actus: duo verò priora ad operationem tanquam ad finem referantur: felicitas autem sit maximè propter se expetenda: concludendum est, Felicitatem in aliqua eximia animi operatione collocandam esse. Et quoniam ex ejusmodi assidua operatione nascitur status quidam vitæ præstantissimus, hinc tradita est hæc beatitudinis descriptio à Boethio, *Status omnium bonorum aggregatione perfectus.* Ut autem ex ejusmodi operatione quis denominetur *felix* seu *beatus*, non est necesse ut in ea per-

1, Conclusio explicatur.

In animo tria: Facultas, Habitus, Operatio.

Formalis beatitudinis descriptio.

perpetuò occupetur; ſed ſatis eſt in ea verſari uti ratio præſcribit, & vitæ hujus ratio atq; humana imbecillitas patitur.

2. Concluſio II. Concluſio; In ea animi operatione ponenda eſt formalis beatitudo, per quam objectivâ beatitudine ſeu ſummo bono (nempe DEO) perfectè, quantum patitur naturalis hominum conditio, fruimur. Ea autem animi operatio non una ſed duplex eſt; nempe, Contemplatio ſummi boni perfectiſſima, tum etiam ejuſdem vehementiſſima Dilectio. Quòd autem in utraq; hac animi operatione poſita ſit fruitio ſummi boni, non verò in alterutra tantùm, probatur; Quia poſſeſſio, ſeu fruitio ſummi boni conſiſtit in unione quadam ſeu adhæſione cum ſummo bono: Atqui non ſola contemplatio verùm etiam amor firmiſſimus eſt illius unionis nexus. Deinde, quemadmodum contemplatio amorem excitat, ſic amor excitatus contemplationem juvat & promovet: Nam quò magis bonum aliquod per contemplationem nobis innoteſcit, eò magis in illius amorem exardeſcimus; & quò magis aliquid amamus, eò frequentiùs de ipſo cogitamus, ac in ipſius contemplationem impenſiùs incumbimus. Denique, ſi felicitas formaliter eſſet in ſola actione intellectûs (ut volunt pleriq;) vel in ſolo actu voluntatis (ut alii cenſent) non eſſet homo undequaque felix: Nam quid, quæſo, ad felicitatem prodeſt, amare ſummum bonum, ſi non nôſſes; aut nôſſe, ſi non ames?

Duplex animi operatio.

In utraque poni felicitatem.

Probatur 1.

2,

3,

3. Concluſio; Ejus ratio. III. Concluſio; Ad perfectionem accidentariam ſupradictæ beatitudinis deſideratur ſanitas corporis, aut certè morborum ac dolorum graviorum vacuitas. Ratio eſt; Quia animus, quamdiu in iſto corporis ergaſtulo continetur, pendet ab optima illius habitudine, quò perfectiùs operetur: quo fit, ut dum aliquis acerbiſſimo aliquo dolore angitur, ægrè poſſit contemplari, aut quodvis aliud rationis munus exſequi. Quare licèt in bona corporis valetudine formalis felicitas non ſit poſita, ſine illa tamen non poteſt eſſentialis

aliis felicitas obtineri: ità ut accidentaria quidem sit ad prædictam felicitatem, sed tamen necessaria; sicut applicatio ligni ad ignem, necessaria est ad combustionem. Quod autem de valetudine corporis diximus, dici etiam potest de bonis externis: quorum mediocris copia juxta cujusque vitæ statum est ad felicitatem conservandam necessaria: Neque enim is potest contemplationi & amori rerum divinarum vacare, qui in comparandis rebus ad vitam necessariis cogitur occupari. Itaque licèt formalis beatitudo in bonis animi & non in aliis essentialiter sit posita, à bonis tamen tum corporis cùm fortunæ mediocribus, saltem conditionaliter pendet. *Bona etiam externa ad integram felicitatem desiderantur.*

Porrò virtutes, aut potiùs virtutum actiones, non tam sunt ipsa felicitas quàm rationes ad eam felicitatem de qua loquimur acquirendam, conservandam, ornandam atque promovendam conducibiles. Quòd si opponas, Aristotelem docuisse 1. Ethic. cap.7. felicitatem esse *actionem virtutis in vita perfecta*: respondetur, Aristotelem ibi assignâsse finem ultimum seu felicitatem vitæ humanæ, non absolutè spectatæ, sed quatenus practica est. Cùm enim humanæ vitæ pars duplex sit; altera practica, altera contemplativa; quarum illa ad hanc refertur: hinc finis practicæ refertur ad finem contemplativæ; ideóque finis practicæ non est finis absolutè ultimus seu potissima beatitudo formalis humanæ vitæ, quemadmodum finis contemplativæ partis, qui ideò absolutè dici potest beatitudo seu felicitas formalis humanæ vitæ: Et de hac beatitudine locuti sumus in hac quæstione. *Nota.* *Object.* *Resp.* *Humanæ vitæ pars duplex.*

Quæstio II.

Quænam sit supernaturalis felicitas tum hujus cùm alterius vitæ.

HActenus de naturali beatitudine, quam naturæ viribus homo consequi potest, quámque solam philosophus Moralis ex instituto considerat, disserui- *Felicitas humana duplex. Naturalis, Supernaturalis.*

mus. Et quamvis supernaturalis beatitudo ad Theologiam pertineat, non alienum tamen erit à nostro instituto de hac supernaturali tam hujus quàm futuræ vitæ beatitudine nonnullas assertiones Theologicas hic subjungere. Sit igitur

1. Assertio. I. Assertio; Supernaturalis beatitudo futuræ vitæ in clara Dei Visione, quæ fit maximè beneficio luminis gloriæ, simúlque perfectâ seu consummatâ ejus

probatur 1. Dilectione, posita est. Est enim ejusmodi beatitudo perfectissima Dei fruitio, quæ absque clara ejusdem contemplatione & ejusdem dilectione consummata concipi nullo modo potest: Cúm enim Deus simul sit suprema veritas ac bonitas infinita, non nisi cognitione perfectissimâ simul & ardentissimo amore

2, possideri potest. Deinde, cùm anima non nisi per suas facultates, intellectum & voluntatem, sit beata, necesse est ut in præstantissima utriusque illius facultatis actione suprema illa felicitas consistat: Tantáque est utriusque actionis necessitudo, ut ex illa pendeat prædictæ felicitatis perpetuitas atque constantia: dum enim beati summam illam veritatem simul ac bonitatem revelatâ facie speculantur, non possunt non perpetuò in illam oculos animi intendere.

Nota. Fruitio Dei quid sit. Quo loco adverte, fruitionem nihil esse diversum ab illa Dei beatifica tum contemplatione cùm dilectione; delectationem verò quæ ex illa fruitione consequitur, non esse ipsam essentialem beatitudinem, sed potius beatitudinis effectum, simúlque ipsius complementum ac veluti condimentum.

2. Assertio. II. Assertio; Supernaturalis beatitudo præsentis vitæ, præsertim contemplativæ, posita est in supernaturali Dei tum Cognitione, quæ pendet maximè ex dono sapientiæ, cùm etiam Amore, qui oritur ex charitate: Et quidem potissimùm in Amore seu

Deus perfectiùs in hac vita diligitur quàm cognoscitur. Dilectione, quia Deus perfectiùs in hac vita diligitur quàm cognoscitur: *Videmus enim nunc per speciem in ænigmate*, inquit Apostolus 1. ad Cor. 13. 12. Ubi cùm tria hæc præcipua præsentis vitæ charis-

mata

mata inter se contulisset, nempe Fidem, Spem, & Charitatem, sic tandem concludit, *Nunc autem tria hæc: Fides, Spes, Charitas: major autem horum est* Charitas. Adde etiam, beatitudinem hujus vitæ in Sacris literis, ut Matth. 5. maximè spectari in ordine ad futuram, quatenus quædam est ad illam via: hanc autem viam vitæ sternunt maximè actus meritorii, quos partim elicit partim imperat charitas. Ex quo intelligere est, cùm ejusmodi actus charitatis ut plurimùm sint laboriosi propter carnis rebelles motus & frequentes dæmonum impugnationes, felicitatem hujus vitæ supernaturalem non esse omnibus suis numeris absolutam; sed sic appellari, quia est via ad veram, omnibus bonis & cumulatissimam & certissimam. Neque obstat quòd voluntas in qua insidet charitas, secundùm gradum ordinémque naturæ minùs perfecta sit quàm intellectus: sat enim est, eam perfectiorem esse secundùm gratiæ donum ac rationem tendendi per actiones meritorias ad cœlestem patriam & Dei visionem tanquam ad ultimum terminum intellectualis creaturæ. Sed hæc de Beatitudine tum objectiva cùm formali, eâque naturali & supernaturali, satìs: Sícque finis impositus sit primæ huic Moralis philosophiæ parti.

Felicitas supernaturalis hujus vitæ non est integra.

Tacitæ objectioni occurritur.

Secunda pars Ethicæ,

De Principiis humanarum actionum.

Præfatio.

QUoniam principia humanarum actionum sunt in duplici differentia: alia quidem interna, ut Potentiæ naturales, & Habitus acquisiti; alia externa, nempe Objectum seu Finis, & causa

Principia humanarum actionum interna vel externa.

mus. Et quamvis supernaturalis beatitudo ad Theologiam pertineat, non alienum tamen erit à nostro instituto de hac supernaturali tam hujus quàm futuræ vitæ beatitudine nonnullas assertiones Theologicas hîc subjungere. Sit igitur

1. Assertio. I. Assertio; Supernaturalis beatitudo futuræ vitæ in clara Dei Visione, quæ fit maximè beneficio luminis gloriæ, simúlque perfectâ seu consummatâ ejus *probatur 1.* Dilectione, posita est. Est enim ejusmodi beatitudo perfectissima Dei fruitio, quæ absque clara ejusdem contemplatione & ejusdem dilectione consummata concipi nullo modo potest: Cúm enim Deus simul sit suprema veritas ac bonitas infinita, non nisi cognitione perfectissimâ simul & ardentissimo amore *2,* possideri potest. Deinde, cùm anima non nisi per suas facultates, intellectum & voluntatem, sit beata, necesse est ut in præstantissima utriusque illius facultatis actione suprema illa felicitas consistat: Tantáque est utriusque actionis necessitudo, ut ex illa pendeat prædictæ felicitatis perpetuitas atque constantia: dum enim beati summam illam veritatem simul ac bonitatem revelatâ facie speculantur, non possunt non perpetuò in illam oculos animi intendere.

Nota. Fruitio Dei quid sit. Quo loco adverte, fruitionem nihil esse diversum ab illa Dei beatifica tum contemplatione cùm dilectione; delectationem verò quæ ex illa fruitione consequitur, non esse ipsam essentialem beatitudinem, sed potius beatitudinis effectum, simúlque ipsius complementum ac veluti condimentum.

2. Assertio. II. Assertio; Supernaturalis beatitudo præsentis vitæ, præsertim contemplativæ, posita est in supernaturali Dei tum Cognitione, quæ pendet maximè ex dono sapientiæ, cùm etiam Amore, qui oritur ex charitate: Et quidem potissimùm in Amore seu Dilectione, quia Deus perfectiùs in hac vita diligitur quàm cognoscitur: *Videmus enim nunc per speciem in ænigmate,* inquit Apostolus 1. ad Cor. 13. 12. Ubi cùm tria hæc præcipua præsentis vitæ charismata

Deus perfectiùs in hac vita diligitur quàm cognoscitur.

mata inter se contulisset, nempe Fidem, Spem, & Charitatem, sic tandem concludit, *Nunc autem tria hæc: Fides, Spes, Charitas: major autem horum est* Charitas. Adde etiam, beatitudinem hujus vitæ in Sacris literis, ut Matth. 5. maximè spectari in ordine ad futuram, quatenus quædam est ad illam via: hanc autem viam vitæ sternunt maximè actus meritorii, quos partim elicit partim imperat charitas. Ex quo intelligere est, cùm ejusmodi actus charitatis ut plurimùm sint laboriosi propter carnis rebelles motus & frequentes dæmonum impugnationes, felicitatem hujus vitæ supernaturalem non esse omnibus suis numeris absolutam; sed sic appellari, quia est via ad veram, omnibus bonis & cumulatissimam & certissimam. Neque obstat quòd voluntas in qua insidet charitas, secundùm gradum ordinémque naturæ minùs perfecta sit quàm intellectus: sat enim est, eam perfectiorem esse secundùm gratiæ donum ac rationem tendendi per actiones meritorias ad cœlestem patriam & Dei visionem tanquam ad ultimum terminum intellectualis creaturæ. Sed hæc de Beatitudine tum objectiva cùm formali, eâque naturali & supernaturali, satìs: Sícque finis impositus fit primæ huic Moralis philosophiæ parti.

Felicitas supernaturalis hujus vitæ non est integra.

Tacitæ objectioni occurritur.

Secunda pars Ethicæ,

De Principiis humanarum actionum.

Præfatio.

Uoniam principia humanarum actionum sunt in duplici differentia: alia quidem interna, ut Potentiæ naturales, & Habitus acquisiti; alia externa, nempe Objectum seu Finis, & causa mo-

Principia humanarum actionum interna vel externa.

movens Effectivè, ut DEUS, Angeli, Dæmon, Homines; Idcirco hujus partis duo erunt tractatus; prior quidem de principiis Internis humanarum actionum, posterior de principiis Externis earundē.

Prior Tractatus hujus partis;

De Principiis Internis humanarum actionum.

Principia actionum humanarum interna sunt duplicis generis.

CUm interna actionum humanarum principia sint vel à natura congenita, ut potentiæ; vel acquisita, ut habitus: idcirco hujus tractatûs duæ futuræ sunt disputationes; prior de principiis humanarum actionum congenitis, posterior verò de principiis earundem acquisitis. Et licèt omnes tum cognoscitivæ cùm appetitivæ facultates homini à natura congenitæ, dici possint aliquâ ratione principia humanarum actionum; duæ tamen sunt præcipuæ, eæq; rationales potentiæ, quæ id sibi peculiari jure possunt arrogare, quarum altera est cognoscitiva, altera appetitiva, Intellectus nempe & Voluntas: ad quas revocari possunt tum Phantasia, quæ intellectui; cùm Appetitus sensitivus, qui voluntati respondet: Idcirco de utraque illa rationali potentia præsertim agendum est in ista priori disputatione; ubi etiam de Libero arbitrio, quæ utriusque potentiæ facultas dicitur à D. Thoma, differemus.

Prior Disputatio hujus Tractatûs.

De principiis internis humanarum actionum à natura Congenitis.

Quæstio I.

Quomodo Intellectus dicatur principium humanarum actionum; &, An moveat Voluntatem, simulq; à Voluntate moveatur.

1. Conclusio

PRopositæ quæstioni, quæ tres continet difficultates, tribus sequentibus conclusionibus satisfacere conabimur.

I. Con-

I. Conclusio ; Intellectus dicitur principium humanarum actionum, non tantùm quia est facultas cujus actiones elicitæ possunt esse humanæ, h. e. voluntariæ seu liberæ; sed etiam maximè, quia ut actio aliqua etiam alterius facultatis ab intellectu dicatur humana seu voluntaria, prærequiritur ad eam concursus ipsius intellectûs, hoc modo nempe, ut res circa quam versatur humana actio, sit ab ipsa rationali facultate cognita : neque enim liberè circa id versari possumus quod à ratione perceptum non fuerit; & sicut nihil in genere est volitum nisi cognitum, sic nihil est liberè volitum nisi ab intellectu cognitum. Si quæras an intellectus etiam effectivè concurrat ad eliciendos quosvis actus humanos; respondetur, hoc videri valde probabile, licèt pars opposita suâ probabilitate non careat. *Dub. Resp.*

II. Conclusio ; Intellectus movet voluntatem quoad speciem actûs, ut loquuntur; i. e. Non tantùm intellectus dicitur movere voluntatem, quia nulla potest esse actio voluntatis nisi præcesserit actio intellectûs tanquam conditio præsupponenda (quod non satis esset ut intellectus diceretur movere voluntatem ;) sed etiam & maximè in quantum intellectus per antecedentem objecti seu finis notitiam est causa cur sequatur talis vel talis actio voluntatis. Quod ut intelligas, nota, moveri facultatem animæ ab aliquo, nihil esse quàm ab illo de potentia in actum exseri. Cumque dupliciter facultas animæ dicatur esse in potentia : nimirum , vel ad eliciendum vel non eliciendum actum, quod vocatur *esse in potentia quoad exercitium actûs* ; vel quoad hoc vel illud, seu hoc vel illo modo agendum, i.e. quoad producendum actum hujus vel illius speciei, quod dici solet *esse in potentia quoad specificationem actûs:* hinc eadem facultas duobus modis indiget movente à quo ad actum educatur ; uno quoad exercitium actûs, altero quoad determinationem illius. Hoc igitur loco asserimus, voluntatem ab intellectu moveri quoad speciem actûs, quia

2. Conclusio;

Quid sit, facultatem animæ moveri ab aliquo.

Voluntas movetur ab intellectu quoad speciem actûs.

quia intellectus proponit voluntati objectum à quo tanquam à principio formali externo actus voluntatis speciem sumunt. Ubi adverte, bonum cognitum non solùm sese habere ad actus voluntatis ut causam formalem externam, prout illis tanquam terminus ad quem referuntur speciem tribuit; sed etiam ut finem, quatenus motu metaphorico allicit voluntatem.

3. Conclusio; Intellectum moveri à voluntate.

III. Conclusio; Intellectus quoad exercitium movetur à voluntate in suis actibus liberis. Experimur enim nos animum nostrum applicare ad aliquid cognoscendum, vel ab ipso retrahere, cùm volumus. Adde, quòd principium agendi, ac proinde intelligendi, est finis; cùm omne agens gratiâ finis operetur: atqui bonum in commune, quod habet rationem finis omnium actuum humanorum in genere, est objectum voluntatis: ideóque pertinet ad voluntatem, movere alias potentias animæ ad suos actus, ac proinde intellectum. Semper enim ars vel potentia ad quam pertinet finis universalis movet ad agendum artem vel potentiam ad quam pertinet finis particularis sub illo universali comprehensus; sicut dux, qui intendit bonum commune, scilicet ordinem totius exercitûs, movet suo imperio aliquem ex tribunis, qui intendit ordinem unius aciei: Atqui finis actionum intellectûs continetur sub fine seu objecto voluntatis, quod est bonum in communi ac bonum totius suppositi. Verùm

Object.

objicies, Voluntas nihil appetit nisi quod ei ab intellectu repræsentatur: igitur, si ut intellectus actum suum eliciat, & voluntati aliquid proponat, debet priùs à voluntate moveri, dabitur in actionibus voluntatis & intellectûs infinita progressio; siquidem omnem actionem voluntatis antecedet actio intellectûs, & omnem actionem intellectûs actio voluntatis, nullúsque dari poterit actus quem non præcesserit alius.

Resp.

Respondetur, Dari aliquem actum ad quem eliciendum intellectus non movetur à voluntate,

tate,

tate, proindéque non omnem actum intellectûs præcedi ab actu voluntatis. Nam in supradicto progressu deveniendum est ad aliquem actum, ad quem intellectus ab objecto, solius phantasmatis interventu, non liberè sed necessariò moveatur, ad quem proinde non oportet concurrere voluntatem. Objicies rursus, Si intellectus voluntatem moveat, idémque à voluntate moveatur, idem respectu ejusdem erit movens & motum: quod planè absurdum est. Respondeo primò, Non esse absurdum, idem respectu ejusdem esse movens & motum in diverso genere causæ: finis enim est id quod ab agente fit, & tamen idem movet agens ad operandum: Atqui in re proposita intellectus movet voluntatem in genere causæ formalis externæ; voluntas verò intellectum in genere causæ efficientis & finalis. Secundò respondeo, Idem respectu ejusdem, etiam in eodem genere causæ, esse movens & motum respectu diversorum actuum; ut contingit in re proposita: v. g. Movet voluntas intellectum ad deliberandum judiciúmque ferendum de pharmaco; intellectus verò per hanc actionem non concurrit cum voluntate ad ipsummet actum quo cum voluntas movit, sed ad alium, nempe ad electionem pharmaci, quod ei ut conveniens ad obtinendum valetudinem repræsentat. *Object.* *1. Solutio.* *2.*

Quæstio. II.

Quomodo Voluntas moveat inferiores Potentias.

SUperiori quæstione explicatum est, quomodo intellectus, quæ est facultas superior moveatur à voluntate. Nunc verò explicandum est, quomodo inferiores potentiæ quæ illius imperio subsunt, nempe facultates sensitivæ, ab ipsa moveantur, &, quale sit in eas voluntatis imperium. Notandum autem est imprimis, Non omnes inferiores animæ facultates in homine voluntatis imperio subesse. Nam eæ quæ gradum vegetandi sequuntur, cùm sint omnino naturales, nullo modo rationis participes esse possunt, *Notandum 1.*

 ita

ita ut nè quidem rationis imperio subsint: At verò potentiæ sensitivæ quæ gradum sentiendi consequuntur, etsi propriè loquendo rationis sint expertes, nihilominus tamen eatenus ab Aristotele dicuntur *participes rationis, quatenus aptæ natæ sunt imperio rationis obtemperare.* Notandum est secundò, Imperium esse duplex: alterum despoticum seu herile, quo herus seu dominus imperat servis, qui facultatem resistendi non habent, cùm nullo modo sint sui juris; alterum politicum seu civile, quo princeps reipublicæ imperat civibus, qui licèt ejus edictis obediant, attamen cùm liberi sint, aliquid suum habent quo ejus imperio resistere valeant. Denique notandum est, Partis animæ sensitivæ tres esse præcipuas facultates in genere: nempe, cognoscitivam, quæ omnes sensus tum internos cùm externos complectitur; appetitivam, quæ utrumq; appetitum concupiscibilem nempe & irascibilem continet; denique loco-motivam, quæ in membris, externis præsertim, residet. His præmissis, propositæ quæstioni sequentibus conclusionibus satisfiet.

1 Ethic. cap. 13.

2. *Imperium, Despoticum, Politicum.*

3. *Facultas animæ triplex; Cognoscitiva, Appetitiva, Locomotiva.*

1. Conclusio;

I. Conclusio; Voluntas movet activè reliquas animæ potentias quæ illius imperio subduntur, concurrendo cum illis tanquam causa universalior; ità ut ex potentia cum qua voluntas concurrit & ex ipsa voluntate fiat una integra causa à qua una eadémque numero actio manat. Ex quo intelligis, actionem quâ voluntas formaliter movet alias potentias, esse transeuntem; neq; enim distinguitur ab actione elicita aliarum potentiarum, quæ respectu voluntatis dicitur *imperata:* Præterea, concursum illum voluntatis interdum esse spiritualem; nempe, cùm voluntas concurrit cum potentia spirituali, ut cum intellectu: aliquando verò materialem; nempe, cùm voluntas concurrit cum potentia corporea seu inhærente organo corporeo, ut cum imaginatione, vel appetitu sensitivo.

Quid sit concursus voluntatis.

2. Conclusio;

II. Conclusio; Voluntas movet sensus internos imperio

imperio politico duntaxat, non despotico: Neque enim sensus illi voluntati ad nutum semper obediunt: Imò inter illos, sensus communis non videtur ullo modo voluntatis imperio subesse; perseverante enim sensûs externi operatione necessariò operatur, nec impediri potest: Reliqui etiam sensus interni nonnunquam adeò tenaciter rem apprehendunt, ut voluntas eorum cogitationem aut nullo modo aut difficilè compescat. Oritur autem ejusmodi cogitationum pertinacitas vel ex præsentia objecti, vel ex interna dæmonum instigatione, vel ex naturali temperie organi, vel ex nimio affectu appetitûs sensitivi. Quod spectat ad sensus externos; nullo modo subsunt per se & directè imperio voluntatis, sed tantùm per accidens, quatenus potest voluntas illorum actus impedire, subministrando aliquod impedimentum ex parte organi, vel objecti, vel medii. *Sensus communis imperio voluntatis non subjacet.* *Cogitationum pertinacitas unde nascitur.*

III. Conclusio; Voluntas movet appetitum sensitivum imperio politico duntaxat, non despotico. Et quidem quòd appetitus animalis subsit imperio rationalis, satis constat experientiâ, cùm ipsius effrænatos motus possimus pro arbitrio incitare vel coercere, juxta illud, Gen. 4. 7. *Sub te erit appetitus ejus, & tu dominaberis illius.* Quòd verò politico duntaxat non verò despotico voluntatis imperio subsit, eâdem experientiâ constat: sæpe enim vehementi impetu in bonum aliquod sensibile fertur appetitus, reclamante judicio rationis, & præter voluntatis inclinationem. Quod clarè significat Apostolus, Rom. 7. 15. *Non quod volo bonum hoc ago; sed quod odi malum, hoc facio.* Potest autem hæc resistentia ex iisdem caussis oriri ex quibus præcedenti conclusione docuimus cogitationum seu imaginationum pertinacitatem oriri. Porrò, voluntas non movet appetitum nisi mediante sensuum internorum, phantasiæ nempe vel æstimativæ, notitiâ; cùm appetitus non feratur in incognitum. *3. Conclusio; Appetitus voluntati subest.* *Verùm reluctatur nonnunquam.*

IV. Conclusio; Voluntas movet membra externa quoad *4. Conclusio.*

quoad motum ſpontaneum illis convenientem, imperio planè deſpotico citra ullam repugnantiam. Cur autem diſpar ſit obtemperandi ratio in membris corporis & in appetitu ſenſitivo, conſtat ex eo quòd facultas appetitiva eſt magìs ſui juris quàm facultas motrix membrorum externorum: ſequitur quidem illa naturaliter facultatem apprehenſivam, nempe imaginationem ſeu phantaſiam, quæ judicio rationis ſæpenumero contrariatur, at verò facultas motrix membrorum ſpontanea immediatè ſequi poteſt imperium rationis, licèt ut plurimum id fiat etiam interventu appetitûs ſenſitivi. *Dub.* Si quæras, an membra externa moveri poſſint nonnunquam à ſolo appetitu ſenſitivo abſque ullo voluntatis imperio; reſpondeo, Id poſſe contingere: cùm ſit admodum veriſimile, *Reſp.* motus quoſdam membrorum repentinos non ſemper provenire à voluntate etiam indeliberata, ſed nonnunquam à ſolo appetitu; ut cùm aliquis naturâ bilioſus ex ſubita appetitione vindictæ manum effert ad lædendum.

Quæſtio III.

Vtrùm appetitus ſenſitivus moveat voluntatem.

NOn eſt hìc quòd de phantaſia aut æſtimativa quicquam ſeorsùm dicatur: neque enim ſenſus illi abſque aliqua motione appetitus ſenſitivi voluntatem movere queunt; neque etiam ipſe appetitus voluntatem allicit, niſi ipſe prævià ſenſùs interni apprehenſione priùs excitetur: Itaque propoſita quæſtio triplici concluſione explicatur.

1. Concluſio; I. Concluſio; Appetitus aliquâ ratione movet voluntatem. Experimur enim motum appetitûs inclinare ad ſe voluntatem, juxta illud, *Unuſquiſq; tentatur à concupiſcentia ſua abſtractus & illectus.* *Jac. 1.25*

2. Concluſio; II. Concluſio; Appetitus non movet voluntatem imperando: cùm facultas inferior & corporis organo affixa non habeat imperium vel dominium in potentiam ſuperiorem & immaterialem.

III. Con-

III. Conclusio; Appetitus movet voluntatem indirectè & mediatè, ut scribit D. Thomas, ex parte objecti, h. e. (ut ipsemet explicat) interventu notitiæ intellectivæ quæ objectum amplectendum aut declinandum proponit. Passio enim appetitûs est in causa cur intellectus hoc vel illo modo aliter atq; aliter de re judicet; quo fit ut voluntas quæ sequitur judicium intellectûs, idem sæpe velit aut repudiet quod ipse appetitus. Potest autem adeò esse vehemens appetitus ut omnino rationis usum absorbeat, sícque necessariò trahat voluntatem; quamvìs id semper fiat interveniente judicio rationis, sed perturbato. Turbat autem ac pervertit omnino judicium rationis appetitûs affectio, cùm ei deliberandi facultatem adimit, dum cogit ipsum intellectum statim cogitare de objecto passionis. Unde motus voluntatis qui ex tali judicio perturbato sequuntur, dicuntur *indeliberati*.

3. Conclusio; Vehemens passio judicium rationis pervertit.

Quæstio IV.

Quomodo Voluntas liberum sit agendi principium: Ubi, de libero arbitrio.

QUoniam liberum arbitrium censetur esse proximum & immediatum principium humanarum actionum, quæ eatenus humanæ seu liberæ dicuntur quatenus à libero arbitrio proficiscuntur; idcirco hoc loco nonnullæ difficultates de libero arbitrio explicandæ sunt.

I. Quid sit liberum arbitrium. Respondetur, Licèt ex vi nominis significet actum quendam rationis imperatum à voluntate (cùm *arbitrari* nihil aliud sit quàm de re aliqua deliberare aut de ipsa probabiliter judicare) nihilominus tamen communiter apud Philosophos & Theologos significat potentiam seu facultatem hominis electivam, nempe ipsam voluntatem, quatenus circa suos actus libera est. Quare non malè ex doctrina D. Thomæ sic describi potest liberum arbitrium; Potestas libera eligendi ex iis quæ

1 Difficultas, Quid sit liberum arbitrium.

1. p. qu. 83. Ejus descriptio.

ad

ad finem conducunt unum præ alio, aut unum idémq; acceptandi vel respuendi: vel breviùs; Voluntas libera quatenus libera. Ut autem planiùs intelligas quænam sit illa voluntatis libertas quæ ad formalem rationem liberi arbitrii pertinet:

Nota 1, Liberum & libertas dupliciter accipiuntur.

notandum est, *Libertatem*, sicut & *liberum*, dupliciter accipi: primò, ut dicitur à verbo *libero*, opponitúrque *Servituti*; quæ appellari potest *libertas conditionis*: secundò, ut deducitur à verbo *liber*, dicique potest *libertas appetitionis*: Quo modo dupliciter adhuc sumitur: primò, ut opponitur Coactioni, dicitúrque *libertas à coactione*; qualis reperitur in spontaneis motibus non tantùm hominum sed etiam belluarum; secundò, ut opponitur Necessitati, dicitúrque *libertas à necessitate*; qualis reperitur in actionibus humanis seu propriè liberis.

Nota 2.

Notandum secundò, Libertatem non tantùm reperiri formaliter in ipsis actionibus, sed etiam & quidem primariò in ipsa potentia seu facultate appetitiva à qua ejusmodi actiones liberæ eliciuntur vel imperantur.

Libertas voluntatis quænam sit & quotuplex.

Libertas igitur quæ formaliter est in voluntate, quæque necessariò desideratur ad constituendum liberum arbitrium, est libertas à necessitate: Quæ vulgò duplex constituitur: altera Contradictionis, seu quoad exercitium actûs; altera Contrarietatis, seu quoad specificationem actûs.

Nota 3.

Notandum tertiò, Illud agens dici liberum hoc postremo genere libertatis, quod positis omnibus requisitis ad agendum potest agere & non agere, aut ità unum agere ut contrarium agere possit; ità ut non tantùm non cogatur, sed etiam à nullo necessariò determinetur ad agendum aut non agendum præterquam à seipso.

2. Difficultas. Liberum arbitrium idem cum voluntate realiter, ab eadem differt conceptu quodam formali.

II. Difficultas est, Qui differat liberum arbitrium ab intellectu & voluntate. Respondetur, Esse idem realiter cum voluntate (ut probat D. Thomas, 1. p. q. 83. art. 4 quia est ejusdem potentiæ velle & eligere: at voluntas est finis, qui propter se appetitur; liberum arbitrium est mediorum ad finem, quæ cadunt sub electionem) distingui tamen conceptu aliquo

quo

quo formali, quatenus voluntas quà voluntas se ad plura extendit quàm liberum arbitrium, nempe ad actus quosdam non liberos, ad quos liberum arbitrium non pertingit. Itaq; cùm voluntas ab intellectu reipsa & formaliter distinguatur, liberum autem arbitrium sit idem realiter cum ipsa voluntate, facile est intelligere, ipsum non formaliter modo sed etiam realiter ab intellectu distingui. Ut autem intelligas quomodo liberum arbitrium ab intellectu seu ratione dependeat, sciendum est, Liberum arbitrium sicut & ipsam libertatem voluntatis, duobus modis spectari posse; 1. quoad potentiam seu habitum, 2. quoad actum seu usum. Si igitur priori modo spectetur, nullo modo pendet ab intellectu, sed à solo Creatore Deo, qui ad majorem sui gloriam principium illud agendi liberè rationali creaturæ indidit: Si autem posteriori modo spectetur, sic sanè pendet ab intellectu seu ratione; quia non potest facultas libera in actum exseri, nisi præcedat rationis judicium aliquod, à quo etiam nomen ipsum liberi arbitrii accepit. Atque isto sensu D. Thomas 1.2. q.2. art.2. ait liberum arbitrium esse utriusq; potentiæ, nempe rationis & voluntatis, facultatem, i. e. ab utraque potentia quoad usum dependentem. Et idem Doctor Angelicus, 1. part. q.83. art.1. ex eo probat hominem esse liberi arbitrii, quia agit ex judicio rationis libero, seu ad unum minimè determinato, propter indifferentiam rationis circa contingentia seu particularia agibilia; quale judicium non reperitur in belluis.

Quomodo à ratione dependeat.

Est utriusq; potentiæ, rationis nempe & voluntatis facultas.

III. Difficultas est, An verè detur supra descripta libertas humani arbitrii; seu, An homo verè sit præditus supradicto libero arbitrio, ità ut verum habeat in suos actus dominium. Respondetur, Ità esse, Quia id fides orthodoxa docet, tum ex variis sacræ Scripturæ locis; Gen. 4. 7. *Nonne si bene egeris, &c.* Jos. 24. 15. *Optio vobis datur: eligite hodie quod placet,* &c. Eccles. 15. 14. *Deus ab initio constituit hominem, & reliquit illum in manu consilii sui,* & paulò pòst,

3 Difficultas. Hominem esse liberi arbitrii probatur, 1. Autoritate.

Apposuit

Apposuit tibi aquam & ignem: ad quod volueris porrige manum tuam, &c. tum ex œcumenicorum Conciliorum decretis, & novissimè Concilii Tridentini sess. 6. c. 1. denique, ex multis sanctorum Patrum autoritatibus. Nec fides tantùm, verùm etiam ratio & naturalis experientia idem docent. Et ut prætermittam

2. *Ratione.*

1, paulò antè allatam D. Thomæ rationem; Ratio alia duci posset ab injuria quæ naturæ humanæ, quam belluinæ similem faciunt qui libertatem tollunt; & Deo, quem iidem in homines injurium faciunt, infertur.

2, Deinde, alia ratio duci potest ab ipsa peccati ratione: implicat enim contradictionem, Peccatum esse, & non

3, esse voluntarium & liberum. Adde, Superfluas fore admonitiones & adhortationes ad virtutem; inutilia fore capta de rebus agendis consilia: Pœnas & sup-

4. plicia injustè malè agentibus esse imposita. Denique, etsi nulla esset ratio, ipsa tamen nos convincit experientia, quà experimur nos pleraque pro libito posse agere vel non agere.

4. *Difficultas.*

IV. Difficultas est, Ad quosnam actus se extendat libertas humani arbitrii. Repetendum est hìc quod suprà docuimus, Libertatem humani arbitrii propriè esse libertatem à necessitate: deinde, Illam esse duplicem, nempe libertatem quoad exercitium actûs, quæ potest dici libertas contradictionis; & libertatem quoad specificationem actûs, quæ dici potest libertas contrarietatis. Quibus positis

Assertio 1.

Respondeo primò, Voluntatem in statu futuræ vitæ non esse liberam neque quoad exercitium neque quoad specificationem circa actum amoris Dei clarè cogniti. Sicque actus ille non est liber, licèt sit voluntarius, i. e. à voluntate sponte, i. e. non invitò, elicitus. Ubi nota, quòd necessitas illa non facit voluntatem deterioris conditionis, quia non determinat indifferentiam voluntatis illam cogendo, sed potiùs complendo & perficiendo, cùm proveniat ex perfectissima apprehensione objecti undequaque & summè boni.

Respon-

Respondeo secundò, Voluntatem in præsenti statu esse liberam quoad exercitium actûs, circa quodcunq; objectum; h. e. Illam posse pro libito elicere vel suspendere actum circa quodcunque objectum etiam undequaque bonum;tum quia potest liberè avertere animum à cogitatione talis objecti: tum quia perseverante etiam tali cogitatione potest pro sua libertate suspendere actum volitionis vel amoris, idque propter defectum ipsius apprehensionis intellectivæ in statu præsentis vitæ. 2.

Respondeo tertiò, Voluntatem in hac vita non esse liberam quod specificationem actûs circa bonum in communi aut circa malum in communi; nec etiam circa id peculiare bonum quod nullam habet rationem mali, quale est Beatitudo;aut circa peculiare malum si absque ulla ratione boni illi repræsentaretur: i. e. Voluntas potest quidem velle seu amplecti bonum in communi, similitérque bonum undequaque bonum;aut non velle, seu suspendere actum volitionis aut amoris circa illud bonum: sed non potest nolle positivè, seu respuere, vel odisse: Itémque voluntas potest nolle seu respuere vel odisse malum in communi, similitérque malum peculiare quod absque ulla ratione boni illi repræsentaretur; aut etiam non nolle, seu non respuere, vel non odisse: at non potest velle seu consectari vel amare tale malum. 3.

Respondeo quartò, Voluntatem esse liberam non tantùm quoad exercitium sed etiam quoad specificationem actûs circa bonum quodlibet in particulari in quo potest aliqua ratio mali repræsentari, itémque circa malum in particulari in quo potest aliqua ratio boni considerari. Quod sic accipiendum est, non tantùm quia voluntas ità potest amare hujusmodi bonum ut possit illud idem respuere vel odisse, quia in eo potest aliqua ratio mali spectari; sed etiam quia potest amare malum illi bono oppositum, quia in illo malo peculiari potest aliqua boni ratio spectari. Ex quo intelligis, libertatem contrarietatis dupli- 4.

Libertatem contrarietatis duplex. 1. Quoad Actum; 2. Quoad Objectum.

duplicem assignari posse: unam quoad actum ipsum; cùm contrarietas inter ipsos actus formaliter reperitur, qualis est inter Velle & Nolle positivè, seu inter Amplecti & Respuere, inter Amare & Odisse: alteram quoad objectum; cùm contrarietas non reperitur inter ipsos actus nisi ratione contrariorum objectorum, qualis est inter Velle bonum aliquod peculiare, & Velle malum illi bono oppositum: Ad quam revocari potest libertas Indifferentiæ circa plura bona quæ ut sic non sunt contraria sed tantùm disparia; ut, Posse velle hoc, vel illud bonum.

Nota.

V. Difficultas est, Quale judicium rationis requiratur ad usum liberi arbitrii. D. Thomas ejúsque sectatores existimârunt, requiri semper judicium aliquod practicum à quo ità determinatur voluntas ut illud statim & quidem infallibiliter sequatur: quod propterea vocant *judicium practicè practicum*; quod sine præjudicio liberi arbitrii fieri dicunt, eò quòd tale judicium sit liberum, i. e. à libera voluntate imperatum. Verùm quia illa opinio grandes & inexplicabiles patitur difficultates, probabilius est asserere ejusmodi judicium practicè practicum non esse necessarium ad usum liberi arbitrii; sed satìs esse illud judicium quo pensatis omnibus medium judicatur utile & aptum quod eligi possit: quod judicium licèt verè sit determinatum, posito tamen tali judicio manet adhuc voluntas indeterminata, ità ut possit actum suspendere; quia per tale judicium judicatur, ità hoc bonum esse eligibile, ut tamen non sit necessariò eligibile.

6. Difficultas.

Voluntas dum operatur quomodo dicitur libera.

VI. Difficultas est, An maneat liberum arbitrium in ipso actu; seu, An voluntas etiam dum operatur sit verè libera. Respondeo, Ità esse: alioqui nullus daretur actus liber nisi quatenus futurus esset; ac proinde nullum esset propriè meritum. Itaque voluntas in eodem instanti reali quo elicit actum, priùs naturâ quàm eliciat actum intelligitur habere potestatem ad eliciendum vel suspendendum actum: sicque in sensu diviso voluntas etiam dum operatur censetur libera, licèt

cèt in sensu composito dicatur necessariò operari. Sed hæc de libero arbitrio satis, atque adeò de principiis internis congenitis actionum humanarum.

Posterior Disputatio hujus Tractatûs:

De Principiis internis humanarum actionum Acquisitis; nempe, de Habitibus.

Quæstio I.
Quid sit habitus.

HAbitum hoc loco accipimus quatenus pertinet ad primam speciem Qualitatis, definiturque ab Aristotele 7. Ph. c. 3. *Dispositio perfecti ad optimum*, i. e. dispositio subjecti integri & omnibus suis partibus ac facultatibus instructi ad optimum sui statum, qui in perfectissima ejus operatione præsertim consistit. Habitus autem sunt principia perfectissimè operandi. Verùm quia hæc definitio solis habitibus bonis competit, potest generaliùs & aptius definiri in hunc modum; Qualitas vel dispositio subjecti non dans ei primam facultatem operandi, sed conferens facultatē faciliùs ac determinatiùs operandi, quæ manet in subjecto, ipso etiam non operante. Quâ definitione distinguitur habitus acquisitus primò à naturali facultate, per quam confertur prima facultas operandi; deinde, ab habitibus infusis, qui conferunt facultatem operandi simpliciter; præterea, ab iis habitibus qui non sunt per se operativi, cujusmodi est Pulchritudo, Sanitas, &c. denique, ab actione, quæ non est potentia sed actus. Quòd autem ejusmodi habitus concedendi sint voluntati in ordine ad actus morales, patet tum ex indeterminatione cùm ex difficultate quam experitur voluntas in suis actibus: Quare necesse est ut per aliquos habitus sibi superadditos ad

Definitio Habitûs.

Accuratior definitio.

Admittendos esse habitus, probatur.

hos potiùs quàm ad illos actus inclinetur, atq; etiam ad eosdem faciliùs & perfectiùs exercendos juvetur. Sic experimur, eum qui sibi comparavit habitum temperantiæ, proclivem esse ad actus temperantiæ, nec ullam in eis exercendis difficultatem pati; secùs autem contingere in eo qui nondum sibi ejusmodi habitum comparavit. Quòd si opponas, Oculum indeterminatum esse ad hos vel illos colores videndos; deinde etiam, sæpissimè difficultatem pati, imò in errorem labi circa objecta visibilia: nec tamen admitti habitum in oculo: respondetur, Hanc indeterminationem & difficultatem non provenire ex ulla indispositione facultatis. Et quidem quod spectat ad indeterminationem, satis tollitur per solam objecti præsentiam. Quod verò spectat ad difficultatem aut deceptionem; respondetur, Eam non oriri ex ulla repugnantia ipsius facultatis videndi, sed ex indispositione organi, vel indebito situ objecti, vel etiam ex indebita dispositione medii interjacentis inter organum & objectum: At indeterminatio voluntatis non tollitur ex sola præsentia objecti; quia objecto præsente potest circa illud actum suspendere, imò etiam ad aliud se divertere: difficultas verò quam patitur, ex ipsiusmet voluntatis indispositione provenit.

Object.

Resp. ad primam partem objectionis;

Ad secundam.

Quæstio II.

Quomodo acquirantur, deinde augeantur morales habitus.

ETsi nonnulli habitus unico duntaxat actu acquiri possunt; ut in intellectu habitus Scientiæ unicà demonstratione: nihilominus tamen permulti alii sunt qui partim ob inefficaciam actuum, partim ob resistentiam subjectorum non nisi frequenti eorundem actuum repetitione acquiri possunt; cujusmodi sunt morales habitus, qui propter pravam voluntatis inclinationem & appetitûs sensitivi rebellionem non nisi repetitis actibus in ipsa voluntate procreantur.

Actus

Actus autem illi per quos habitus acquiruntur, debent esse ejus facultatis in qua recipiuntur: ut, quia Prudentia moralis est habitus in intellectu residens, idcirco non nisi per actus intellectivos procreatur; item, quia Justitia, Fortitudo, Temperantia sunt habitus interni ipsius voluntatis, ideo non nisi actibus internis ipsius voluntatis acquiruntur. *Per quosnam actus habitus producuntur.*

Gravis autem hic difficultas oritur: Cùm enim habitus illi morales simul ab omnibus illis actibus in sui productione dependeant, ità ut singuli actus aliquid ad ipsum habitum producendum conferant, & quidem in genere causæ efficientis; quæritur jam, An omnes illi actus eodem modo se habeant ad habitum producendum. *Difficultas circa productionem habituum.*

Nonnulli arbitrantur, per priores actus tantùm disponi facultatem ad recipiendum habitum; ultimum verò actum virtute præcedentium producere habitum. Alii in oppositum dicunt, per primum actum duntaxat totalem habitum produci; per actus verò subsequentes eundem jam productum confirmari & stabiliri, vel (ut loquuntur) radicari in subjecto. *Variæ de re proposita sententiæ.*
Verùm probabilius arbitramur, neque per primum neque per ultimum actum duntaxat, sed per omnes & singulos collectivè sumtos produci habitum: Quo loco per *habitum* intelligimus dispositionem subjecti firmiter inhærentem. *Probabilior sententia;* Quòd igitur per primum duntaxat actum non producatur ejusmodi habitus firmiter inhærens, satis constat experientiâ: *Confirmatur.* Quòd verò ultimus ille actus non sit expectandus, eâdem constat experientiâ; cùm ante ultimum actum, si jam plures actus virtutis aliquis exercuerit, sentiat se non mediocriter ad eam virtutem sublatis gravioribus difficultatibus inclinari. Adde, quòd difficile esset assignare quis ille foret ultimus actus per quem habitus virtute præcedentium produceretur.

Quod spectat ad modum quo habitus augetur; constat quidem, repetitis actibus augeri: Verùm cùm actiones ad habitum comparatæ, aut sint remissæ,

aut æquè intensæ, aut remissiores ipso habitu; quæstio est, An habitus non possit augeri nisi intensioribus actibus. Cui respondetur, Ità esse: Nam actiones remissæ habitum debilitant, æquè intensæ fovent, sed intensiores augent. Quòd igitur soli intensiores actus possint augere habitum, non verò remissiores aut æquè intensi; probatur, quia (ut scribit Aristoteles, l. De ortu & inter.) actio non fit à proportione minoris inæqualitatis; sed à proportione majoris inæqualitatis i. e. agens infirmius & debilius, aut æqualium virium non agit in fortius aut æquè forte, sed debet esse majoris virtutis quàm sit id in quod agit. Quare non potest remissior actus agere in habitum intensiorem, seu ipsum perficere.

Dub.
Resp.

Quæstio III.

Quomodo habitus concurrant cum facultatibus ad operandum.

Quorundam sententia.

SUnt qui licèt ultro fateantur facultatem habitu instructam promptiùs & perfectiùs operari quàm si eodem destitueretur, negant tamen habitum esse verum agendi principium, atque aiunt meram esse dispositionem subjecti, omnis efficientiæ expertem, ex qua tamen pendet major facultatis efficacia. Verùm probabilius est, habitum simul cum facultate quam instruit effectivè concurrere ad eliciendum actum. Neque enim habitus dicitur tantùm *dispositio perfecti*, id est, subjecti, sed dispositio subjecti *ad optimum*, nempe ad actum. Adde etiam, nullum fore discrimen inter habitus operativos & non-operativos, si nullus habitus esset verum agendi principium. Licèt enim quidam sint habitus non-operativi, ut Pulchritudo, &c. alii tamen plerique & ferme omnes sunt operativi, ac proinde vera agendi principia. Et licèt verum sit, totam actionem esse à facultate; non repugnat tamen, eandem simul esse ab habitu in eodem genere causæ subordinatæ: sicut idem opus totum pendet simul à manu artificis & à malleo. Instabis,

Probabilior sententia.

Quidam habitus non operativi.

bis, Habitum produci per actiones; ac proinde non posse esse principium seu causam effectivam earundem. Cui respondetur, Habitum non posse esse effectum simul & causam earundem numero actionum; sed posse dici respectu earundem specie: in quo nihil absurdi est; cùm pluvia vaporibus primùm excitata vapores rursum excitet, non quidem eosdem numero sed eosdem specie. *Objectum.* *Solut.*

Quæstio IV.

Quomodo corrumpantur habitus.

COnstat quidem, intereunte subjecto proprio, habitum, sicut & quodvis aliud accidens, deperire; v. gr. si anima aut animæ facultates perirent, omnes quoque animæ aut ipsius facultatum habitus exstinguerentur: Certum etiam est, subjecto adhuc integro & superstite habitum contrariis actibus ab ipso expelli posse, i. e. aboleri; v. gr. habitus justitiæ in voluntate contractus, superstite ipsà voluntate per actus injustitiæ paulatim remittitur, tandémque prorsus interimitur: Verùm difficultas est, An solà cessatione actuum idem habitus deperdi posset. Experientià quidem compertum est, inerti otio virtutum habitus frangi paulatim ac debilitari: quod tamen nonnulli subtiliter quoad Usum non quoad Substantiam habitûs interpretantur. Et certè si res ad vivum resecetur, non videtur posse habitum ipsum deleri solà cessatione actûs præcisè consideratà: Quare cùm aliqua virtus inertià & otio videtur languescere, non tam habitus ipse virtutis deperditur, quàm usus ipsius habitûs præpeditur, ob rebellionem appetitus qui per ejusmodi virtutum inducias vires novas resumit. Adde etiam, vix fieri posse ut cessante alicujus virtutis actione oppositus illi habitus per occultos saltem & secretos ipsius voluntatis actus non producatur: sicque non per solam cessationem actûs, sed per oppositum habitum prior ille virtutis habitus destruitur: Quia tamen actus illi sæpenumero adeò occulti *Difficultas. Enodatur.*

 sunt

sunt & taciti, ut eos ipse etiam in quo sunt non advertat; hinc fit ut deperditæ virtutis ruina soli inertiæ & segnitiei tribuatur, quamvis revera per oppositum habitum destruatur. Sed hæc de habitibus, atque adeò de principiis Internis actionum humanarum sive congenitis sive acquisitis, satis dicta sint. Superest ut de principiis earundem Externis sequenti tractatu differamus.

Posterior Tractatus hujus partis:

De principiis Externis actionum humanarum.

De quibusnã externis principiis actionum humanarum hic agatur.

ETsi Finis & Bonum dici possint externa humanarum actionum principia in genere causæ finalis vel formalis externæ; non tamen de iis hoc loco agitur, cùm jam de illis dictum sit in prima parte; sed tantùm de iis quæ pertinent ad genus causæ efficientis, ut DEUS, Angeli, Dæmones. Et quoniam Deus aliter dicitur principium humanarum actionum quàm angeli vel dæmones; quia ille nempe efficaciter movet, hi verò tantùm suadent & excitant: hinc duas instituemus hujus tractatûs disputationes; quarum prior erit de principio efficaciter movente, nempe Deo; posterior verò de principio excitante duntaxat, Angelo nempe & Dæmone.

Prior Disputatio hujus Tractatûs.

De principio externo humanarum actionum efficaciter movente.

Quæst. I.

Quomodo DEUS dicatur principium externum humanarum actionum.

Deus principium humanarum actũ est in duplici genere causæ.

NOn tantùm Deus dici potest principium externum humanarum actionum in genere causæ finalis, quatenus est finis objectivus cujus gratiâ omnes humanæ actiones elici debent; sed etiam in genere

nere causæ efficientis: Quod quidem duobus modis intelligi potest: primò quidem, quatenus est causa quædam universalis quæ simul cum ipsa facultate libera influit in ipsius actum, seu effectivè concurrit ad actum liberè eliciendum; secundò quatenus est causa efficiens ipsius facultatis liberæ, potéstque ipsam excitare seu movere ad actum eliciendum: Deum igitur utroque modo esse principium externum actionum humanarum asserimus. Et quidem Deum priori modo esse principium humanarum actionum probatur; Quia non tantùm res, verùm etiam rerum ipsarum operationes tam naturales quàm liberæ, pendent à Deo tanquam à prima simul & universali causa, qui propterea dicitur *operari omnia in omnibus*. Quare meritò Durandi sententia tanquam minùs in fide tuta ab omnibus Theologis exploditur, asserentis Deum non alio influxu concurrere cum creaturis ad agendum, quàm conservando illarum naturas & vires: Nam & ipsas quoque creaturarum operationes fovet, regit, moderatur, atq; ad convenientem finem dirigit. Quòd verò etiam posteriori modo Deus sit principium humanarum actionum, patet; Quia id censetur alicujus actionis externum principium quod proximum seu intimum actionis principium excitat ad agendum: atqui eo modo se habet Deus ad actiones humanas, cùm voluntatem, quæ est proximum ac intimum principium illarum, excitet ad agendum: Verùm de utroque modo quo Deus dicitur principium humanarum actionum deinceps specialiùs dicendum est: & primùm quidem, de priori, seu de concursu Dei cum libero arbitrio; secundò, de motione voluntatis à Deo.

Assertio.

Prima pars assertionis probatur.

1 Cor. 12. 6.

Posterior pars assertionis probatur.

Quæstio II.

Quomodo Deus concurrat cum voluntate ad actus humanos.

DEum concurrere cum voluntate ad actus humanos, nihil aliud est, quàm Deum ut causam

primam & univerſalem ſimul cum libero arbitrio tanquam cum cauſa ſecunda & particulari, per modum unius totalis cauſæ influere in hoſce actus immediatè. *Ad actionem eliciendam concurſus duplex requiritur.* Eſt autem ad actionem quamlibet eliciendam neceſſarius uterq; concurſus, nempe cauſæ primæ & cauſæ ſecundæ: illius quidem, quia ab illa pendet cauſa ſecunda in eſſe & operari; hujus verò, quia per hanc illius influxus generalis & indifferens determinatur ad hunc vel illum effectum producendum: Imò illi duo concurſus ſunt adeò connexi, ut ſint una eademque actio quà effectus producitur, quæ quatenus eſt à Deo univerſaliter influente, dicitur influxus generalis; ut verò à cauſa ſecunda taliter vel taliter agente, dicitur concurſus ſeu influxus cauſæ particularis, v. gr. Ignis. Sic igitur actio libera, tota immediatè pendet tum à voluntate cùm à concurſu Dei; ità ut concurſus ille non ſit influxus quo Deus primò per ſe moveat voluntatem ad operandum, ſed quo cum ipſa voluntate concurrat ad actum liberam eliciendum. *Quis ſit concurſus Dei cum voluntate. Nota.* Ubi nota, concurſum illum non eſſe cauſam efficacem & ſufficientem ad actum liberè eliciendum abſque libero concurſu voluntatis: imò, quòd hic potiùs quàm ille actus circa hoc vel illud eliciatur, à ſolo concurſu liberi arbitrii provenit. Et licèt poſito concurſu generali circa talem actum neceſſariò ponatur talis actus, cùm ſupradictus concurſus ab actu minimè diſtinguatur; non tamen deſinit actus ille eſſe liber, quia provenit à cauſa ſecunda libera, nempe à voluntate. *Coroll.* Ex quibus intelligere eſt, ſupradictum generalem concurſum nullam inferre humanis actibus neceſſitatem, cùm voluntas maneat ſemper æquè indifferens & libera circa ſuos actus.

Quæſtio III.

Quomodo Deus moveat voluntatem ad agendum.

PRæter illum ſupradictum influxum quo Deus ſe habet concomitanter cum voluntate ad eliciendum

dum actum, alius non sine probabilitate à plerisque admittitur, quo Deus se habet antecedenter cum voluntate ad eundem actum eliciendum, quo nempe Deus movet, excitat, & applicat voluntatem ad agendum: De quo major est difficultas quàm de superiori concursu, eò quòd per ipsum videatur voluntas quasi ab extrinseco determinari ad agendum antequam seipsam determinet; quod humani arbitrii libertati videtur nonnihil repugnare: nihilominus tamen expressè docet D. Thomas, 1. part. qu. 105. art. 4. & 1. 2. qu. 9. art. 4, & 6. Deum movere voluntatem ipsam, ità ut voluntas non possit operari nisi a Deo mota & excitata, eò quòd ab ipso tanquam à generante vim ipsam operandi acceperit. Quâ verò ratione cum ejusmodi motione Dei stet libertas arbitrii explicat idem doctor Angelicus 1. 2. qu. 10. art. 4. Quia nempe Deus res seu causas secundas movet modo naturæ suæ congruenti: Quare cùm voluntas sit facultas non determinata ad unum, sed indifferenter se habens ad multa; sic Deus ipsam movet ut non ex necessitate ipsam ad unum determinet: quo fit ut motus voluntatis remaneat contingens & non necessarius. Ubi notandum est, juxta doctrinam D. Thomæ 1. part. qu. 9. art. 4. voluntatem non movere seipsam nisi deliberatione seu consilio præcedente, ut contingit in electione mediorum: Sicq; in ea volitione quæ deliberationem antecedit, uti in volitione finis ipsorum mediorum, non vult ille voluntatem movere seipsam propriè, sed tantùm ab extrinseco principio, nempe à Deo solo, moveri: quia cùm voluntas antè esset in potentia tantùm ad agendum, non potuit seipsam ad agendum movere; alioqui sequeretur eam fuisse in actu dum esset in potentia, cùm nihil moveatur nisi ab eo quod est actu. Sicque licèt proximum agendi principium sit intrinsecum, primum tamen principium debuit esse extrinsecum. Verùm ut liberè dicam quod sentio, licèt hæc D. Thomæ opinio sit communis & valde conformis principiis

Sententia D. Thomæ.

Notandum.

Ratio D. Thomæ.

Sententia D. Thomæ rejicitur, & nostra explicatur.

piis Aristotelicæ doctrinæ, nihilominus tamen non mihi videtur necessariò amplectenda, eò quòd multùm de libertate arbitrii, præsertim circa volitionem finis, detrahat; præsertim cùm supradictus concursus sufficere videatur, à quo tam voluntas in agendo quàm voluntatis actus dependet. Itaque licèt Deus, præterquam quòd concurrit immediatè ad actum, possit etiam cùm voluerit influere hoc posteriori modo in voluntatem, eam movendo & excitando, etiam efficaciter & determinatè, saltem quoad actus bonos (licèt nunquam possit cogere repugnantem;) hoc tamen non videtur ordinariè admittendum, nisi sermo sit de actibus supernaturalibus, ad quos prærequiritur ex parte Dei motio quædam movens & excitans ipsam hominis voluntatem; appellatúrque *gratia præveniens* vel *excitans*; quæ quidem non movet necessariò & determinatè voluntatem, licèt in quibusdam dicatur tantùm sufficiens, in aliis verò efficax, ut docent Theologi.

Quæst. Si quæras an possit Deus adeò efficaciter movere voluntatem, sive ad actus naturæ sive ad actus gratiæ, ut voluntas nequaquam possit reluctari aut actum

Resp. suspendere; respondetur. Nihil repugnare, Deum hoc modo movere voluntatem ratione supremi dominii quod habet in res omnes; præsertim cùm voluntatem beatorum hoc modo moveat sub ratione finis

Nota. & objecti. Adde, quòd valde probabile est, quosdam prævenienti gratiâ adeò efficaciter à Deo impulsos fuisse, ut nè tantillùm quidem conversionem suam retardare potuerint; quod in conversione D. Pauli, B. Magdalenæ, & aliorum evenit: quamvis id rarò contingat.

Posterior

Posterior Disputatio hujus Tractatus:

De aliis principiis externis humanarum actionum.

Quæstio I.

Utrùm nihil præter Deum possit efficienter movere voluntatem.

Efficienter movere voluntatem latè nonnunquam accipitur; quomodo is qui aliquid faciendum suadet proponendo objectum, dici potest efficienter, licèt non efficaciter, movere voluntatem agentis: aliquando verò strictè & maximè propriè; quomodo is tantùm dicitur movere voluntatem, qui per se immediatè, & non ratione objecti vel finis, inclinat voluntatem. Quo posteriori modo asserimus, Nihil præter Deum posse efficienter movere voluntatem. Nam sive angeli, sive dæmones, sive homines, cùm aliquid agendum persuadent, voluntatem ad aliquid pelliciunt mediante intellectu, proponendo rationes quibus objectum appetibilius esse videatur, sicque movent voluntatem in genere causæ finalis vel formalis externæ ex parte objecti, & quidem mediante intellectu: At verò Deus, quia solus est causa effectrix voluntatis, ideo solus eam efficienter movere potest, juxta illud Apostoli, *Deus est qui operatur in nobis velle & perficere.* Quod ut planiùs & pleniùs intelligas, notandum est ex D. Thoma, voluntatem immutari seu moveri dupliciter: uno modo ex parte objecti, alio modo ex parte ipsius potentiæ. Ex parte objecti movet voluntatem tum ipsum objectum, sicut appetibile movet appetitum; tum is qui demonstrat objectum: Et quidem utrumq; dupliciter fieri potest: Vel efficaciter seu efficienter, ità ut voluntas non possit non moveri: quomodo solus Deus potest movere voluntatem ut objectum, utpote summum & universale bonum; & ut ostendens objectum,

Movere voluntatem efficienter, *dicitur* 2. *modis.*

Assertio circa propositam quæstionem.

Phil. 2. 13.
1. part. qu. 106. art. 2.

Voluntas movetur dupliciter: Ex parte objecti;

Exod. 33. 19. ctum, juxta illud, *Ego ostendam omne bonum tibi.* Vel non sufficienter: quo modo Angelus dicitur inclinare voluntatem, tum ut amabile quoddam, tum ut manifestans aliqua bona creata ordinata in Dei bonitatem; sicq; inclinare potest voluntatem ad amorem creaturæ vel Dei, per modum suadentis: idémq; censendum est de Dæmone, quatenus inclinat voluntatem ad bonum falsum & apparens; similitérque de Homine, qui eodem modo potest inclinare voluntatem hominis tam ad verum cùm ad apparens bonum.

Ex parte potentiæ. Ex parte verò potentiæ voluntas nullo modo moveri potest nisi à Deo: Operatio enim voluntatis est inclinatio quædam volentis in volitum, hanc autem solus excitare potest qui virtutem volendi creaturæ contulit: solus autem Deus est qui potentiam volendi contulit creaturæ, quia solus ipse est autor intellectualis naturæ.

Quæstio II.

Quomodo Angeli, sive boni sive mali, aliquid suadent humanæ voluntati.

IN genere dictum est, Angelum tunc suadere cùm ostendit ac demonstrat aliquod objectum homini tanquam appetibile: ex quo etiam intelligere est, tunc angelum aliquid dissuadere cùm aliquid repræsentat tanquam fugiendum & malum. Quibus verò modis & rationibus angelus homini repræsentet objecta, sive bona sive mala, & eorum conditiones, sequentibus conclusionibus explicabitur.

1 Conclusio; I. Conclusio; Boni angeli possunt aliquid suadere hominibus illuminando intellectum. Potest autem illuminari intellectus humanus ab angelo duplici ratione: primùm, quatenus ab angelo lumen ipsum naturale hominis roboratur, non secùs ac subjectum ab agente naturali vicino; secundò, quatenus ab eodem angelo similitudo seu species rei manifestandæ accommodatè ad illius captum ipsi imprimitur.

2. Conclusio; II. Conclusio; Tam boni quàm mali angeli possunt

sunt aliquid suadere hominibus immutando phantasiam seu imaginationem. Potest autem immutare phantasiam angelus, non quidem nova aliqua phantasmata producendo, sed excitando seu agitando humores & spiritus animales, qui in cerebro resident: ex illa enim commotione seu agitatione humorum & spirituum, oritur in imaginatione varia & multiplex rerum sensibilium repræsentatio & æstimatio; unde varii affectus in appetitu & voluntate nascuntur.

Imaginatio multiplex ex agitatione humorum & spirituum.

III. Conclusio; Tam boni quàm mali angeli possunt aliquid suadere hominibus immutando sensum exteriorem. Possunt autem immutare sensum duobus modis: Uno modo, per interiorem quandam dispositionem, nempe agitando spiritus & humores, & eos ad organa sensuum deducendo: ut si dæmon ad palatum, vitiosum aliquem humorem, putà cholericum, induceret, ratione cujus omnia gustui sentirentur amara; vel si ad oculum, crassum aliquem humorem cogeret quo visus impediretur. Altero modo, per exteriorem sive objecti sive medii dispositionem, ratione cujus sensus aliquid verum vel apparens perciperet. Possunt autem angeli verum aliquod objectum externo sensui repræsentare, vel illud celeri & imperceptibili motu aliunde transferendo, vel idem de novo per applicationem activorum ad passiva producendo: Quo fit ut magi seu præstigiatores mira quædam operari videantur, cùm non ipsi, sed dæmones quibuscum fœdus inierunt, ipsis ad nutum ratione pacti obsequentes, naturalibus, licèt occultis, rationibus hæc omnia præstent, aut certè nonnunquam præstare videantur cùm verè non præstent, ut cùm sensus ipsos deludunt falsis imaginibus, alterando seu immutando organum sensus, aut medium quod interjacet inter objectum sensus & organum. Sed hæc satis de principiis humanarum actionum tum internis cùm externis.

3. Conclusio; Immutantur sensus ab angelis duobus modis.

Magorum præstigiæ hoc modo fiunt.

Tertia

Tertia pars Ethicæ,

De Actionibus humanis:

Ubi, de Passionibus, déque Virtutibus ac Vitiis.

Præfatio.

Uoniam in prima parte Moralis hujus disciplinæ de fine ultimo actionum humanarum, nempe beatitudine, & in altera sequenti de principiis earundem actum est: restat ut in hac tertia seu postrema parte de iisdem ac earum partibus seu variis speciebus, ex quibus varia virtutum ac vitiorum genera nascuntur, simúlq; de passionibus, quæ quatenus à voluntate imperantur, humanæ actiones dici possunt, & materiam tum virtutibus cùm vitiis subministrant, deinceps disseramus. Quare tres erunt hujus postremæ partis tractatus; quorum primus erit de ipsis Actionibus humanis, secundus de passionibus, tertius de Virtutibus ac Vitiis.

Hujus partis tres tractatus.

Primus Tractatus hujus partis;

De ipsis Actionibus humanis.

DUas instituemus hujus tractatûs disputationes: alteram de actionibus humanis generatim; alteram de iisdem speciatim, in qua de singulis speciebus humanarum actionum tum elicitarum cùm imperatarum pertractabimus.

Prior

Prior Disputatio hujus Tractatûs:

De Actionibus humanis generatim.

Quæstio I.

Quid sit Actio humana: ubi, de Voluntario & Involuntario.

NOn omnes hominis actiones appellantur à philosophis *humanæ*, sed eæ tantùm quæ à libero agendi principio proficiscuntur, súntq; liberæ seu voluntariæ, ac proinde homini maximè propriæ. Quare optimo jure D. Thomas illas definit, *Quarum homo dominus est*; seu, quas homo in sua libera potestate habet. Ex Aristotele verò 3. Ethic. cap. 2. colligi potest ista humanæ actionis descriptio, ut sit Voluntarium quid præconsultatum seu deliberatum; seu Actio quæ à voluntate deliberata seu libera proficiscitur. Quo loco notandum est, voluntatem dici *deliberatam*, non quòd ipse deliberet, sed quia præeuntem intellectûs deliberationem sequitur: quo fit, ut illa actio dicatur à libera voluntate proficisci, quæ à voluntate intellectûs deliberationem sequente elicitur aut imperatur. Verùm cùm actio humana sit de genere Voluntarii, locus hic postulat ut ea quæ ab Aristotele 3. Ethic. ad Nicom. cap. 1. de voluntario & involuntario tradita sunt, explicemus. *Quænam actiones dicuntur humanæ.* 1. 2. qu. 1. art. 1.

Primùm igitur de voluntario quæritur, Quid sit. Respondetur, Voluntarium latè sumptum quatenus idem est ac *spontaneum*, definiri posse, Id cujus principium est in agente rem circa quam agit non ignorante: Ità ut ad hoc quòd aliquid dicatur voluntariè seu spontè agere, duo tantùm necessariò desiderentur: unum, ut principium agendi sit in ipso agente insitum; alterum, ut per cognitionem aliquam feratur in objectum: Quæ duo tum in pueris cùm in belluis reperiuntur; ideóque ab Aristotele dicuntur *voluntariè* seu *sponte agere*. At verò cætera quæ cognitione *1. Difficultas. Quid sit Voluntarium.* Voluntarium *latè sumptum tum pueris cùm belluis convenit.*

one carent, licèt principium agendi insitum habeant, non dicuntur propterea *sponte*, sed tantùm *naturaliter* agere. Ubi notabis, illud esse discrimen inter actum spontaneum, naturalem, & violentum: quòd actûs Spontanei principium sit insitum cum prævia aliqua cognitione finis; Naturalis verò principium sit quidem insitum, sed absque ulla finis seu objecti notitia; denique, Violenti principium non sit insitum sed dissitum, ut patet in motu lapidis sursum projecti, cujus motûs principium est in projiciente non in projecto. At verò si *voluntarium* propriè ac strictiùs accipiatur, quatenus est hominis proprium, poterit definiri, Id cujus principium est in agente cum perfecta cognitione finis, qualis non reperitur in belluis. Quod ut intelligas, notandum est, duplicem esse finis cognitionem; unam perfectam, alteram imperfectam. Perfecta est, quando non tantùm res quæ finis est cognoscitur, sed in ipsa re finis ratio apprehenditur, simúlq; ipsa proportio eorum quæ ad finem ordinantur percipitur. Ejusmodi cognitio finis soli rationali naturæ competit; quæ propterea potest ordinare media ad finem, & ad ipsum se movere; non item irrationalis creatura. At verò imperfecta cognitio finis ea est, quâ cognoscitur res quæ dicitur finis; cæterùm nec ipsa finis ratio nec proportio mediorum ad ipsum finem cognoscitur. Ejusmodi cognitio finis animalibus & pueris nondum usum rationis habentibus competit. Ex quibus intelligere est, rationem voluntarii in hominibus ratione utentibus perfectam esse, in animalibus verò & pueris vel amentibus imperfectam.

Discrimen inter actum Spontaneum, Naturalem, & Violentum. Voluntarium *strictè sumptum soli homini competit.* *Finis cognitio duplex:* *Perfecta;* *Imperfecta.*

Secundò quæritur, Utrùm Voluntarium in homine sit semper liberum propriè dictum. Respondetur, Non ità esse. Etsi enim nullum voluntarium possit esse coactum; potest tamen aliquod voluntarium, etiam in homine, esse infallibile ac necessarium. Ex. gr. Velle bonum seu finem in communi, homini naturale est, non liberum, juxta sententiam D. Tho-

II. An Voluntarium in homine sit semper liberum.

D. Thomæ; & tamen est voluntarium, quia principium hujus voluntatis est insitum. Verùm quia suprà docuimus, voluntatem etiam circa finem in hac vita esse liberam, saltem quoad exercitium actûs; hinc absolutè dicendum est, nihil esse voluntarium homini ordinariè in hac vita quod non sit quoque liberum: Est tamen in futura vita aliquid voluntarium homini quod tamen non est liberum, nempe amor Divinæ essentiæ clarè cognitæ. Quòd si quæras, An voluntarium in homine dum vivit sit semper deliberatum seu præconsultatum; respondetur, Non ità esse: Quia actus hominis circa finem sunt voluntarii, imò liberi; nec tamen propriè sunt deliberati seu præconsultati, cùm deliberatio seu consilium sit propriè mediorum non finis. At verò voluntarium in homine circa media, est semper deliberatum seu præconsultatum. Cæterùm dixi, actus hominis circa finem non esse propriè deliberatos, quamvis tamen aliquo modo deliberati dici possint, quatenus à deliberata, h. e. libera, voluntate proficiscuntur: Sic enim omnis actio humana dicitur deliberata, h. e. libera. Adde etiam, aliquam deliberationem impropriam cadere & in ipsum finem, ut alias dicemus: Sicque omne voluntarium hominis in hac vita erit saltem impropriè deliberatum.

Nihil voluntarium homini ordinariè nisi liberum.

Dub.

Resp.

Actus humani circa finem non sunt propriè deliberati.

Tertiò quæritur, An omne voluntarium in homine sit actus aliquis, an verò possit esse voluntarium sine ullo actu. Respondetur, Posse voluntarium esse in homine absque ullo actu, cùm non tantùm actio sed etiam cessatio ab ipsa actione homini sit voluntaria: possumus enim nostro arbitratu agere vel non agere, velle vel non velle: Neq; enim tantùm peccata commissionis, quæ sunt contra præcepta negativa, sed etiam omissionis, quæ fiunt contra præcepta affirmativa, sunt verè voluntaria; cùm justè à Deo puniantur. Notandum igitur est, voluntarium quod est à voluntate esse duplex; aliud nempe voluntarium directè, aliud verò voluntarium indirectè.

III. An omne voluntarium sit actus.

Peccata omissionis verè sunt voluntaria.

Nota.

Voluntarium duplex.

Voluntarium directè non est nisi à voluntate agente; voluntarium verò indirectè potest esse à voluntate non agente cùm potest ac debet agere: v. g. Si proponatur aliquod malum voluntati quod possit ac debet propellere, si illud non propellat, quamvìs non eliciat actum volendi circa illud idem, censetur tamen illud velle, non quidem directè sed indirectè; atque adeò incommoda quæ indè sequentur, censeri debent indirectè ac interpretativè voluntaria. Et certè multa censentur voluntaria quæ non sunt actu volita, sed virtute tantùm, & (ut loquuntur) interpretativè vel implicitè: ut cùm quis vult immodicum potum vini ex quo novit secuturam ebrietatem, licèt actu non velit ipsam ebrietatem, illam tamen censetur velle virtute, & ex consequenti, seu interpretativè: Sic omissio ejus peccati quod non potest compati cum eo quod quis expressè vult, censetur voluntaria: ut si quis velit ludere eo tempore quo tenetur audire Sacrum, censetur velle omittere Sacrum.

Multa voluntaria non sunt actu volita.

Quæstio II.

Quid sit Involuntarium & quotuplex.

Definitur Involuntarium.

INvoluntarium in genere quatenus Spontaneo opponitur, definiri potest, Quod præter inclinationem appetitùs spontaneam accidit. Ex quo intelligere est, involuntarium in iis rebus inveniri in quibus esse potest voluntarium & spontaneum.

Involuntarium duplex. 1. Per violentiam. 2. Per ignorantiam.

Est autem involuntarium juxta Aristotelem duplex; aliud involuntarium *per violentiam*, aliud verò *per ignorantiam*. Involuntarium violentum definitur, *Cujus principium est extrà, ità ut id quod agit vel patitur, nullam vim conferat*, 3. Ethic. cap. 1. Involuntarium verò per ignorantiam, *Id quod molestum est, affertq; causas pœnitentiæ ubi peractum est & in notitiam agentis devenit.* Ex quo intelligere est, duo esse quæ juxta Aristotelis sententiam & rei veritatem (ut docet S. Thomas 1. 2. qu. 6. art. 5, & 8.) involuntarium

tarium efficiunt; nempe violentiam, & ignorantiam. Et quidem quòd violentia causet involuntarium, constat; Quia violentia in rebus naturalibus cognitione carentibus aliquid facit contra naturam seu innaturale, ut patet in lapide projecto: ergò à pari, eadem violentia in rebus cognitione ac proinde voluntate aliquâ saltem impropriâ præditis faciet aliquid contra voluntatem seu involuntarium. Si objicias, Humanæ voluntati vim inferri non posse, proindéque nihil homini involuntarium accidere posse; respondeo, Non quidem ipsi voluntati, neque actibus ipsius elicitis, sed actibus ejusdem imperatis vim inferri posse: Potest enim impediri executio liberi arbitrii quoad actus imperatos; unde aliqui motus circa corpus reclamante omnino liberâ voluntate possunt accidere. Quòd autem ignorantia causet involuntarium, experientiâ satis constat: Nam multa nullâ suâ culpâ per ignorantiam agunt homines quæ sublatâ ejusmodi ignorantiâ non agerent; unde illos facti postea pœnitet: quod certissimo indicio est, ea non esse ipsis voluntaria sed involuntaria. Verùm quia non omnis ignorantia causat involuntarium, ideò de illa aliquid specialiùs sequenti quæstione dicendum est.

Quòd violentia causet involuntarium.

Object.

Solut.

Quòd ignorantia causet involuntarium.

Quæstio III.

Quid, & quotuplex, sit ignorantia; & quænam ignorantia sit involuntarii causa.

PRimùm quæritur, Quid sit ignorantia. Respondetur, Ignorantiam esse Carentiam cognitionis ejus quam quis natus aptus est habere. Itaque carentia cognitionis ejus quæ conditionis humanæ captum excedit, non tam *ignorantia* quàm *nescientia* dicenda est.

I. Difficultas, Quid sit ignorantia.

Secundò quæritur, Quotuplex sit ignorantia. Respondeo, Ignorantiam pro varia consideratione vario modo dividi: Spectari enim potest, primò in se, seu ratione sui; deinde, ratione tum objecti circa quod versatur,

II. Quotuplex sit. Quadrupliciter spectatur.

versatur, tum subjecti in quo residet; denique, ratione actûs voluntarii. Itaque primò, ignorantia ratione sui & quidem generalissimè spectata, dividitur in ignorantiam Puræ privationis, quæ simpliciter *ignorantia* dicitur; & ignorantiam Pravæ dispositionis, quæ non tam *ignorantia* quàm error solet appellari. Secundò, ignorantia propriè dicta ratione objecti dividitur in ignorantiam Juris & ignorantiam Facti. Illa dicitur, cùm ignoratur lex vel statutum aliquod; ut si quis nesciret tempore Quadragesimæ jejunandum esse: Hæc verò, vel cùm ignoratur res seu factum: ut si quis nesciat se commisisse homicidium: vel etiam cùm ob ignorantiam circumstantiæ ignoratur quale sit factum; ut si quis percuteret clericum quem tamen nesciret esse clericum, laboraret ignorantiâ facti; quamvis enim sciret percussionem clerici esse ecclesiastico jure prohibitam; nesciret tamen eum, quem meritò se percutere existimat, esse clericum. Tertiò ignorantia ratione subjecti dividitur in ignorantiam Invincibilem & Vincibilem, quæ sola culpabilis esse potest. Invincibilis dicitur, quando non est in potestate alicujus id scire quod ignorat; seu quando non potest ignorantiam vincere, sive nullo modo possit sive non possit adhibendo humanam & moralem diligentiam: ut si quis rusticus ignoret quonam die indictum esset jejunium quia à nullo id potuit rescire, nec eo die jejunet, censebitur id facere ignorantiâ quâdam invincibili. Vincibilis autem ignorantia dicitur, quæ adhibitâ morali diligentiâ vinci seu superari potest: Quæ duplex est; altera Affectata, altera Crassa. Illa est, cùm quis vult suâ sponte ignorare; ità ut ignorantia directè sit volita: qualem ignorantiam affectant improbi homines quò liberiùs peccent, juxta illud Psal. 35. 4. *Noluit intelligere ut bene ageret:* Hæc verò dicitur, quando quis non vult adhibere studium & laborem quem tenetur adhibere ut aliquid sciat: & quidem hæc ignorantia censetur indirectè volita propter negligentiam, sicuti

submersio

Nam 1. Ratione Sui est Puræ privationis, Pravæ dispositionis: *2. Ratione Objecti;* Juris, Facti:

3. Ratione Subjecti; Invincibilis.

Vincibilis *eáque vel* Affectata,

vel Crassa.

submersio navis nauclero ignaviter dormienti tribuitur. Quartò, Ignorantia ratione actûs dividitur in Antecedentem, Concomitantem & Consequentem. Antecedens dicitur, quæ præcedit omnem consensum voluntatis, ità ut nullo modo sit volita; & nisi voluntatem præcessisset, actio secuta non fuisset: éstque ignorantia illa semper invincibilis & inculpabilis, & sola causa secutæ actionis: ut si quis interficiat hominem existimans esse feram; si enim præsensisset, nunquam occidisset. Concomitans dicitur, quæ actionem comitatur, ità ut non sit illius actionis causa, sed etiam si abfuisset, actio semper consecuta fuisset: ut si quis existimans se feram occidere, capitalem hostem interficeret, quem etiam absq; tali ignorantia sibi occurrentem interemisset: Unde qui sic agit, ignoranter quidem agit sed non per ignorantiam. Consequens ignorantia sic appellatur, quòd voluntatem consequatur, utpote quæ sit directè vel indirectè volita; eadémq; est cum ignorantia vincibili sive affectata sive crassa: ut si quis quodam die Vigiliæ non jejunat, quia noluit scire an eo die indictum esset jejunium.

4. Ratione Actus;

Antecedens,

Concomitans,

Consequens.

Tertiò quæritur, Quænam ignorantia pariat involuntarium. Respondetur, Solam ignorantiam invincibilem seu antecedentem, sive sit juris sive facti, parere involuntarium; quia sola hæc ignorantia non est ullo modo volita, nec proinde voluntaria, ac proinde quod ex ea sequitur non censetur volitum seu voluntarium, sed involuntarium: At cùm ignorantia est aliquo modo volita seu voluntaria, id quoque quod ex ea sequitur censetur volitum seu voluntarium. Quo loco nota, ignorantiam juris naturalis (saltem quoad prima ejus principia) non posse esse invincibilem, nec proinde inculpabilem; quare non potest causare involuntarium: at verò ignorantiam juris positivi, sive Divini sive humani, tum ecclesiastici cùm civilis, posse ut plurimùm esse invincibilem & inculpabilem, ac proinde causare posse involuntarium.

III. Quænam ignorantia pariat involuntarium.

Ignorantia autem facti sæpe est invincibilis, quia vix potest quis prævidere omnes circumstantias facti; neque etiam ad id semper obligatur.

Quæstio. IV.

Utrùm nihil præter Vim & Ignorantiam pariat involuntarium.

Prior difficultas, de Metu.

DIfficultas est præsertim de Metu & Cupiditate. Quod igitur spectat ad metum; dubitatur an ea quæ metu impendentis alicujus mali fiunt, sint voluntaria an involuntaria: ex. gr. Si quis naufragium timens, merces in mare projiciat, nè ponderosior navis submergatur, quæstio est, an spontè seu voluntariè, an potiùs involuntariè projecerit. *Resp.* Respondetur, Has & similes actiones esse partim voluntarias partim involuntarias. Si enim actiones illæ per se & nudè spectentur, sunt involuntariæ; si autem spectentur cum omnibus suis circumstantiis & absolutè prout fiunt, revera sunt voluntariæ: sicque absolutè & simpliciter sunt voluntariæ, quia dum actu fiunt, liberè imperantur à voluntate; secundùm quid verò & ex hypothesi sunt involuntariæ, quia nisi impendentis periculi metus urgeret non fierent. Ea verò quæ in agente reperitur repugnantia, non potest reddere actionem quæ liberè fit, absolutè & simpliciter involuntariam.

Posterior difficultas, de Cupiditate. *Nota.*

Quod spectat ad cupiditatem; tantùm abest ut actionem hominis cupiditate inflammati reddat involuntariam, ut eam potiùs reddat magis voluntariam; facit enim ut voluntas quam incitat, majori in ipsam actionem propensione feratur. Quod tamen intelligendum est de ea cupiditate quæ subest voluntatis imperio, quæque judicium rationis non omnino perturbat. Etsi enim ea quæ ex nimia passione judicium rationis perturbante proveniunt, dici possint voluntaria si appetitum spectes sensitivum; non tamen censeri debent ipsi homini absolutè voluntaria, quia non ex libera voluntate fiunt. Cùm autem passio

passio non est adeò vehemens, tunc actio dici poterit secundùm quid minùs libera, sed absolutè & simpliciter magìs voluntaria.

Quæstio V.

De Bonitate & Malitia humanarum actionum in genere.

QUia nullâ re magìs quàm bonitate & malitia actiones humanæ quatenus humanæ seu morales inter se differunt ac dignoscuntur, idcirco de earum bonitate & malitia nonnihil generatim dicendum est.

Primò quæritur, Quid sint. Respondetur, Bonitas actionis humanæ quædam est ipsius conformitas cum recta ratione: Malitia verò quædam est ejusdem difformitas & alienatio à recta ratione. Rectam appello rationem, bonam mentem ab omni opinionum fumo liberam, Dei naturæque leges pernoscentem, ac de quaque re agenda ex præscripta lege sapienter ac prudenter judicantem. Per has autem differentias valde inter se distinguuntur actiones humanæ in genere Morum, licèt Physicè & in genere Entis nullo modo differant: v. g. Hominem interficere sive privatâ sive publicâ autoritate, si Physicè spectetur, est eadem specie actio; at verò si Moraliter spectetur, est toto genere diversa: Nam hominem interficere privatâ autoritate, est malum & prohibitum; at verò eum interficere publicâ autoritate, bonum & licitum. *I. Difficultas: Quid sint Bonitas & Malitia moralis.*

Secundò quæritur, Undenam petatur bonitas & malitia, seu conformitas & difformitas actionum. Respondetur primùm, quòd actiones hominis possint esse bonæ vel malæ seu vitiosæ, ac proindè laudis vel vituperii, meriti vel demeriti capaces, oriri ex libero agendi principio unde profluunt: quòd verò actu sint bonæ vel malæ, & specialiter hoc vel illo modo bonæ vel malæ, pendet ab objecto, circumstantiis, & fine; & præsertim ab objecto circa quod versantur: Si illud enim sit rationi consentaneum, actio quoque erit bo- *II. Quænam earum origo.*

na; si verò à ratione sit dissentaneum, erit mala: Cùm enim actiones humanæ specificationem sumant ab objecto, ab eodem quoque specialem bonitatis vel pravitatis rationem accipiunt. *Object.* Dices, Objectum actionis humanæ seu appetitionis liberæ esse finem, proindéq; semper bonum, ideóque pravitatem actionis ab ipso non posse definiri. *Resp.* Respondetur, Objectum esse quidem semper finem actûs humani, proindéq; sub ea ratione esse semper bonum: verùm quia aliquando potest esse bonum apparens duntaxat, hinc fieri potest ut sit absolutè malum, ac proindè illius appetitio sit mala. Adde, quòd licèt sit verè bonum sensui, rationi tamen potest esse malum: Quod enim bonum jucundum est, aut etiam utile, non semper est honestum seu rationi consentaneum; ideóque illius appetitio potest esse moraliter mala seu vitiosa. *Nota. Non solùm internæ sed etiam externæ actiones sunt moraliter bonæ vel malæ.* Notandum autem, non tantùm internas seu elicitas voluntatis actiones, sed etiam externas seu imperatas verè & formaliter dici bonas vel malas in genere morum; cum discrimine tamen: quòd actiones elicitæ denominentur tales intrinsecâ denominatione; imperatæ verò non nisi extrinsecâ, ab ea bonitate & malitia quæ formaliter est in ipsa voluntate: Quemadmodum agens transeunter formaliter denominatur *agens* non secùs ac agens immanenter, extrinsecâ tamen denominatione ab ea actione quæ recipitur in patiens

III. *An omnis actio humana sit bona vel mala. Quo sensu admittantur quædam indifferentes.*

Tertiò quæritur, An omnes actiones humanæ seu liberæ sint necessariò aut bonæ aut malæ, ità ut nulla detur indifferentia ad utrumque. Respondeo, Actiones humanas dupliciter considerari posse: nempe, vel secundùm speciem, & velut in actu signato, ut loquuntur; vel secundùm individuum, & velut in actu exercito. Et quidem si priori modo spectentur, possunt admitti quidam actus humani secundùm se & ex natura sua indifferentes. Ratio D. Thomæ est 1. 2. qu. 18. art. 8. Quia *actus humanus seu moralis habet speciem ab objecto relato ad principium actuum humanorum, quod est ratio. Unde si objectum actûs includat aliquid*

quod

quod conveniat ordini rationis, erit actus bonus secundùm suam speciem; sicut dare eleemosynam indigenti: si autem includat aliquid quod repugnet ordini rationis, erit malus secundùm speciem; sicut, furari, seu tollere alienum. Contingit autem quod objectum actûs non includit ex se aliquid pertinens ad ordinem rationis; ut, levare festucam de terra, deambulare vel sedere certo tempore: Et tales actus secundùm suam speciem, seu in genere & ex natura sua, *dicuntur indifferentes*. Si verò posteriori modo spectentur actiones humanæ, nullæ sunt indifferentes. Nam omnis actio quatenus actu exercetur, aut fit propter finem convenientem rectæ rationi, & sic est bona; aut propter finem non convenientem, & sic est mala, licèt ille finis non sit ex se contrarius rectæ rationi: Tenetur enim unusquisque intendere finem congruum suæ naturæ: unde *verba otiosa*, licèt non proferantur propter malum finem, quia tamen carent debito fine, *judicio* reservantur. Notandum autem illud est, quoad actus internos seu elicitos eandem esse bonitatem & malitiam quæ petitur ex objecto cum ea quæ petitur ex fine; quia eorum actuum idem est objectum & finis: at verò quoad actus externos alia est bonitas quæ petitur ex objecto ab ea quæ petitur ex fine; quia illorum objectum ab eorundem fine distinguitur: Quo fit ut ejusmodi actus nonnunquam secundùm objectum sint boni, & secundùm finem mali, & è contrà; & ideò secundùm quid boni, absolutè verò mali: sicuti, dare eleemosynam ob vanam gloriam; &, furari ad dandam eleemosynam.

Quo sensu nullæ indifferentes admittendæ

Matth. 12. 36.

Notandum.

Quæstio VI.

De Circumstantiis humanarum actionum.

Unde dicta circumstantia,

C*Ircumstantiæ* humanarum actionum dicuntur quòd circumstent actiones humanas, præsertim exteriores seu imperatas, quasi extrinsecùs se habentes ad earum substantiam sive essentiam.

Sunt autem hæ septem præcipuæ, ad quas cæ-

Circumstantiæ septem præcipuæ. teræ omnes revocantur, hoc versiculo comprehensæ;

Quis; *Quid*; *Ubi*; *Quibus auxiliis*; *Cur*; *Quomodo*; *Quando*.

Quis, significat accidentia personæ agentis: ut, Utrùm qui interfecit, sit civis an peregrinus; laicus an clericus. *Quid*, significat qualitatem objecti circa quod actus versatur: ut, An res furto ablata sit sacra vel profana. *Ubi*, significat accidentia loci: ut, An in loco sacro vel profano scelus patratum sit. *Quibus auxiliis*, i. e. quibus instrumentis aut mediis quis usus fuerit: ut, Percusseritne gladio an fuste? *Cur*, i. e, ob quem finem: ut, An privati publicive commodi causâ aliquis se periculo mortis objecerit. *Quomodo*, significat actionis modum: ut, Dolóne an bona fide aliquid quis fecerit. *Quando*, significat accidentia temporis; id est, Quo tempore, utrùm die festo an profesto rem Divinam quis omiserit.

Difficultas circa quam Notandum 1. De illis autem quæritur, Quanti sint momenti ad bonitatem & malitiam humanarum actionum. Circa quod primò notandum est, Circumstantiarum quasdam insigniter augere bonitatem vel malitiam actionum moralium, quasdam verò non: Ex. gr. Cùm alter furto surripit centum aureos, alter quadrantem, quantitas pecuniæ in priori furto reddit illud notabiliter grave, in posteriori minimé. Sicque fieri potest, ut peccatum quod est naturâ suâ mortale, propter circumstantiam fiat veniale; & è contrà veniale fiat mortale, etsi non mutetur species actûs quoad objectum; ut patet in supradicto exemplo furti.

2. Secundò notandum est, Circumstantiarum quasdam invehere majorem deformitatem vel bonitatem ejusdem speciei, quasdam specie differentem: Nam circumstantia instrumenti quo quis hominem interimit, nempe gladii aut fustis, non addit homicidio malitiam diversam specie: at cùm quis hominem interemit ut eum spoliet, illa circumstantia finis addit homicidio deformitatem novæ speciei; quandoquidem furtum specie differt ab homicidio.

3. Tertiò notandum,

Quas-

Quasdam circumstantias non tam addere novam rationem malitiæ & bonitatis quàm ipsam immutare: v. gr. Quòd res furto ablata sit sacra, facit quòd ejusmodi ablatio non sit simplex furtum, sed sacrilegium à simplici furto specie distinctum. Quartò notandum est, Eam circumstantiam addere actui malitiam vel bonitatem specie differentem, aut illam immutare, quæ importat specialem ordinem conformitatis vel difformitatis ad rectam rationem & legem Dei; ut patet in supradictis exemplis, & docet D. Thomas 1. 2. qu. 18. art. 10. & 11. Sed hæc de actionibus humanis in genere satis. 4.

Posterior Disputatio hujus Tractatûs.

De Actionibus humanis speciatim.

Quæst. I.

Quænam sint præcipuæ species actionum humanarum.

CElebris est humanarum actionum partitio in Elicitas & Imperatas. Elicita voluntatis actio dicitur, Cujus voluntas est immediatum principium; vel, Quam voluntas ex seipsa & in seipsa elicit: Imperata verò, Quæ ab alia facultate quàm à voluntate, non tamen sine voluntatis imperio, elicitur. Elicita voluntatis actio duplex in genere admitti potest: altera circa bonum ut sic, quæ generali nomine Volitio dici potest; altera circa malum ut sic, quæ potest dici Nolitio. Rursus, elicita voluntatis actio circa bonum, aut est circa finem aliquorum mediorum, aut circa media ipsa; Actio elicita circa finem, est triplex; nempe Volitio, Fruitio, Intentio: circa media quoque triplex; nempe Electio, Consensus, Usus. Imperata verò alia interna est, nempe actiones intellectivæ & sensitivarum facultatum sive cognoscitivarum, ut Phantasiæ, Æstimativæ; sive appetitivarum,

Actio humana duplex: Elicita. Imperata. Elicita quotuplex.

Quotuplex Imperata.

ut utriusque appetitûs sensitivi: alia verò externa, nempe operationes membrorum externorum. De iis autem, tum elicitis cùm imperatis, actionibus deinceps ordine dicemus, si priùs notaveris, Utrasque in hoc convenire, quòd sint in potestate voluntatis, saltem quoad exercitium actûs; ideóque solæ sunt liberæ, humanæ, seu morales: In hoc tamen discrepare, quòd elicitæ ab ipsa voluntate eliciantur; imperatæ verò ab alia facultate, ídque juxta imperium voluntatis: Deinde, elicitæ sunt semper appetitivæ; imperatæ verò possunt esse cognoscitivæ: Illæ sunt semper internæ & occultæ; hæ verò nonnunquam externæ esse possunt & sensibus obviæ. Mitto hîc aliam celebrem divisionem actionum humanarum in Honestas & Vitiosas, tum honestarum & vitiosarum in suas species, quia satis bene intelligi poterit ex iis quæ dicemus in postremo tractatu de virtutibus & vitiis.

Nota.

Alia divisio actionum humanarum.

Quæstio II.

De humanis actibus elicitis circa Finem, ac præsertim de Volitione & Intentione.

TRes esse actus elicitos circa finem, superiori quæstione subindicavimus; nempe Voluntatem seu Volitionem, Fruitionem, & Intentionem: probatúrque ex triplici modo quo voluntas fertur in finem juxta triplicem ejusdem finis considerationem: Vel enim fertur in finem absolutè spectatum quatenus est quid bonum in se; dicitúrque Voluntas seu Volitio, Aristoteli βούλησις· vel fertur in finem quatenus est quid bonum, illúdque ultimum in quo conquiescit ejus desiderium, licèt illud bonum actu non possideat; dicitúrque Fruitio: vel denique fertur in finem quatenus certis quibusdam mediis est acquirendus; dicitúrque Intentio.

Tres actus eliciti voluntatis circa finem.

Voluntas.

Fruitio.

Intentio.

Ut autem intelligas quomodo isti voluntatis actus inter se distinguantur, notandum est hîc, speciales esse acceptiones istorum vocabulorum, *voluntatis* nempe,

Quid significet hîc vox voluntas.

nempe *fruitionis* & *intentionis*. Nam licèt *voluntas* communiter accipiatur pro facultate ipsa volendi, attamen hîc accipitur pro Volitione, non quidem generaliter sumptâ, quatenus opponitur Nolitioni, sed specialiori quodam modo, quatenus est actio voluntatis circa finem absolutè spectatum. *Fruitio* quoque communiter accipitur pro reali possessione rei olim desideratæ: at verò hîc accipitur pro quietudine quadam voluntatis in fine volito, tanquam in aliquo ultimo, sive finem illum actu possideat sive non, Denique, *intentio* hîc non significat quamlibet tendentiam voluntatis in finem, sed in finem quatenus ad ipsum per aliqua media perveniri potest. Hoc posito dicimus, Licèt isti actus formaliter & etiam realiter distinguantur inter se, nihilominus tamen vix unus sine aliis reperitur: Et licèt aliquando volitio sine fruitione, & fruitio sine intentione reperiantur; non tamen intentio, neq; fruitio, sine aliqua volitione finis apprehensi. Quare Aristoteles intentionem à volitione finis non videtur distinxisse, eò quòd volitionem sequitur intentio eámq; complectitur. Est autem major connexio volitionis & intentionis inter se, quàm cum fruitione; eò quòd fruitio est tantùm finis ultimi, at volitio & intensio versantur etiam circa fines intermedios. Dicitur autem volitio esse tantùm boni, & quidem finis non mediorum, quia licèt media possint esse volita, quoniam tamen ipsa quatenus media non propter se sed propter aliud sunt volita, non tam ipsa quàm finis ipsorum censetur volitus; & ideo voluntas seu volitio dicitur esse finis non mediorum, sicut & ipsa intentio. Sicut enim electio mediorum, sic intentio citra controversiam dicitur esse ipsius finis, qui licèt postremò habeatur, primò tamen intenditur, cùm propter ipsum cætera eligantur. Ex quo intelligis, intentionem esse priorem & nobiliorem electione, quemadmodum finis ut finis prior & præstantior est mediis quæ propter ipsum expetuntur. Quæres forsan, Utrùm intentio belluis etiam

Quid fruitio.

Quid intentio.

Cur voluntas seu volitio dicatur esse finis tantùm, & non mediorum.

Dub.

Solut.

etiam conveniat. Respondetur, Non convenire nisi solis agentibus per rationem; eò quòd finem intendere, est eo modo finem expetere ut propter ipsum & ad ipsum certâ ratione media ordinentur ab eo qui intendit: quod soli creaturæ rationali convenit. Nam licèt belluæ finem imperfectè apprehendant, non tamen percipiunt ipsam rationem formalem finis, nec ordinem mediorum ad finem; quæ tamen desiderantur ad hoc ut finis intendatur ab agente.

Quæstio III.

De humanis actibus circa Media: præsertimque de Electione.

Tres actus voluntatis eliciti circa media: Electio,

SIcut circa finem ità quoque circa media tres actus voluntatis eliciti numerantur, nempe Electio, Consensus, Usus; colliguntúrq; ex triplici modo quo se habet voluntas circa media. Primùm enim si plura occurrant, unum præfert alteri; dicitúrque Electio. Secundò, in eo medio quod alteri prætulit, se complacet; estq; Consensus. Tertiò, medium illud quod sibi aptum judicat, ad finem assequendum applicat; dicitúrq; Usus.

Consensus,

Usus.

Cùm verò satis constet quid sit usus mediorum, nempe applicatio eorum ad finem: quod est voluntatis, tanquam primi moventis: rationis, tanquam dirigentis; & aliarum potentiarum, tanquam exsequentium: (quo fit ut in sola rationali creatura reperiatur, quæ sola potest referre seu ordinare unum ad aliud) item, qui differat usus ab electione & consensu; nempe quòd utrumque consequatur, & quòd immediatè sequatur imperium voluntatis applicantis potentias sibi subditas ad operandum consequendi finis gratiâ: Restat ut explicemus quid sint electio & consensus, & quomodo inter se differant.

Usus soli rationali creaturæ proprius.

De Electione.

Quod igitur spectat ad Electionem, quam Aristoteles ϖροαίρεσιν appellat, describitur ab eodem 3. Ethic. cap. 2. *Voluntarium quid præconsultatum*, i. e. actio

actio voluntatis quam præcedit consilium seu deliberatio: & cap. seq. *Appetitio deliberata* (seu *de deliberatione nata) eorum quæ sunt in nostra potestate.* Breviter & clarè definiri posset, Deliberata acceptatio unius medii præ altero. Ex quibus intelligere est, Electionem esse actum voluntatis elicitum, dependentem tamen à præcedente rationis deliberatione, & quidem circa medium, illúdque non absolutè spectatum, sed quatenus alteri est anteponendum: deinde, Electionem soli rationali creaturæ convenire, non brutis animantibus; cùm in his consilium seu deliberatio, quæ electionem necessariò debet antecedere, locum non habeat: denique, Electionem nunquam esse finis: quia illud cadit sub electionem quod se habet ut conclusio in syllogismo operabilium; finis autem ut sic in operabilibus se habet ut principium, non ut conclusio, ut scribit Philosophus 2 Phys. t. 89. Et licèt id quod est finis respectu aliquorum, possit nonnunquam cadere sub electionem; non tamen sub ratione finis sed sub ratione medii, quatenus illud idem potest esse medium respectu ulterioris alicujus finis, quemadmodum id quod est principium alicujus scientiæ potest esse conclusio superioris. Est autem libera hæc voluntatis actio, quia licet ut plurimùm sequatur antecedentis deliberationis judicium ad unum aliquod eligibile determinatum, non tamen illud necessariò sequitur. Adde, quod judicium illud non est necessariò determinatum ad unum, utpote quod non necessariò sequatur ex suis principiis; sicque ità unum eligibile acceptat voluntas, ut ei sit integrum illud non acceptare, aut etiam aliud acceptare.

Electio soli rationali creaturæ convenit.

Finis ut finis non cadit sub electionem.

Electio est libera actio.

Quod verò spectat ad Consensum; est actus voluntatis naturâ posterior ipsâ electione, nempe applicatio motûs appetitivi ad id quod ex consilio judicatum est ac electum. Sicq; in eligibilibus consensus præsupponit semper consilium & electionem: Dico in eligibilibus, i.e. cùm plura sese offerunt media quorum unum alteri præferendum est: nam cùm unum

De Consensu.

Consensus semper præsupponit consiliū & electionem in eligibilibus.

num tantùm occurrit medium ad finem consequendum, tunc non est locus deliberationi aut electioni, sed tantùm requiritur consensus voluntatis, quo voluntas sese applicet ad illud medium ut eo deinde utatur: adeò ut non possit esse liber usus mediorum absq; prævio consensu voluntatis circa illa media, licèt possit nonnunquam esse absque prævia electione. Ex quibus facilè intelligitur quì differat consensus ab electione. Et quoniam electio nonnisi ex antecedenti consilio seu deliberatione fit, ideo de consilio seu deliberatione proximè sequenti quæstione nonnihil dicendum est.

Quæstio IV.

De Consilio seu Deliberatione electionem præcedente.

1. Difficultas. Quid sit Consilium seu Deliberatio.

PRimùm quæritur, Quid sit consilium seu deliberatio, quam Aristoteles βούλευσιν vocat. Definiri potest, Inquisitio rerum à nobis factibilium in ordine ad finem. Necessariam autem esse ejusmodi inquisitionem in rebus agendis., ex eo patet, quòd electio consequitur judicium rationis de rebus agendis; in rebus autem agendis magna incertitudo invenitur, quia actiones sunt circa singularia contingentia, quæ propter sui inconstantiam sunt incerta admodum; in rebus autem dubiis & incertis ratio non profert judicium absq; inquisitione seu deliberatione sive consultatione præcedente: & ideo necessaria est ejusmodi inquisitio rationis ante judicium de eligendis. Et quoniam inquisitio habet rationem antecedentis, judicium verò rationem consequentis, ex quibus constat integra ratiocinatio practica, idcirco ad eundem rationis actum utrumque referri solet, & sæpe nomine *consilii* & *consultationis* tum inquisitio antecedens cùm judicium consequens intelligitur, ex quo proximè sequitur electio. Verùm objicies, Deo tribui consilium, cùm tamen in eo nulla ejusmodi inquisitio possit reperiri: Ephes. 1. 11. *Qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ.* Respondeo, Consilium

Inquisitio antecedit judicium; ex utroque vero constat consilium.

Object.

Solut.

lium Deo tribui ratione certitudinis ſententiæ ſeu judicii, non verò ratione inquiſitionis præcedentis, quæ includit aliquam imperfectionem: ità ut *conſilium* loco citato nihil aliud ſit quàm ſempiternum illúdque immobile decretum Divinæ voluntatis. Objicies præterea, Conſilium non prærequiri ad actum voluntatis, ſed potiùs ſubſequi, cùm ipſum ſit liberum & voluntarium. Reſpondetur, Nihil abſurdi eſſe, eundem actum rationis reſpectu diverſorum actuum voluntatis antecedere ſimul & ſubſequi: Nam conſilium ſequitur actum voluntatis in quantum intellectus libero voluntatis motu incitatus deliberat; at verò actum ejuſdem voluntatis antecedit in quantum nihil eligitur niſi præconſultatum & deliberatum. *Object.* *Solut.*

II. Secundò quæritur, An deliberatio ſit tantùm mediorum propter finem, an verò etiam ipſius finis. Reſpondetur, Eſſe tantùm mediorum, non finis. Neque enim medicus an ſanaturus ſit conſultat; aut orator, an ſit perſuaſurus; aut legiſlator, an bonis legibus civitatem temperet; neque alii artifices de fine deliberant: ſed omnes propoſito ſibi certo aliquo fine, quemadmodum eum poſſint aſſequi cogitant: Cujus rei cauſam reddit S. Thomas 1. 2. qu. 14. art. 2. eò quòd quemadmodum in rebus addiſcendis principia non cadunt ſub quæſtionem, ità in rebus agendis principia non cadunt ſub deliberationem: principia autem rerum agendarum ſunt fines. *Deliberatio eſt tantùm mediorum non finis.* *Ratio D. Thomæ.*

III. Tertiò quæritur, An eorum omnium quæ ſunt propter aliquem finem detur conſilium ſeu deliberatio. Reſpondetur ex Ariſtotelis loco citato, Deliberationem eſſe tantùm eorum quæ à nobis aguntur, quæque aliter atque aliter fieri poſſunt in ordine ad finem conſequendum: Itaque à deliberatione excluduntur 1. impoſſibilia, quæ fieri nequeunt; 2. ea quæ non ſunt in noſtra poteſtate ut fiant vel non fiant; cujuſmodi ſunt ii omnes eventus qui vel à natura vel à neceſſitate vel à caſu pendent: 3. ea quæ quamvis *Quænam à deliberatione excluduntur.*

humana sint, ad nos tamen minimè pertinent; 4. ea quæ certo eodémq; semper modo à nobis fiunt; 5. ea quæ non interest utrùm hoc vel illo modo fiant. Et quidem hæc omnia quæ à deliberatione excluduntur, similiter excluduntur ab electione.

IV. Deliberatio procedit ordine analytico:

Quartò quæritur, Quo ordine procedat consilium seu deliberatio circa ea quæ sunt ad finem. Respondetur, Procedere ordine analytico seu resolutoriè; nempe incipiendo ab his quæ sunt vicinora fini, & progrediendo ad ea quæ sunt ab ipso remotiora: Primùm enim deliberatur quibus mediis finis proximè haberi possit; tum, quâ ratione seu Quibus mediis ad illa perveniri possit; & sic quâ viâ & ratione ad ista, donec ad illa deveniatur. At verò exsecutio opposito ordine, nempe synthetico seu compositivo, progreditur, incipiendo à mediis remotioribus à fine, & per ipsa progrediendo ad alia media fini viciniora.

Exsecutio è contrà, ordine synthetico.

Quæstio V.

De actionibus humanis Imperatis.

NOnnullæ sunt circa actus imperatos difficultates sigillatim explicandæ.

Primùm quæritur, Quidnam sit illud imperium à quo actus humani dicuntur *imperati*. Respondetur, Actus ejusmodi formaliter denominari *imperatos* ab imperio à quo pendent. Imperium autem illud censetur esse actus tum voluntatis cùm rationis, quia utrumque includit. Ad rationem enim ejus imperii duo requiruntur: alterum, quòd ratio ordinet; alterum quòd voluntas applicet ad agendum. Et quoniam ratio non ordinat movendo aliquid ad agendum nisi in virtute primi moventis in genere morum, nempe voluntatis; hinc scribit S. Thomas 1. 2. qu. 17. art. 1. quòd *imperare sit actus rationis præsupposito actu voluntatis, in cujus virtute ratio movet per imperium* inferiores potentias *ad exercitium actûs*. Et ibidem ad 3. docet, *illud imperium non esse actum rationis absolutè, sed cum quadam motione*, quæ est

I. Difficultas. Undenam dicuntur actus imperati. Imperium cujusnam sit facultatis. Primum movens in genere morum quid.

est à voluntate. Ex illo autem imperio sequitur usus ejus quod subest potentiæ exsecutivæ: sicque imperium illud ab usu distinguitur, tanquam ab eo quod naturâ posterius est. Imperium enim non est simul cum actu ejus cui imperatur; at verò usus ejus quod subest potentiæ exsecutivæ, est actus imperatus. Verùm objicies, Usum esse unum ex actibus elicitis circa media. Respondetur, Licèt actus qui vulgò dicuntur imperati, suntq; alterius facultatis à voluntate, non possint esse eliciti; eliciti tamen à voluntate possunt nonnunquam esse imperati, quatenus unum & idem non tantùm alteri, sed etiam sibiipsi potest imperare. *Ex imperio sequitur usus.* *Objectum. Solut.*

II. Secundò quæritur, Utrùm Imperium & Actus imperatus sint idem actus. Respondetur primò juxta D. Thomam, Etsi actus illi sint diversarum potentiarum, quia tamen actus potentiæ inferioris fit in virtute superioris seu imperantis, idcirco censetur esse unus & idem actus. Quòd si per *imperium voluntatis* intelligas ipsam motionem quâ voluntas formaliter movet alias potentias (sicut vulgò accipitur; & etiam valde probabile est, actiones imperatas, quatenus ab elicitis distinguuntur, ab ipso denominari) tunc imperium erit ipsemet actus imperatus, quatenus à voluntate tanquam ab universali movente pendet, ut aliàs monuimus, in 2. parte harum Institutionum Moralium, Tract. 1. disp. 1. qu. 2. concl. 1. *Imperium & actus imperatus idem sunt.*

III. Tertiò quæritur, Quinam actus in homine subdantur imperio rationis. Respondetur primò, Actus ipsius voluntatis illi imperio subesse. Notum enim est quòd ratio possit ordinare de actibus ipsius voluntatis; nec absurdum est, actus voluntatis elicitos eo modo esse imperatos, à ratione scilicet ordinante. *Resp. 1.*
2. Secundò, actus rationis eidem rationis imperio subsunt. Sicut enim voluntas movet seipsam, sic ratio imperat sibiipsi; in quantum utraque potentia reflectitur supra suum actum.
3. Tertiò, actus appetitûs sensitivi in tantum subest imperio rationis, in quan-

tum est in potestate nostra: Quare actus appetitûs sensitivi qui non sunt in nostra potestate, non subsunt imperio rationis, ut ii qui rationis judicium antevertunt.
4. Quartò, actus animæ vegetantis non subsunt prædicto imperio rationis: quia procedunt ex solo naturali appetitu, qui non sequitur vim apprehensivam; at verò ratio non imperat nisi per modum
5. apprehensivæ virtutis. Quintò, actus seu motus externorum membrorum qui consequuntur potentias seu vires sensitivas, subduntur imperio rationis; non item ii qui consequuntur vires naturales: Quia nempe vires sensitivæ subjacent imperio rationis, non item vires quæ dicuntur merè naturales. Cæterùm quo modo voluntas moveat inferiores potentias, & quodnam dominium seu imperium in illas exerceat, suprà dictum est in secunda parte, ubi de principiis internis congenitis humanarum actionum, qu. 2. Et hæc satis de ipsis actionibus humanis.

Secundus Tractatus hujus partis;

De Passionibus animæ.

Cur hîc de Passionibus tractatur.

QUia magnum est momentum passionum tum ad virtutes cùm ad vitia, in quarum rerum contemplatione potissima pars Moralis philosophiæ posita est; cúmque virtutes in iis passionibus moderandis & cohibendis versentur: doctrinæ ratio postulat ut ante Virtutum & Vitiorum tractationem de Passionibus disseramus. Et quoniam passionum duplex est consideratio; altera in genere, altera in specie: duplex quoque instituetur hujus tractatûs disputatio; altera de iisdem generatim, altera de iisdem speciatim.

Prior

Prior Disputatio hujus Tractatûs:

De Passionibus animæ generatim.

Quæstio I.

Quid & quotuplex sit, & in quanam corporis parte resideat Appetitus sensitivus.

QUoniam omnium passionum fons & scaturigo est appetitus sensitivus, idcirco de illo nonnulla, ac præcipuè tria quæ in hac quæstione proponuntur, hoc loco explicanda sunt. Ubi nota, quòd licèt appetitus sensitivus tam in belluis quàm in hominibus reperiatur, nos tamen hîc agere de appetitu sensitivo prout est in homine. *Passionum scaturigo quænam sit.*

Primùm quæritur, Quid sit appetitus sensitivus in homine. Respondeo, esse facultatem quâ homo ex præcedente notitia sensûs naturaliter inclinatur ad bonum sensibile ut tale cognitum. Quam definitionem ut capias, simúlque intelligas ad quam animæ partem appetitus iste pertineat, repetenda est ex Aristotele 1. Ethic. cap. ult. celebris partium animæ divisio à Platone accepta 4. de Republ. Est igitur in genere animæ in homine portio duplex: Altera superior, rationis capax; quæ propterea dicitur Rationalis seu Intellectiva: Altera inferior, rationis expers; eáque duplex: altera Animalis seu Sensitiva, quæ rationi potest obtemperare; unde dici potest *aliquo modo rationis particeps*, sequitúrq; gradum animæ sentientis: altera Naturalis seu Vegetativa, quæ rationis imperio nequaquam subest; sicque omnino est rationis expers, sequitúrq; gradum animæ vegetantis. Est autem in superiori animæ portione facultas duplex: altera Apprehensiva seu Cognoscitiva, dicitúrq; *intellectus*; altera Appetitiva, dicitúrque *appetitus rationalis* seu *voluntas*. Similitérq; in ea inferiori parte animæ quæ dicitur animalis seu sensitiva, Alia est facultas Apprehensiva, dicitúrq; *sensus*, isq; mul- *I. Difficultas. Quid sit appetitus sensitivus.* *Animæ in homine portio duplex:*

tiplex: sunt enim alii sensus exteriores, alii interiores; inter quos is qui intellectum seu rationem magis imitatur dicitur *imaginatio*, aliis *facultas cogitativa*, residétq; in cerebro: Alia verò est facultas Appetitiva, dicitúrq; vulgò *appetitus* absolutè; vel, cum adjectione; *appetitus sensitivus* seu *animalis*: Qui quidem appetitus eodem modo se habet ad phantasiam seu imaginationem quo rationalis appetitus seu voluntas ad intellectum seu rationem: ut enim voluntas fertur in bonum ab intellectu cognitum, sic appetitus animalis fertur in bonum ab imaginatione perceptum. Tandem in illa infima animæ portione quæ rationi nescit obtemperare, ponitur duntaxat appetitus naturalis: Unde exsistit ab anima triplex appetitus in homine, nempe, Rationalis, Sensitivus, & Naturalis.

Imaginatio.

Appetitus sensitivus quo modo se habeat ad imaginationem.

Appetitus triplex

II.

Quotuplex sit appetitus sensitivus.

Secundò quæritur, Quotuplex sit appetitus sensitivus. Respondetur, Duplicem esse; nempe concupiscibilem & irascibilem: Quorum ille semper cum corpore versatur, totúsq; in illius conservationem incumbit: hic verò rationi vicinior, nonnunquam illi ipsi vim robúrq; suppeditat; simul etiam concupiscibili opitulatur, quatenus removet difficultates & impedimenta quæ obstant quò minùs bonum quod optat consequatur. Ex quo patet, irascentiam nonnunquam esse concupiscentiæ propugnatricem. Unde Plato 4. de Repub. utrumq; appetitum à ratione & inter se distinguens, scribit, Magistratui in civitate respondere in homine rationem; quæstuariis hominibus, cupiditatem; auxiliariis, i. e. militibus irascentiam. Necessarium autem fuisse in animali utrumq; appetitum, probatur; Quia sicut rebus aliis naturalibus indita quædam vis est non tantùm ad prosequenda convenientia aut adversa fugienda, sed etiam ad resistendum contrariis (ut igni non tantùm indita est levitas, ut infima deserens ad superna convolaret; sed præterea calor inditus, ut contrariis agentibus obsisteret:) pari ratione congruum erat, in sensitiva animæ parte vim duplicem reperiri; alteram

Concupiscibilis.

Irascibilis.

Irascentia concupiscentiæ propugnatrix.

Necessarium in animalibus utrumq; appetitum, probatur.

qua

quâ animalia ad ea quæ prosunt incitarentur, & ab eis quæ videntur nocitura retraherentur; quæ vis est concupiscentiæ seu appetitûs concupiscibilis: & alteram quâ niterentur submovere occurrentia rei consequendæ impedimenta; quæ vis est irascentiæ seu appetitûs irascibilis. Ex quo intelligitur commune discrimen inter utrumque appetitum quoad objectum, quòd ille dicatur tendere in bonum sensibile absolutè, hic verò in bonum sensibile quatenus difficile & arduum; non quòd difficultatem expetat, sed utilitatem potiùs, cujus causâ difficultatibus obluctatur, eásque superat. Præterea, ex quo utriusq; discrimen innotescit, quòd nonnunquam irascibilis passiones repugnare videantur motibus concupiscibilis, quia concupiscentia inflammata plerunq; iram frangit, & ira accensa concupiscentiam minuit.

Utriusque discrimen.

Tertiò quæritur, in quanam corporis parte resideat uterq; appetitus sensitivus. Respondeo, Juxta eorum sententiam qui unum ab altero realiter differre existimant, videri valde probabile, cùm phantasia sit in cerebro, irascentiam in corde, concupiscentiam verò in hepate collocandam esse: vel juxta Platonem, irascentiam in præcordiis, concupiscentiam verò in abdomine. Quia tamen probabilius esse judico, unum ab altero realiter non distingui sed tantùm formaliter, ità ut unus & idem reipsa appetitus sensitivus sub una consideratione & respectu quarundam passionum dicatur concupiscibilis, sub alia consideratione & respectu aliarum passionum irascibilis nominetur: hinc eandem utriq; sedem in corde collocandam esse arbitror. Experimur enim omnes affectus sive iræ sive cupiditatis aliquam in corde perturbationem excitare, in eóq; mox sentiri. Adde etiam, cor ipsum esse vitæ principium, omniúmque vitalium operationum fontem; ideóq; valde congruum esse, ut in eo tanquam in arce appetitus ad servandam vitam & pericula propulsanda à natura dati residéant.

III. Quænam utriusq; appetitûs sedes.
1. Sententia;
2. Platonis;
3. Probabilissima, Confirmatur.

Quæstio II.

Quid sint Passiones; & unde nascantur.

Passionis in genere descriptio.

ANimi passio definitur á Morali philosopho, Motus appetitûs sensitivi ex apprehensione boni vel mali cum aliqua mutatione non naturali corporis; vel, quod eódem recidit, Actio appetitûs sensitivi circa bonum vel malum opinatum, i. e. apprehensum vel judicatum ut tale à phantasia vel æstimativa. Dicitur *motus* vel *actio*; Quia cùm in animo tria sint; potentia seu facultas, habitus, & actio: passiones autem animi, neque sint potentiæ, cùm non sint perpetuæ; neque habitus, cùm antè quàm contrahatur ullus habitus sæpenumero excitentur: restat ut sint actiones sive actus vel motus ejus potentiæ seu facultatis à qua oriuntur, nempe appetitûs sensitivi. Appellantur autem *passiones*, tum quia appetitus dum operatur patitur ab objecto; cùm ab ipso trahi videatur; tum quia operationes illæ cum sensu quodam doloris aut voluptatis, quæ sunt corporis passiones, conjunctæ sunt; tum quia aliquam in corpore passionem excitant. Appellantur etiam interdum *perturbationes*, quia sæpenumero solent animum perturbare nisi ratione coerceantur. Additur in supradicta definitione, *circa bonum vel malum opinatum*; ut per objectum distinguatur ab actu voluntatis, qui est circa bonum vel malum ratione cognitum. Illud etiam à nonnullis adjicitur, *cum aliqua mutatione corporis non naturali:* neque enim solent excitari passiones absque aliqua excedente corporis immutatione; præsertim quoad jugem illum motum quo naturaliter cor modò dilatatur modò contrahitur: Nam si actus appetitûs sensitivi ad fugam retractationémque spectent, ut Timor & Tristitia, majorem quàm par sit cordis contractionem efficient: si verò pertineant ad prosecutionem delectationémque, ut Amor & Lætitia, majorem quoq; quàm par sit cordis dilatationem gignent. Mitto alias indè consequentes corporis mutationes;

Descriptionis explicatio:

Passiones cur sic appellatæ.

Corporis alteratio, perturbationis comes.

ut, quòd timore sanguis ad præcordia confugiat, irâ verò & furore ebulliat & ad externas partes uberiùs diffundatur: In quo differunt actus appetitûs sensitivi ab actibus appetitûs rationalis seu voluntatis: qui, quia ex se à corpore sunt magis secreti, ut plurimùm quieto corpore peraguntur: licèt nonnunquam interveniente appetitu sensitivo, ex actibus rationalis appetitûs aliqua corporis immutatio contingat. *Discrimen inter actus appetitûs Sensitivi & Rationalis.*

Quod verò spectat ad originem passionum; constat ex præcedente quæst. eas ab appetitu sensitivo proximè & per se oriri, cùm sint motus seu actus istius facultatis. Verùm duo alia sunt paulò remotiora, præcipua tamen, passionum principia: alterum insitum in homine, nempe phantasia seu opinio sensus; alterum dissitum, nempe objectum quod cadit in sensum: Neque enim unquam appetitus ipse excitari posset, nisi priùs imaginatio seu phantasia objecti specie impulsa fuisset. Ex quo intelligis, tum objectum exterius cùm sensum internum (nempe phantasiam) concurrere cum ipso appetitu ad excitandas animi perturbationes: Quibus excitatis contingit ipsum rationis judicium adeò turbari, ut etiam in ipso rationali appetitu similes quodammodo motiones indeliberatæ nascantur, sicque homo totus in belluinam veluti naturam degenerans, omni in rem malè opinatam nisu feratur; Sicque passiones non sunt phantasiæ, opiniones, aut præpostera rationis judicia: sed ex sensuum opinionibus natæ, præpostera rationis judicia pariunt. Si quæras, Quodnam sit præcipuum sensitivi appetitûs objectum, utrùm bonum sensibile expetendum, an verò malum sensibile fugiendum; respondetur, Esse bonum expetendum; quia malum fugimus obtinendi boni causâ. Hinc etiam Appetitus dictus ab *appetendo:* id autem quod appetitur, quatenus appetitur, bonum est, & inordinatus amor sui, qui omnium perturbationum prima & cæterarum veluti radix merito habetur, circa bonum est opinatum. *Duo, præter Appetitum, Passionum principia.* *Dub.* *Resp.*

Quæst.

Quæstio III.

An omnis passio sit vitiosa, & nunquam cadat in virum sapientem.

Stoicorum sententia explicatur. STOicis philosophis olim visum est, passiones omnes vitiosas esse, & quosdam veluti laborantis animi morbos: ideoque in virum sapientem cadere nusquam. Quòd si philosophi illi per *passiones* non quaslibet motiones appetitûs intellexerint, sed turbulentas duntaxat quæ prodeunt extra limites rationis, animúmque ad vitia inflectunt, à vero nequaquam videntur aberrâsse. Verùm quæcunque Stoicorum mens fuerit, vera est Peripateticorum, imò etiam Platonicorum, sententia; Pasiones quatenus naturaliter fluunt à suo principio, nempe appetitu sensitivo, neque bonas esse moraliter neque malas, sed ad utrumque esse indifferentes: quatenus autem imperio rationis & voluntatis subjacent, eatenus esse bonas vel malas, secundùm conditionem objecti circa quod versantur, vel finis ad quem ordinantur. Quòd si motus illi nonnunquam excedere videntur, possunt à recta ratione adhibito modo salubriter temperari, túncque bonæ sunt & meritoriæ. Itaque licèt illi animi motus non possint radicitus extirpari, quod naturæ est; amputari tamen possunt & veluti circumcidi, quod virtutis est.

Probabilior Peripateticorum & Platonicorum sententia.

Quòd omnis passio non sit vitium probatur 1, Quòd igitur non omnis passio sit vitium seu peccatum, probatur; Primùm quia id quo bene vel malè uti possumus, non est ex se malum: sed passio est ejusmodi: Cupiunt enim, timent, lætantur, doléntque boni & mali; sed illi bene, isti malè, sicut hominis

2, seu recta seu perversa voluntas est. Secundò; Nemo, tenetur ad culpam nisi propriâ voluntate deflexerit; non enim crimen habent quæ inferuntur reluctanti: at ratione sæpius reluctante excitantur in nobis pas-

3. siones: non igitur semper sunt vitiosæ. Denique cùm virtus circa passionem tanquam propriam materiam versetur, sanè is virtute careat necesse est qui

pasio-

passione caruerit: quare non sunt à sapiente viro penitus removendæ.

Porrò, licèt vehementior appetitionis motus qui liberum rationis arbitrium antevertit, malum quoddam dici possit, quia ordinatum naturæ statum excedit, ut Rom. 7. *Quod odi malum hoc facio*; non tamen continuò dici potest, propriè loquendo, vitium seu peccatum. Non enim passiones censentur nostrâ sponte declinare à naturali motu rationis: proindéq; nec nobis ad peccatum imputari, nisi sint voluntariæ. *Excedens passio si sit involuntaria, dici potest malum, non peccatum propriè.*

Instabis, Concupiscentiam non semel ab Apostolo non modò *malum* sed etiam *peccatum*, *carnem peccati*, & *corpus peccati* seu *mortis* appellari: cujus rei causa non videtur alia quàm quia ab ipsa passiones profluunt. *Object.*

Verùm respondetur, Concupiscentiam nec esse peccatum, nec naturales illius motus esse peccata: ità tamen eam appellari, quòd in ea quædam sit ex originali peccato contracta proclivitas ad peccatum, & quia ipsa per suos motus inclinat rationem & voluntatem ad malum. *Solut. Cur concupiscentia peccatum dicatur.*

Quæstio IV.

An rectè assignetur passionum numerus.

Duæ sunt insignes passionum divisiones communi usu receptæ: Altera generalis à Stoicis antiquitus tradita, in quatuor præcipuas, ac cæterarum veluti capita; quæ sunt, Gaudium, Tristitia, Spes, & Timor. Omnis enim passio est circa bonum vel malum opinatum, illúdque vel præsens vel futurum: Gaudium quidem & spes sunt circa bonum: sed gaudium circa præsens, spes verò circa futurum: item tristitia & timor circa malum; sed tristitia circa præsens, timor verò circa futurum. Unde istorum quatuor affectuum causas ac dispositiones in quatuor præcipuis intestinorum partibus collocant; lætitiæ quidem in splene, tristitiæ in felle, cupiditatis in jecore, timoris in corde. Cæteræ verò passiones quæ circa bonum *Stoicorum divisio passionum in quatuor partes.*

vel malum, præsens aut futurum, versantur, ad has completivè reducuntur; sunt enim hæ quatuor quasi fines & complementa cæterarum. Altera quæ est magis specialis divisio à Peripateticis tradita, fit in minutiores species, quæ sunt undecim: sex quidem ex appetitu concupiscibili oriundæ; nempe Amor, Desiderium, Gaudium, Odium, Fuga, Tristitia: quinq; verò ex appetitu irascibili; Spes, Desperatio, Timor, Audacia, Ira. Colligitur autem ille passionum numerus in hunc modum; Passionum quædam respiciunt bonum aut malum simpliciter spectatum, pertinéntque ad appetitum concupiscibilem; aliæ bonum aut malum arduum ut sic, spectántque ad irascibilem. Illæ sunt sex: tres quidem respectu boni, nempe Amor, Desiderium, Gaudium: totidem respectu mali; nempe Odium, Fuga, Tristitia. Oblatâ enim re bonâ, excitatur primùm in concupiscibili amor illius: quòd si ea res absens sit, consurgit desiderium; si præsens, delectatio seu gaudium. Similiter, oblatâ re malâ, oritur primùm in concupiscibili odium amori contrarium: quòd si res quam odio prosequimur absit, oritur statim fuga desiderio adversa; si adest, nascitur tristitia seu dolor delectationi oppositus. Passiones verò irascibilis appetitûs sunt quinque: duæ respectu boni, nempe spes & desperatio; tres verò respectu mali, nempe timor, audacia, ira. Oblato enim bono arduo, si quis illud se consequi posse judicet, provenit statim in irascibili spes: si verò putet illud se non posse consequi, exsistit desperatio. Non est autem in irascibili motus circa bonum quod jam adest ac possidetur; quia bonum quod possidetur non habet rationem ardui. Similiter, malum arduum aut nondum adest aut jam adest: si nondum adest, oritur timor vel audacia; timor, si id formidemus ac refugiamus; audacia, si aggrediamur: quòd si jam adest, consurgit ira, quâ animus exardescit ad præsens malum expellendum, & sumendum de illo vindictam.

Peripateticorum in undecim.

Undenarius passionum numerus comprobatur.

Sex passiones appetitûs Concupiscibilis:

Quinque Irascibilis.

Quòd

Quòd si ordinem omnium passionum secundùm viam generationis scire velis, traditur iste a D. Tho. 1. 2. q. 25. art. 3. *Primò*, inquit, *occurrunt amor & odium; secundò, desiderium & fuga; tertiò, spes & desperatio; quartò, timor & audacia; quintò ira; sextò & ultimo, gaudium & tristitia, quæ consequuntur ad omnes* alias præcedentes *passiones*, 2. *Ethic. cap.* 5. *ità tamen quòd amor sit prior odio, & desiderium fugâ, & spes desperatione, & timor audaciâ, & gaudium tristitiâ.* Hoc autem ordine de illis sigillatim disseremns proximè sequenti disputatione; ut priùs de illis quæ pertinent ad appetitum concupiscibilem, deinde de iis quæ spectant ad appetitum irascibilem, dicamus. Et quoniam contrariorum eadem est disciplina, binas oppositas singulis quæstionibus complectemur.

Quonam se ordine consequantur. q. 25. art. 3

Posterior Disputatio hujus Tractatûs:

De Passionibus animæ speciatim.

Quæstio I.

De Amore & Odio.

QUòd spectat ad Amorem; quatuor de ipso sigillatim explicanda sunt: primùm, ejus ratio seu natura: deinde, partes seu species; tum causæ seu origines; tandem, effectus ejusdem seu proprietates.

Primò igitur de amore quæritur, Quid sit. Verùm nè hìc ambiguitate nominum laboretur, sciendum est, quòd licèt ista quatuor, *amor*, nempe, *dilectio*, *charitas*, & *amicitia*, idem quodammodo significent; differunt tamen: quòd *amicitia* habitum significet; *amor* & *dilectio*, actum; *charitas* denique utroque modo accipiatur, Rursus, Amor, Dilectio,

I. Difficultas. Quid sit amor, dilectio, charitas, amicitia, quò differant.

& Charitas quoad actum differunt; quòd amor sit aliquid communius dilectione & charitate: Nam omnis dilectio, itémque omnis charitas amor est; sed non è contrà omnis amor est dilectio vel charitas. Sicque Amor in genere definiri potest, Complacentia boni, Dilectio autem addit ad complacentiam, rationis delectum; sicque definiri potest, Amor quidam cum rationis delectu: Charitas denique addit ad rationem communem amoris perfectionem quandam; est enim amor, non cujuslibet rei bonæ, sed ejus quam magni facimus. Et quoniam complacentia boni seu appetibilis tam in appetitu intellectivo quàm in sensitivo esse potest, hinc amor alius dicitur intellectivus seu rationalis, alius verò sensitivus seu animalis. Et quidem de illo accipiendum est quod docet D. Dionysius lib. De Divinis nominibus cap. 4. Amorem esse quid divinius dilectione. Ibi enim Amor idem est quod quidam raptus rationalis appetitûs ex intuitu Divinæ pulchritudinis ortus: De isto verò, nempe sensitivo, præsertim accipienda sunt ea quæ in hac quæstione de amore dicemus. Et certè posterior iste propriè dicitur passio; non ille prior, qui potiùs dici debet voluntatis affectus. Cæterùm ex hac complacentia boni seu appetibilis qui dicitur Amor, sequitur motus ad ipsum appetibile, dicitúrq; desiderium; & tandem quies in eodem, dicitúrque gaudium: de quibus postea.

Explicatur locus D. Dionysii.

Desiderium & Gaudium ex amore consequuntur.

II. *Quotuplex sit Amor.*

Secundò quæritur, Quotuplex sit amor. D. Dionysius quintuplicem facit; Divinum, Angelicum, Rationalem, Animalem, Naturalem: quorum primus in Deo, secundus in angelis, tertius in hominibus, quartus in belluis, quintus in cæteris rebus etiam inanimatis reperitur. Plato in Sympos. duplicem facit amorem in homine: alterum Verum, alterum Adulterinum: Ille dicitur nisus quidam animæ ad Divinam pulchritudinem evolandi, ex aspectu corporalis pulchritudinis excitatus;

1. Divisio Dionysii.

2. Platonis

tatus; hic verò dicitur animæ quædam ab aspectu in tactum corporalem præcipitatio. Denique, aliter dividitur amor à D. Thoma. 1. 2. qu. 26. art. 4. in *3. Thomæ.* amorem Amicitiæ, & amorem Concupiscentiæ. Amor enim in duo tendit: scilicet in bonum quod quis vult alicui, sive sibi sive alteri; & in illud cui vult bonum: Ad illud igitur bonum quod quis vult alicui, habetur amor concupiscentiæ; ad illud autem cui aliquis vult bonum, habetur amor amicitiæ. Ex quo intelligis, illum amorem esse propter istum: Nam id quod amatur amore amicitiæ, simpliciter & per se amatur; quod verò amatur amore concupiscentiæ, non nisi secundùm quid & propter aliud. Ubi nota, *Amor amicitiæ cur sic dictus.* hîc amorem Amicitiæ appellari, non quòd ipse amor amicitiæ sit amicitia quæ est habitus; sed quòd vel sit actus amicitiæ, vel ei persimilis, quo solemus amicum prosequi: is enim censetur amicus cui aliquod bonum volumus: Sic etiam amorem Concupiscentiæ *Amor concupiscentiæ cur sic dictus.* appellari, non quia à concupiscentia oritur, (potest enim etiam ab appetitu rationali oriri) sed quia illud maximè dicimur concupiscere quod volumus nobis: hinc etiam fit ut dicamur etiam illud bonum concupiscere quod alteri volumus, licèt minùs proprié. Nam sicut ille magis propriè dicitur amor amicitiæ quo alium amamus quàm quo nosipsos; sic è contrà, ille censetur magis propriè amor concupiscentiæ quo volumus aliquid bonum nostri causâ quàm quo alterius. Unde cùm aliquem amamus nostræ privatæ utilitatis aut delectationis gratiâ dicimur illum amare amore concupiscentiæ. Ex quo intelligis, cùm triplex sit amicitia, utilis, delectabilis, & honesta: duas *Amicitia triplex. 8. Ethic. cap. 3.* priores species in amorem concupiscentiæ degenerare, quia in illis sic bonum amico desideramus ut illud ad nostram delectationem & utilitatem referamus. *Amor proprius.* Porrò, amor quo nosipsos amamus & quo bonum nobis volumus, dicitur vulgò amor proprius, & ferè sumitur in malam partem, quia ut plurimùm est inordinatus. Huc spectat alia amoris divisio, in amorem

4. Divisio in amorem Abundantiæ, & Indigentiæ. rem abundantiæ seu benevolentiæ, quo bonum alteri volumus licèt nullum indè speremus commodum; qualis est amor Dei erga nos, & parentum erga filios: & amorem indigentiæ, quo bonum alteri volumus nostræ privatæ utilitatis causâ, quia nempe ejus ope maximè indigemus; qualis est amor quo homines Deum, & liberi suos parentes prosequuntur. Prior igitur pertinet ad amorem amicitiæ, posterior verò ad amorem concupiscentiæ.

III. Quænam sint amoris causæ. Tertiò quæritur, Quænam sint amoris causæ. Prima & præcipua causa amoris est Bonum. Ratio est, Quia amor importat quandam connaturalitatem vel complacentiam amantis ad amatum; unicuiq; autem bonum est id quod est sibi connaturale & proportionatum: unde relinquitur quòd bonum sit propria causa amoris. Secunda causa est pulchrum: quod quidem reipsa bonum est; est enim pulchrum ut sic valde appetibile & amabile: addit tamen istud ad rationem boni, quòd ex ejus aspectu seu cognitione delectetur appetitus: est enim pulchritudo gratia seu venustas quædam, quæ sensu aut ratione cognita vehementiùs ad amandum impellit: Hinc est quòd amor per eos sensus oriri soleat per quos percipi potest rerum pulchritudo, cujusmodi sunt inter externos Visus & Auditus. Cur verò illi duo sensus externi speciem pulchri ducantur, non item cæteri; ratio est, tum quia in eorum objectis venustas & gratia maximè locum habeat (unde pulchros colores, itémq; pulchros sonos dicimus; non verò pulchros odores vel sapores, &c.) tum quia illi sensus inter cæteros sunt maximè cognoscitivi, quia eorum vis subtilior est ac spiritualior: quo fit ut rerum pulchritudo quæ spiritualis ac divinæ perfectionis imitatio quædam est, ut præclarè disserunt Platonici, non nisi per istos sensus externos percipi possit. Tertia causa est Similitudo amantis & amati; cùm nempe amans vel actu vel potestate & quadam veluti inclinatione similis est amato: utroq; enim modo Similitudo optima est amoris concilia-

1. Bonum; 2. Pulchrum.

3. Similitudo.

conciliatrix: Qui enim actu similis est alteri, suam ipsius imaginem in altero intuens, alterum tanquam seipsum diligit; isque est amor amicitiæ: qui verò nondum actu sed potestate tantùm similis est alteri, ipsum amat, illiq; uniri optat, quò possit fieri particeps earum perfectionum quæ in ipso reperiuntur; isq; est amor concupiscentiæ. Huc spectat animorum & morum quædam sympathia: quæ est occulta quædam naturæ consensio ac similitudo, quæ facit ut aliud mihi aliud tibi pulchrum & magis amabile videatur, licèt fortassè sit à parte rei minùs pulchrum & amabile, quia nempe in eo est aliquid latens mihi gratum quod miro quodam modo sese vultu ac præsertim oculis exprimit, méq; ad ipsius amorem pellicit. *Animorum & morum sympathia.* Quarta amoris causa est Amor: Nulla enim major est provocatio ad amandum quàm prævenire amando; nimis enim durus est animus qui dilectionem etsi non vult impendere, nolit rependere. *4. Amor.* Neq; tantùm amor in re amata causa sit ut eam ardentiùs redamemus, sed etiam amor in ipso amante rem amatam reddit amabiliorem: quò enim vehementiùs aliquid amatur, eò semper melius ac proinde amabilius esse judicatur. Addi possunt ultimo loco causæ naturales, quæ ex cujusque naturali temperamento sumi possunt: *5. Causæ quædam naturales.* quibus enim tenuiores sunt humores, lucidiores spiritus, cor calidius, vegetior & subtilior sanguis, item qui sunt facili & miti naturâ, ad amandum sunt procliviores.

Quartò quæritur, Quænam sint amoris proprietates seu effectus. *IV. Quinam sint amoris effectus.* Primus est, Assimilatio amantis cum re amata. *1. Assimilatio.* Est enim in eo discrimen inter intellectum & affectum, quòd intelligens per intellectum rem sibi assimilat, at verò amans per affectum rei amatæ assimilatur: Et experientiâ constat, eos qui amant, eniti ut quantum fieri potest se rei amatæ in omnibus conforment. Secundus est, Unio seu adunatio rei amantis cum re amata. *Unio.* Nam præterquam quòd amor formaliter est unio quædam amantis cum

re amata, facit præterea ut amans cupiat fieri unum quid cum amato, quo fit ut ipsius præsentiam perpetuò desideret. Tertius est, Inhæsio amantis cum re amata, quâ amans rei amatæ per intellectum & affectum immobiliter adhæret, ità ut amans de re amata perpetuò cogitet, illam perpetuò meditetur ac sitiat, nec tam seipsum quàm amantem sentiat. Quò spectat illud Platonis in Sympos. *Amatorem animum in proprio corpore mortuum, in alieno vivere.* Neque enim tam est anima in eo quod animat quàm in eo quod amat.

3. Inhæsio.

4, *Ecstasis.* Quartus est, Ecstasis: quæ est animæ quidam raptus extra proprium & consuetum sui statum: Qui contingit cùm anima omnes suas vires in se intus recolligens, toto postea nisu fertur in amatum; quo fit ut tunc corpus omni animæ vi, imò ipsâ animæ præsentiâ destitutum esse videatur.

5, *Zelus.* Quintus effectus est Zelus; cùm nititur is qui amat omne id repellere quod perfectam amatæ rei possessionem impedire potest, ut contingit in amore concupiscentiæ; ex quo nascitur cùm zelus Conjugalis tum zelus Invidiæ, vel cùm nititur amans id omne removere quod amici bono adversatur, ut contingit in amore amicitiæ; potéstque dici zelus justitiæ: qualis est iste de quo Psalmista, Psal. 68. 10. *Zelus domûs tuæ comedit me*; & Helias 3. Reg. 19. 10. *Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum.*

6. *Effectus quidam naturales.* Sunt etiam præter istos morales effectus, quidam alii naturales & physici; ut quòd amantes pallidi, macilenti & squalidi sint: dum enim tota vis animæ ad rem amatam convertitur, illicq; intenta est, capiendo dirigendóque alimento non sufficit; quo fit ut inopiâ cruditateque sanguinis membra extenuentur & pallescant.

Odium quid sit. Quod spectat ad Odium, quod nihil aliud est quàm Displicentia quædam circa malum opinatum ut malum est: Cùm sit Amori contrarium; & contrariorum contrariæ sint species, causæ & effectus: facilè ex iis quæ diximus de speciebus, causis, & effectibus Amoris colligi poterunt species, causæ, & effectus Odii.

Quæstio

Quæstio II.

De Desiderio & Fuga.

DEsiderium & Concupiscentia idem sunt apud D. Thomam, 1. 2. qu.30. art. 1. cum hoc tamen discrimine, quòd desiderium magis propriè pertinet ad rationalem appetitum, concupiscentia verò ad sensitivum. Est igitur desiderium seu concupiscentia, Animæ passio in appetitu concupiscibili circa bonum opinatum absens: distinguitúrque ab Amore & Delectatione, quòd ex amore nascatur, & in delectationem tendat. Et licèt idem objectum, quod est Bonum & Finis, sit causa amoris, desiderii, & delectationis seu gaudii, non tamen sub eadem ratione: quatenus enim bonum adaptat quodammodo sibi appetitum, causat amorem; quatenus idem bonum absens eundem ad se attrahit, causat concupiscentiam; quatenus denique præsens eundem quietat, in seipso causat delectationem.

Desiderium idem cum Concupiscentia. Quid sit. Qui differat ab Amore & Delectatione.

Concupiscentiarum aliæ dicuntur Naturales, aliæ verò Non-naturales. Illæ sunt eorum ad quæ naturæ quadam necessitate compellimur; ut si quis longâ defessus vigiliâ somnum appetat, vel esuriens cibum, &c. hæ verò sunt eorum quæ natura per se non desiderat, sed pro rationis arbitrio desiderantur: Unde etiam illæ dicuntur Irrationabiles; hæ verò Rationabiles, licèt non semper sint rectæ rationi conformes: Hujusmodi sunt, opum desideria, honorum ambitus, &c. Illæ finitæ sunt; natura enim non fertur in infinitum: quare cibum expetimus ad certum usque modum, nempe quoad sedetur fames: Hæ verò infinitæ sunt: nullis enim terminis humana coercetur ambitio. Illæ in appetitu sensitivo ut plurimùm, hæ verò in appetitu rationali resident. Denique, illæ belluis cum homine communes; hæ verò homini sunt peculiares.

Concupiscentiarum duo genera.

Nascitur Desiderium ex iisdem ferme causis ex quibus Amor; maxime verò, ex bono futuro appre-

Unde nascatur Desiderium.

henſo. Neq; tamen omnes cæteris paribus æquè appetunt: ſed qui ſunt calidiori temperamento, ferventius; qui verò magis temperato temperatè magis deſiderant, conſtantiùs tamen. Effectus quoque hujus paſſionis iidem ferme ſunt qui Amoris: Adde iſtud, quòd qui vehementiùs quippiam expetunt, mirè diſcruciantur donec rem expetitam conſequantur: hinc ſuſpiria, gemitus, lacrymæ, &c.

Effectus Deſiderii.

Quod ſpectat ad Fugam; definiri poteſt, Animæ paſſio in appetitu concupiſcibili circa malum abſens opinatum: Eodémq; modo diſtinguitur ab Odio & Triſtitia, quo Deſiderium ab Amore & Lætitia: eſt enim in odio diſplicentia mali;in fuga,receſſus à malo;in triſtitia,quies in malo.Porrò hujus paſſionis cauſæ & affectus opponuntur cauſis & effectibus deſiderii.

Quid ſit Fuga.

Quæſtio III.

De Delectatione ſeu Voluptate, & Triſtitia ſeu Dolore.

POſtremum locum ordine naturæ ſeu generationis tenent inter omnes paſſiones hæ duæ, Voluptas & Dolor: Quia tamen pertinent ad appetitum concupiſcibilem, idcirco priùs de iſtis quàm de aliis quæ pertinent ad appetitum iraſcibilem pertractabimus: & quidem in hac quæſtione priùs de delectatione ſeu voluptate; deinde, de triſtitia ſeu dolore.

Quod igitur ſpectat ad Delectationem; primùm quæritur, Quid ſit. Delectatio eſt animæ paſſio ſeu motus quidam in appetitu ſenſitivo ex præſentia boni connaturalis ſenſu percepti proveniens. Dicitur *motus*, non quòd appetitus per hunc motum ad aliquid tendat, ſicut in deſiderio contingit, ſed quia appetitus ab ipſo appetibili præſente immutatur ſive afficitur. Dicitur *eſſe in appetitu ſenſitivo*, ut diſtinguatur ab ea delectatione quæ reperitur in appetitu rationali, quæ licèt verè ſit delectatio, non tamen dici poteſt propriè paſſio. Appellatur autem hæc delectatio rationalis peculiari nomine, *gaudium:* Ex quo intelligis,

I. Difficultas. Quid ſit Delectatio.

ligis, gaudium esse speciem Delectationis. Et sicut *gaudium* accipitur propriè pro sola rationali delectatione; sic *voluptas* ut plurimùm pro sensitiva duntaxat usurpatur; *delectatio*, pro utraque. Alia verò nomina ad delectationem pertinentia sunt imposita ab effectibus delectationis: *Lætitia* imponitur à dilatatione cordis, ac si diceretur *latitia: exsultatio*, ab exterioribus signis interni gaudii; itémque, *jucunditas*; *hilaritas* verò specialiter, à signis lætitiæ in vultu apparentibus.

Gaudium & Voluptas species Delectationis.

Secundò de delectatione quæritur, Quotuplex sit. Respondeo, Delectationum, sicut & concupiscentiarum, alias esse Naturales, alias verò Non-naturales, quæ dici possunt rationales. Illæ sunt appetitûs sensitivi; hæ verò appetitûs intellectivi: Illæ fiunt semper cum aliqua immutatione corporali; hæ verò non item, sed sunt simplices motus voluntatis: Illæ sunt corporales & sensibiles; hæ verò spirituales & intelligibiles. Licèt autem spirituales delectationes secundùm se & absolutè sint majores corporalibus, nihilominus tamen corporales quoad nos & secundùm quid sunt majores spiritualibus: tum quia sensibilia quoad nos sunt magìs nota; quò magìs autem bonum præsens percipitur, eò majorem causat delectationem: tum quia sensibiles illæ delectationes fiunt cum aliqua immutatione corporali; non autem spirituales, nisi per accidens. Inter delectationes autem sensibiles majores sunt eæ quæ fiunt secundùm tactum, quia earum objecta sunt magìs sensibilia. Aliter dividitur delectatio seu voluptas, in Puram & Non-puram seu mixtam. Illa est quæ rectè constitutis animis & corporibus competit: hæc verò non nisi ex aliqua animi aut corporis depravatione contingit; ideóq; ab Aristotele 7. Ethic. appellatur *ægritudinis & contra naturam*: sic enim constat experientiâ, nonnulla (verbi gratiâ, potum aquæ) ægris corporibus summam delectationem afferre, quæ sanis corporibus aut nullam aut certè perexiguam voluptatem afferunt:

II. Quotuplex sit delectatio. Naturalis; Non-naturalis.

Quænam sit major delectatio; Spiritualis, an Corporalis.

Alia divisio Voluptatis, in Puram & Non-puram.

runt: quæ sunt prioris generis delectationes, dici possunt naturales; posterioris verò generis, non-naturales; sed alio sensu quàm in priori divisione, ut patet.

III. Quæ sint causæ delectationis.

1. Bonum præsens.

2, Operatio.

Tertiò quæritur, Quænam sint causæ delectationis. Prima & præcipua est, Bonum præsens cognitum totúmque simul apprehensum: Nascitur enim voluptas ex percepta conjunctione convenientis. Secunda causa delectationis est Operatio, sive ea per quam consequimur bonum conveniens, sive ea per quam ipsam boni consecutionem percipimus. Quare omnis delectatio ex aliqua operatione consequitur.

3, Varietas.

Tertia delectationis causa est Varietas: Quia enim humana mens rerum multarum est cupida, ideò vario rerum successu solet oblectari: & natura etiam ipsa in se multiformis, varietate ipsâ tanquam simili sibi oblectatur.

4, Præteriti dolores.

Quartò, Præteriti dolores per accidens delectationem pariunt: Quò enim majora sunt mala quæ evasimus, eò delectabilior videtur esse quies & securitas qua fruimur: quare jucunda semper esse solet præteriti laboris recordatio.

5, Memoria & Spes.

Quintò, Delectationem pariunt tum Memoria cùm Spes: Quia delectatio nascatur ex agnita possessione boni: Memoriâ autem præterita bona possidentur, fiúntque veluti præsentia; Spe verò, futura. Major tamen ex spe delectatio nascitur: quia quæ futura sunt, verè aliquando esse possunt; non item præterita.

IV. Quinam sint effectus delectationis.

1. Cordis dilatio.;

2, Sanitas.

Quartò quæritur; Quinam sint effectus delectationis seu lætitiæ. Primus est, cordis & viscerum dilatatio: Unde illud, Isa. 60. 5. *Videbis, & afflues, & mirabitur, & dilatabitur cor tuum.* Ex hac autem cordis dilatatione sequitur sanguinis ad externas partes diffusio. Secundus est, sanitas corporis; præsertim si moderata sit: tum quia sic molestiis & curis relevatur animus; tum quia moderatâ cordis & viscerum dilatatione spiritus fiunt puriores, quo fit ut lætiùs & alacriùs operemur. Si tamen nimis profusa sit, non mediocriter nocere potest; præsertim senibus: imò quibus-

busdam mortis causam fuisse legimus; quia per ipsam diffusis ad externas partes spiritibus, cor nativo calore repentè destituitur ac deficit. Tertius effectus est risus: qui non ex qualibet delectatione, sed ex rationali præsertim (scilicet gaudio seu lætitia) nascitur, quatenus mediante appetitu sensitivo redundat in corpus. Solet autem risus dissipatis spiritibus vitalibus excitari: tunc enim exsistit motus ille oris & pectoris ortus à diaphragmate per musculos ad buccam usque perveniens. Quartus effectus est, operationis perfectio. Delectatio enim (juxta Philosophum 10. Eth.) operationem perficit: tum quia ipsa est bonum operationi superveniens; tum quia agens dum in sua actione delectatur, vehementiùs ad eam attendit, eámq; diligentiùs exsequitur. *3, Risus;* *4, Operationis perfectio.*

Quod spectat ad Tristitiam; primùm quæritur, Quid sit. Respondetur, esse Passionem animæ ex apprehensione mali præsentis ortam. Quæ definitio intelligenda est de tristitia seu dolore, quatenus est in appetitu sensitivo: nam tristitia seu dolor in appetitu intellectivo non dicitur propriè passio. Quo loco nota, Dolorem latiùs patere quàm tristitiam: eò quòd ægritudo illa quæ ab exteriori tantùm sensu provenit, non appellatur *tristitia*; at verò omnis ægritudo, seu mentis sive corporis, sive proveniat ex solo exteriori sensu sive ab interiori (imaginatione nempe vel ratione) verè potest dici *dolor*. Solus igitur ille dolor qui ex apprehensione interioris sensus provenit, appellari solet *tristitia*. Sunt autem pleraque alia vocabula quæ ad hunc animæ affectum pertinent: ut, Angor, i. e. ægritudo premens; Mœror, i. e. ægritudo flebilis; Lamentatio, i. e. ægritudo cum ejulatu; Molestia, i. e. ægritudo permanens; Melancholia, i. e. ægritudo diuturnitate obfirmata & quasi in naturam conversa. *De Tristitia.* *1. Difficultas; Quid sit.* *Omnis tristitia est dolor: non è contrà.*

Secundò quæritur, Quotuplex sit dolor. In genere duplex est; alter exterior, alter verò interior: Uterque autem est motus appetitivæ virtutis: sed in hoc *II. Quotuplex sit dolor:* *Dolor in genere duplex:* *Exterior:* *Interior.*

 differunt;

differunt; quod dolor exterior causetur ex malo conjuncto corpori per sensum interiorem, sive phantasiam sive rationem, apprehenso. Rursus dolor interior, qui propriè dicitur *tristitia*, in quatuor species distribuitur: sunt autem hæ; nempe, Misericordia, Invidia, Anxietas, & Acedia. Misericordia est dolor quidam animi ex alieno malo contractus. Invidia est dolor animi ex alieno bono quatenus æstimatur esse nobis malum contractus, in quantum bonum istud alienum nos privat nostro proprio bono, vel proprium nostrum bonum minuit, vel æstimatur nobis aliquo modo obesse. Anxietas est animi quædam oppressio ex impendente malo à quo nullum apparet effugium. Acedia verò addit ad animi anxietatem, insignem corporis torporem; ità ut etiam vox ipsa præ nimia tristitia præcludatur.

Qui quadruplex; Misericordia, Invidia, Anxietas, Acedia.

Tertiò quæritur, Quænam sint causæ doloris ac tristitiæ. Prima & præcipua est, Malum conjunctum seu præsens cognitum. Secunda, Amor & Desiderium cùm res amata & optata differtur: unde illud Sapientis, *Spes quæ differtur affligit animam.* Tertia est, Naturale corporis temperamentum: Qui enim melancholico humore abundant, ad tristitiam sunt procliviores; & quæ solent melancholicum humorem gignere, ut studia, vigiliæ, ærumnæ, & alimenta quædam tristitiam quoque pariunt. Quartò, Tristitia sibiipsi augmenti causa est: Nam quò plus tristamur, eò plùs humoris melancholici accumulamus, & sic proniores in mœrorem efficimur.

III. Quænam sint causæ doloris.

Pro. 13. 12.

Quartò quæritur, Quinam sint effectus tristitiæ. Præcipuus & generalis effectus tristitiæ, est notabile detrimentum sanitatis; tum quia tristitia naturalem sanguinis & spirituum dilatationem præpedit; tum quia torporem & segnitiem corporis gignit: quare qui præter modum tristantur, squalidi, jacentes, & otiosi sunt. Præterea, specialis effectus tristitiæ, est somnus, qui ex illorum animi cùm corporis torpore provenit: unde illud Psal. 118. 28. *Dormitavit anima*

IV. Quinam sint effectus Tristitiæ. 1, Qui plures in se continet. 1,

ma mea præ tædio. Luctus etiam seu fletus specialis est effectus tristitiæ: Sunt autem à natura datæ nobis lacrymæ ut nostram miseriam aliis indicent, sicq; in iis commiserationis effectum excitent, quò nostræ necessitati opitulentur. 3.

Addi possent hic remedia tristitiæ: Quorum hæc sunt præcipua (de quibus D. Thom. 1. 2. qu. 38.) nempe, Delectatio quævis; Fletus, seu profusæ lacrymæ; Amicorum compassio; Veritatis consideratio; deniq; Somnus, & Balnea. Sed hæc de passionibus appetitûs concupiscibilis satis. *Remedia Tristitiæ.*

Quæstio. IV.

De Spe & Desperatione.

SPes est Animi passio in appetitu irascibili circa bonum futurum arduum seu difficile, possibile tamen ut habeatur. Dicitur *passio in appetitu irascibili*; ut distinguatur ab ea Spe quæ in rationali appetitu esse potest, quæ non est passio. Subjungitur, *circa bonum*; ut distinguatur à Metu & Audacia, & aliis passionibus quæ sunt circa malum. Additur, *futurum*; ut distinguatur à Gaudio, quod est circa bonum præsens: Additur adhuc; *arduum seu difficile ut habeatur*; ut distinguatur à Desiderio, quod est circa bonum futurum absolutè: non enim aliquis dicitur aliquid sperare quod statim est in sua potestate ut habeat: denique, subditur, *possibile ut habeatur*; ut sic distinguatur à Desperatione, ut patebit postea. *Quid sit Spes.*

Causæ hujus ferme eædem sunt quæ Amoris & Desiderii; specialiter verò, Bonum futurum arduum quod haberi potest. Adde etiam, nonnunquam experientiam esse causam spei; ut patet in eo qui sæpius in bello victoriam est adeptus: aliquando verò Inexperientiam; ut in juvenibus contingit, qui facilè sperent se omnia consecuturos, cùm senes contrà non facilè sperent. *Causæ Spei.*

Effectus spei iidem quoq; sunt qui desiderii. Adde *Effectus Spei.*

speciales

ſpeciales quoſdam effectus: cujuſmodi ſunt, Longanimitas in exſpectando, Patientia in ferendo, Magnanimitas in aggrediendo, deniq; Alacritas in operando.

Quid ſit Deſperatio.

Deſperatio Spei opponitur: éſtq; Animi paſſio in appetitu iraſcibili circa bonum arduum quod non poteſt haberi. Ubi nota, paſſiones appetitûs iraſcibilis aliter opponi inter ſe quàm paſſiones concupiſcibilis.

Duplex contrarietas in mutationibus.

Invenitur enim in mutationibus duplex contrarietas: Unà ſecundùm acceſſum ad contrarios terminos: & ea contrarietas reperitur inter paſſiones appetitûs concupiſcibilis; ut inter Amorem & Odium, Deſiderium & Fugam, Lætitiam & Triſtitiam: Altera ſecundùm acceſſum & receſſum reſpectu ejuſdem termini; & talis contrarietas reperitur inter paſſiones appetitûs iraſcibilis: ut inter Spem & deſperationem; utraq; enim circa bonum verſatur: itémq; inter Audaciam & Metum; utraq; enim circa malum verſatur. Opponuntur autem deſperationis cauſæ & effectus cauſis & effectibus ſpei.

Quæſtio V.

De Metu & Audacia.

De Metu. I. Difficultas; Quid ſit.

NOnnulla ſicut de cæteris ità de timore ſeu metu ſigillatim explicanda. Itaq; primùm quæritur, Quid ſit. Timor ſeu metus eſt Animi paſſio circa malum futurum arduum ſeu difficile cui reſiſti poſſit.

Aliqua Timori Spes adjuncta.

Ubi nota, inter cæteros animæ motus Triſtitiam primùm, deinde Timorem ſibi maximè vendicare nomen *paſſionis*. Habet autem ferè timor adjunctam ſibi ſpem aliquam, licèt valde exiguam, vitandi illius mali quod imminet. Quòd ſi malum exiſtimatur omnino inevitabile, tunc habetur veluti præſens, ſícq; de eo non tam eſt timor quàm triſtitia: Unde qui judicis ſententiâ morti addicuntur non tam illam timent quàm de illa triſtantur, ut docet Philoſophus 2. Rhet. cap. 5. & D. Thomas 1. 2. qu. 42.

qu. 42. art. 2. Adde etiam, de iis aut nullum aut valde exiguum esse timorem quæ valde distant, quia non existimantur futura: Quo fit ut mortem non semper timeamus, quia illam longè à nobis distantem arbitramur. Sicut autem spes ad duo respicit; scilicet ad bonum quò tendit, & præterea ad id per quod potest consequi bonum illud: ità etiam timor ad duo respicit; scilicet ad malum quod refugit, & ad illud quod potest infligere malum: Quò fit ut non tantùm pœna inferni, sed etiam Deus qui potest eam infligere, timeatur ab homine; sicut à prædone non tantùm supplicium mortis, sed etiam judex qui illud inferre potest, timetur. Sunt autem multa quæ ad metum seu timorem pertinent; ut Verecundia, Pudor, Erubescentia, Pavor, Consternatio, Tremor, Horror, Terror: quæ sunt veluti species quædam Timoris, quæq; speciales ipsius effectus indicant.

II. Quotuplex sit Timor.

Naturalis; Non-naturalis.

Secundò quæritur, Quæ sint propriæ species timoris. Respondetur, Alium esse timorem naturalem, alium verò non-naturalem. Ille nascitur ex opinione mali corruptivi, quod repugnat naturæ, quia illam destruit: cujusmodi sunt, Mors, Tormentum, Fames, Sitis, &c. Hic verò nascitur ex opinione mali contristativi, quod non repugnat naturæ, sed desiderio appetitûs; cujusmodi sunt Infamia, Paupertas, Parentum aut amicorum orbitas, &c. D. Thomas 1. 2. qu. 41. art. 4. affert ex D. Damasceno sex alias species Timoris, nempe Segnitiem, Erubescentiam, Verecundiam, Admirationem, Stuporem, Agoniam. Verùm quia non videntur hæ omnes esse veræ & distinctæ species Timoris, idcirco illas prætermittimus.

Sex aliæ species Timoris.

III. Quæ sint causæ Timoris.

Tertiò quæritur, Quæ sint causæ timoris. Præcipua causa timoris est, Malum futurum quod ægrè potest devitari: Auget verò timorem, si repentinum fuerit; quia rationi consilium præripit: si ignotum; quia sic majus existimatur esse quàm est; si vicinum; quia minatur atrociùs. Præterea, multùm ad id confert

fert naturale temperamentum: quo fit ut qui frigidiori sunt & molliori temperamento, sint meticulosiores.

2. 3. *Naturales antipathiæ.* Mitto naturales quasdam antipathias seu naturæ disconvenientias; quo fit ut nonnulli homines ad aspectum quorundam animalium, v. g. felium, mirum in modum terreantur; alii sonitum tonitrui ferre non possint: Sic ovis naturæ instinctu metuit lupum; pullus milvum, sorex felem, &c.

IV. Qui sint effectus Timoris. Quartò quæritur, Quinam sint effectus præcipui timoris. Unus ex præcipuis est, Contractio spirituum & sanguinis ad pectoris partes intimas: natura enim obtutu mali futuri perterrefacta, vires in arcem

1, veluti cogit. Ex isto alter sequitur, nempe Pallor, ma-

2, ximè in facie; tum etiam Frigus in extremis partibus, quia unà cum sanguine calor ad interiora confugit.

3, Quòd si vehemens fuerit timor, nascetur Tremor & Trepidatio: tremor, quidem, qualis accidit febricitantibus; trepidatio verò, cùm vix potest quis subsi-

4, stere. Post hæc sequitur Horror, qui est cutis & pilorum per totum corpus asperitas, Hinc etiam sequi-

5, tur perculsio; quæ si magna fuerit, dicetur consterna-

6, tio: Ex qua Exanimatio imò interitus nonnunquam sequitur; quia scilicet nimio sanguine ad internas partes coeunte, calor naturalis cordis repentè suf-

7. focatur. Ex ingenti etiam ac repentino timore oritur Canities; eò, quòd subductis spiritibus & calore nativo vitiatur humidum illud quod est alimentum pilorum, quo ex vitio canescunt pili; sicuti illo penitus sublato contingit Calvities.

Audacia quid sit. Quod spectat ad Audaciam; Animæ passio est in prosecutione mali ardui, h. e. in periculis aggrediendis, posita. Est autem timori opposita: timor enim refugit nocumentum nè ab ipso superetur; at verò audacia aggreditur periculum ut ipsum superet. Ex quo intelligis audaciam ex spe nasci solere ex hoc enim quòd aliquis sperat superare malum arduum seu periculum imminens, ex hoc audacter insequitur ipsum: Sicut ex timore nascitur desperatio; ideo enim aliquis

aliquis desperat, quia timet difficultatem quæ est circa bonum sperandum.

Causa igitur audaciæ est, imprimis spes; tum ea quæ spem ac desiderium excitant. Est etiam maximus ad subeunda audacter pericula aculeus, iracundia: Præterea, audaciam confirmat æstimatio majoris boni consequendi, & minoris periculi subeundi: tum supervenientis auxilii exspectatio: denique, naturale corporis temperamentum: Audaciores enim sunt quibus pulmones sanguinolenti, cor fervens & exiguum (vis enim ad angustius redacta fit acutior.) Ebrii quoq; & juvenes; quia in iis exigua est mali impendentis æstimatio. Qui sunt frigidiori cœlo nati, solent esse audaciores; qui verò calidiori, timidiores (causam ferunt antiperistasin) similiter, qui nunquam experti sunt pericula. Tandem, qui omnibus affluunt, interdum videntur audaciores; & è contrà, qui in maximis versantur ærumnis: illi quidem, quia arbitrantur se posse superare omnia; hi verò, quia nihili ducunt omnia.

Quænam ipsius causa. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.

Effectus audaciæ præcipuus est, consecutio boni optati: deinde, suiipsius æstimatio, si res feliciter succedat; si verò negotium ex voto non succedat, indignatio, ira, præterea clades, calamitates, &c.

Quinam effectus.

Quæstio VI.

De Ira.

DE Ira primùm quæritur, Quid sit. Est igitur ira Animæ passio in appetitu irascibili circa malum præsens quatenus cum aliqua difficultate repellendum est. Sicq; ira est passio appetitûs irascibilis maximè propria: unde ab ipsa appetitus denominatus est; tum quia ad eam terminantur omnes motus hujus potentiæ; tum quia inter cæteras hujus potentiæ passiones hæc manifestissima, quia vehementissima. Objectum verò iræ est malum præsens, arduum, seu cum difficultate repellendum. Cæterùm iram circumstant pleræq; passiones, præsertim istæ

1. Difficultas; Quid sit Ira.

Ejus objectum.

Iram quatuor circumstant.

quatuor

quatuor ut plurimùm: nempe, dolor de injuria accepta, spes illam injuriam ulciscendi, tum appetitio seu desiderium vel prosecutio vindictæ, denique odium ejus qui injuriam intulit: ex quibus duæ priores antecedunt, duæ posteriores eandem comitantur: Sicq; motus iræ ex dolore & spe oritur; dúmque iratus homo nititur malum ut sibi præsens apprehensum repellere, simul vindictam de malo sibi illato appetit tanquam sibi bonum, & eum qui malum intulit detestatur & odit. Quo fit, ut D. Thomas dixerit objectum iræ partim esse bonum partim malum. Verùm in hoc dissentimus à D. Thoma, quòd proprium objectum iræ neq; vindictam esse neque eum de quo sumenda est vindicta existimemus; sed malum præsens quatenus cum difficultate repellendum est.

D. Thomæ minùs probabilis opinio de objecto iræ.

II. De speciebus iræ. Tria iratorum genera.

Secundò quæritur, Quænam sint species iræ. Aristoteles 4. Ethic. cap. 5. tria facit eorum qui irascuntur genera: Primi generis, ὀργίλους καὶ ἀκροχόλους appellat, i. e. *iracundos, & proclives admodum ad iracundiam*; qui vel levissimis de causis irascuntur, ità tamen ut facillimè placentur: Secundi generis, πικροὺς appellat; qui non facilè excandescunt, ægrè tamen placantur cùm excanduerint: Tertii generis, χαλεποὺς appellat, *infensos, sævos, asperos*; qui citò, vehementer ac diu irascuntur, nec unquam nisi sumtâ vindictâ placari possunt. Juxta hæc tria hominum irascentium genera tres quoq; species iræ assignari possunt. Et quidem D. Thomas 1. 2. qu. 46. art. 8. tres Iræ species assignat. Prima vocatur *fel* vel *iracundia*; éstq; primus impetus & initium iracundiæ. Altera species dicitur *furor*; qui non quiescit nisi sumatur vindicta. Tertia dicitur *mania*; quæ diutissimè permanet, & vix unquam placari potest.

Tres Iræ species.

III. De causis iræ.

Tertiò quæritur, Quæ sint causæ hujus passionis. 1, Prima & præcipua causa est, Malum læsivum præsens quod repelli potest, præsertim, si cum illo, seu in- 2, juriâ illatâ, adsit contemptus: Unde ea augent iram quæ pariunt contemptum; ut detractio, contumelia, vitupe-

vituperatio, illusio, derisio, &c. Auget etiam iram circumstantia personæ contemnentis: ut si te contemnat familiaris, filius, servus, aut alii de quibus sis bene meritus. Denique iram acuit naturale temperamentum: Quare cholerici seu biliosi qui abundant cholerâ, ad iracundiam proni sunt: pituitosi verò ægrè irascuntur; est enim pituita choleræ seu flavæ bili contraria. Adde etiam cœli seu anni tempestatem: Nam æstate, & præsertim diebus (ut loquuntur) canicularibus, faciliùs irascuntur homines. 3. 4. 5.

Quartò quæritur, Quinam sint effectus iræ. Imprimis iram sequitur fervor sanguinis circa cor cum amaritudine & dolore. Deinde sequitur diffusio sanguinis ad externas partes, & præsertim spirituum, qui quasi auxiliares copiæ ad vindictam sumendam sese offerunt. Tertio loco usus rationis impeditur: unde contingit, iratos quædam perpetrare quæ postea nollent egisse. Postremo loco sequuntur signa quædam exteriora: in quibusdam pallor, ob contractum sanguinem; in aliis (& quidem frequentiùs) rubor, quòd in iis sit mobilior & copiosior sanguis: In omnibus ferè palpitat cor; unde vox ipsa deficit: Præterea, in quibusdam ignescunt oculi: Tandem, qui irascuntur subsiliunt, excandescunt, vociferantur, &c. ut ostendant se immeritò despectos & injuriam passos. *IV. De effectibus iræ.* 1. 2. 3. 4.

Ultimo loco adhiberi possent remedia quibus aut tolli penitus aut saltem mitigari possit ira. Sicut igitur præcipua iræ causa est, opinio vel persuasio injuriæ sibi illatæ & contemptus; sic optimum remedium est, deponere ejusmodi opinionem: Quod fiet, si ab injuriæ illatæ recordatione animum abducamus, & aliò convertamus; si persuadeamus nobis, non fuisse contemptum quem putabamus esse; si consideremus, amicos nostros æquiores nostrarum injuriarum judices non tanti illas facere quanti nos facimus. Deniq; ad tollendum ejusmodi opinionem confert præ cæteris submissio, humilitas & contemptus sui, tum bona æstimatio alterius. Sed hæc de animi passionib⁹ satis. *V. De remediis iræ.* *Quænam conferant ad tollendum illatæ injuriæ opinionem.*

Ter-

Tertius Tractatus hujus partis:

De Virtutibus & Vitiis.

Tres hujus postremi Tractatûs disputationes.

QUoniam humanarum actionum species vulgò penes virtutes & vitia distinguuntur; idcirco ad hanc tertiam Moralis Philosophiæ partem quæ est de ipsis actionibus humanis, pertinet tractatus de Virtutibus & Vitiis. Et quoniam de virtutibus accuratior esse debet consideratio, duas de ipsis instituemus disputationes: alteram de iis generatim; alteram de iisdem speciatim, ubi de quatuor virtutibus cardinalibus: Quibus tertiam disputationem de Vitiis ac Peccatis subjungemus.

Prima Disputatio hujus Tractatûs.

De Virtutibus generatim.

Quæstio I.

Quid sit Virtus moralis.

Virtus tripliciter accipitur.

NOn hic de virtute agimus quatenus accipitur pro facultate seu naturali potentia operandi; neque quatenns accipitur pro quavis actione bona & recta: sed quatenus accipitur pro habitu, non quidem supernaturali vel Divinitus infuso, cujusmodi sunt Spes, Fides, Charitas, &c. sed naturaliter seu frequenti actuum repetitione acquisito, eóque electivo & ad mores pertinente, quo nempe voluntas inclinatur ad operandum congruenter rectæ rationi.

Virtutis definitio duplex.

Cujus duplex datur definitio: altera minùs propria, quæ potest accommodari etiam intellectivis imò & spiritualibus quibusvis habitibus; ut dicatur, Habitus
1, perficiens habentem & ejus opus: altera verò magis
2. propria, quâ dicitur, *Habitus electivus in mediocritate consistens, eâ quæ est ad nos, ratione definita prout vir*

prudens præscripserit. Cujus definitionis prima particula, nempe *habitus*, habet locum generis: sunt enim virtutes, sicut & vitia, de genere habituum. Secunda particula, nempe *electivus*, secernit habitum moralem ab intellectuali, eò quòd electio sit de ratione cujuslibet actûs moralis ad quem per se refertur habitus. Tertia particula, *in mediocritate consistens*, excludit vitia omnia; quæ licèt sint habitus morales seu electivi, non tamen consistunt in mediocritate, sed peccant in excessu vel defectu, ac sic virtutibus opponuntur. Quarta particula additur, nempe, *eâ quæ est ad nos ratione*, &c. quâ significatur, virtutis mediocritatem non esse positam in medio rei, sed rationis, prudenter judicantis quid & quomodo agendum sit: quod planiùs explicabitur sequ. quæst. Nota verò, definitionem hanc convenire omni virtuti morali, unâ exceptâ Prudentiâ: quæ cùm sit veluti mensura & regula cæterarum virtutum, & per ipsam Virtus hoc loco definiatur, non videtur hâc definitione posse contineri. Possis etiam dicere, Prudentiam non esse virtutem omnino moralem, sed ad intellectivas pertinere: quod videtur Aristoteles sensisse, cùm lib. 5. Ethic. eam inter illas enumeret.

Aristotelis, 2. Eth. 6. Explicatur posterior definitio.

Nota.

Quæstio II.

An virtus in mediocritate consistet.

VIrtutem in medio consistere, ferunt omnes, pauci tamen intelligunt. Illud ipsum docet & explicat Aristoteles, 2. Ethic. cap. 6. Virtutem igitur in medio positam esse duas ob causas, ex ipso Aristotele colligimus: primùm, Quia omnis virtus ferè est inter duos vitiosos habitus; quorum alter excedit, alter verò deficit; ut Liberalitas inter Prodigalitatem & Avaritiam: deinde, Quia objectum virtutis est semper aliquid medium inter excessum & defectum; ut cibus, qui est objectum Temperantiæ, debet esse mediocris, ut nec nimius nec parcior sit quàm

Virtus in medio, duas ob causas.

Virtutis medium duplex. ratio postulet. Unde duplex esse dicitur virtutis medium: alterum secundùm essentiam, quod est illud prius: alterum verò secundùm objectum, quod est istud posterius: Et quidem de hoc posteriori medio accipienda est postrema particula supradictæ definitionis.

Medium duplex: 1, Rei; Ut autem intelligas quale sit istud posterioris generis medium, de quo præcipua est difficultas, notandum est ex Aristotele loco citato, duplex dici medium: alterum *rei*, secundùm quod aliquid à parte rei æquè distat à duobus extremis; quo modo panis duarum libellarum medius est inter panem unius libellæ & panem trium libellarum: alterum verò *quoad nos*, seu *rationis*, quod respectu unius cujusque nostrûm neque excedit neque deficit: quo modo panis unius libellæ dicitur medium, habitâ ratione ejus qui nec ampliori nec pauciori cibo indiget. Est autem inter utrumque medium illud discrimen, quòd illud idem sit apud omnes, hoc verò non item, quia nempe pro varia personarum conditione subinde mutatur: ex. gr. Cibi portio quæ Socrati pro ejus temperamento convenit, dicetur medium quid respectu Socratis. At verò quia non omnibus eadem temperamenti & caloris ad decoquendum vis est, hinc sæpe fit ut quod respectu unius medium habetur, respectu alterius deficiat aut excedat: Quare non immerito medium istud appellatur *medium quoad nos*. Appellatur autem *medium rationis*; tum quia à recta, h. e. sapienti seu prudenti ratione assignatur, & ab eadem pro circumstantiarum ratione mutatur, i. e. augetur vel minuitur; tum quia positum est in quadam ratione seu analogia & proportione rei ad personam, quam solius est prudentis dignoscere. Mitto quòd medium rei ab Aristotele dicatur *medium Arithmeticum*, medium verò rationis dicatur *Geometricum*; eò quòd in illo Arithmetica, in hoc verò Geometrica proportionalitas locum habeat. Cùm igitur asserimus, virtutem in medio consistere secundùm objectum, intelligendum est de medio quoad

2. Quoad nos.

1. Arithmeticum. 2. Geometricum.

ad nos, seu de medio rationis quod juxta rectam rationem sive ex judicio viri prudentis præscribitur: nisi fortè in justitia, præsertim commutativa; quæ quia hominem non ad seipsum sed ad alterum ordinat, ideo non in medio quoad nos, sed in medio rei consistit. Jam verò quæri potest, An omnis virtus in medio consistat utroque modo, & secundùm objectum & secundùm essentiam. Cui dubitationi duplici conclusione satisfiet.

Prior conclusio; Omnis virtus purè moralis est in medio secundùm objectum. Ratio est; Quia bonum omne quod regitur & mensuratur, situm est in adæquatione ad suam regulam, ut non illam excedat nec ab ea deficiat, sicque in aliqua mediocritate consistit: atqui objectum virtutis est bonum quod à recta ratione dirigitur, proindéque situm est in adæquatione ad mensuram rectæ rationis: Quæ adæquatio cùm sit æqualitas seu commensuratio quædam inter excessum & defectum, nihil aliud est quàm mediocritas; quæ quidem non in indivisibili posita est, sed moralem quandam extensionem habet. Loquimur autem hîc de virtute purè morali, ut prudentiam excipias: quæ cùm sit ipsa sui mediocritas, cæterisq; virtutibus modum præscribat, cúmque ipsius sit objectis virtutum mediocritatem imponere, non videtur in ea re pendere posse ab objecto. *Prior conclusio.*

Posterior conclusio; Omnis virtus moralis, exceptâ Justitiâ, consistit in medio quoad essentiam, i.e. sita est inter duos habitus vitiosos, quorum alter peccat in excessu alter verò in defectu: Quod notum est inductione. Sic enim Liberalitas sita est inter Avaritiam & Prodigalitatem; Fortitudo, inter vitium Timiditatis & Audaciæ: sic ipsa Prudentia inter Calliditatem & Imprudentiam seu mentis Hebetudinem versatur. Justitiam verò excepimus: quia quicquid fit contra jus, sive ad excessum sive ad defectum vergat, semper injustitiam parit: quò fit ut Justitiæ sola opponatur Injustitia. Est autem notandum, quod virtus *Posterior conclusio.*

inter duos vitiosos habitus media, ad unum magis accedit quàm ad alterum; ut Liberalitas magis accedit ad Prodigalitatem quàm ad Avaritiam: Cujus rei ratio est, quòd unum extremorum vitiorum magis à recta ratione desciscit quàm alterum.

Quæstio III.

In quanam animi parte sint virtutes.

Sensus quæstionis aperitur. Constans quidem est apud Peripateticos sententia, Cùm virtutum aliæ sint mentis aliæ morum, seu aliæ intellectuales aliæ morales; illas in intellectiva, has verò in appetitiva animæ parte seu facultate collocandas esse: Verùm cùm appetitus duplex sit in homine: alter rationalis, qui dicitur voluntas; alter sensitivus, ísque tum concupiscibilis cùm irascibilis: ambigitur, utrùm in appetitu rationali an verò in sensitivo resideant. Et quidem de Justitia constat, illam in solo appetitu rationali insidere. Tota difficultas est de Temperantia, Fortitudine, & similibus virtutibus, quarum munus est animi perturbationes edomare: De quibus quid sentiendum sit duplici conclusione statuemus.

Prior conclusio; Prior conclusio; Virtutes omnes morales (excipio semper Prudentiam, quæ non est purè moralis) in appetitiva eâque rationali animæ parte, h. e. in *Probatur 1,* voluntate, resident. Probatur; Tum quia virtutes morales insunt in ea animæ potentia ad quam pertinet electio & libertas; cùm definiantur habitus electivi, síntque actionum liberarum principia: atqui electio & libertas pertinent ad rationalem appetitum; cùm electio sit actus elicitus ipsius voluntatis, & libertas sit formaliter in ipsamet voluntate: Tum quia *2.* voluntas non mediocrem experitur difficultatem circa actus fortitudinis, temperantiæ, & similium: cùm igitur habitus desiderentur in potentiis propter difficultates quas patiuntur in operando, debent necessariò admitti habitus illarum virtutum in appetitu animæ

mæ rationali. Si objicias, Totam illam difficultatem oriri ex rebellione inferioris seu sensitivi appetitûs; voluntatem autem satis ex se proclivem esse ad ejusmodi actus: Respondeo, Licèt difficultas magna ex parte oriatur ex ejusmodi resistentia appetitûs sensitivi, nihilominus tamen oriri etiam ex indeterminatione voluntatis circa illos actus, utpote quæ non facilè sese ad illos determinet, nec tam promptè pro ea quâ est potestate inferioribus potentiis circa illos actus imperet. *Object.* *Solut.*

Posterior conclusio; Admittendi sunt in appetitu sensitivo habitus quidam correspondentes iis habitibus virtutum qui resident in appetitu rationali. Probatur; Quia appetitus sensitivus magnam patitur difficultatem circa actus fortitudinis, temperantiæ, & similium virtutum, nec facilè rationi circa eosdem actus imperanti obsequitur: quare necessarii sunt in eo habitus quibus facilè inclinetur ad ejusmodi actus, & rationi circa illos promptiùs obtemperet. Cæterùm licèt habitus illi virtutibus subserviant, non tamen propriè dicuntur virtutes, quia non sunt habitus facultatis electivæ ac liberæ, cujusmodi sunt virtutes morales propriè dictæ. *Posterior conclusio; probatur.* *Nota.*

Quæstio IV.

Quid, & quot sint virtutes quæ vulgò Cardinales appellantur.

Virtutes quædam vulgò *cardinales* appellantur, quòd quemadmodum fores cardinibus, sic illis omnis moralis vitæ honestas & sanctitas fulciatur. Solent autem quatuor assignari, ut scribit D. Thomas 1. 2. qu. 61. art. 2. nempe, Prudentia, quæ ad rationem; Justitia, quæ ad voluntatem; Temperantia, quæ ad appetitum concupiscibilem; Fortitudo, quæ ad irascibilem peculiari quadam ratione pertinet. Colligitur autem quaternarius iste cardinalium virtutum numerus in hunc modum; Omnis virtus *Cur quædam virtutes appellentur* cardinales. *Quatuor esse virtutes cardinales probatur.*

moralis latè sumpta vel ad rationem spectat vel ad appetitum: Si ad rationem spectat, erit Prudentia: Si ad appetitum, vel ipsum inclinabit ad bonum rationis alienum, vel ad proprium: si ad alienum, erit Justitia: si verò ad proprium, vel illi bono adversatur appetitus concupiscentiæ, & circa tale bonum versabitur Temperantia; vel appetitus irascentiæ, & circa tale bonum versabitur Fortitudo. Plura lege apud D. Thomam loco suprà citato. Eum verò inter se naturæ & dignitatis simul ordinem servant, ut primo loco ponatur Prudentia; cùm illa sit cæterarum virtutum regina, & ab ipsa tanquam à propria ipsarum norma cæteræ virtutes dirigantur: secundo verò loco sequatur Justitia; quæ versatur circa bonum commune & ad plurium utilitatem pertinens, cùm cæteræ virtutes circa bonum peculiare & proprium versentur. Sequitur tertio loco Temperantia; quæ idcirco fortitudinem antecedit, quòd prius sit naturâ abstinere à malo quàm bonum fidenter aggredi: est autem temperantiæ munus, appetitionem avocare ab inconsideratis & perversis cupiditatibus. Ultimo loco sequitur Fortitudo; quæ confert ad bonum quodlibet fortiter & citra metum omnem prosequendum. Et quidem hæc divisio Virtutis moralis in quatuor virtutes cardinales, est divisio generis in quatuor præcipuas species, ad quas cæteræ omnes vel tanquam inferiores species seu partes subjectæ vel tanquam earundem partes potentiales, aut integrantes revocantur. Posset adhuc generalior virtutum divisio tradi; nempe, in eas quæ ad Deum, quæ ad Proximum, & quæ ad Nos pertinent: Quæ hâc brevi Apostoli monitione continentur, *Apparuit* (inquit ad Titum, c. 2. v. 11, 12.) *gratia Dei & Salvatoris nostri omnibus hominibus; erudiens nos, ut abnegantes impietatem & sæcularia desideria, sobriè, & justè & piè vivamus in hoc sæculo: Sobriè* nempe quoad nos; *justè* quoad proximos; & *piè* quoad Deum. Verùm hæc virtutum Christianarum partitio, non morales tantùm

Quis sit earum ordo inter se.

Alia generalis virtutum divisio.

Tertia divisio.

tantùm quæ noſtris actibus comparantur, ſed etiam Theologicas ſeu ſupernaturales, quæ Divinitus infunduntur, ex mente Apoſtoli complectitur: quare ad noſtrum inſtitutum non pertinet. Poſſent etiam virtutes dividi in ſeptem ſpecies, oppoſitas ſeptem vitiis capitalibus: Verùm ad has quatuor cardinales, tanquam ad præcipuas & generaliores ſpecies, reducendæ ſunt. *Solut.*

Dub. Cæterùm circa prædictam virtutum moralium quadripartitam diviſionem difficultas eſt, Quomodo inter illas annumeretur Prudentia. Reſpondetur, Nomen *virtutis moralis* hìc laxiori ſignificatu accipi, non pro ea ſola quæ in appetente facultate reſidet, ſed pro ea quæ ad mores conformandos per ſe & proximè attinet: ſicq; prudentia meritò inter morales virtutes annumeratur, tum quia ipſa eſt morum regula, tum quia perfectio prudentiæ non abſolvitur intra fines intellectûs (ſicut cæterarum virtutum purè intellectualium) ſed requiritur ad complementum prudentiæ rectitudo in appetitu.

Quæſtio V.

Utrùm virtutes morales ſint inter ſe connexæ.

Virtutis gradus triplex. UT ſenſum propoſitæ quæſtionis planè intelligas, notandum eſt ex Ariſtotele 7. Ethic. c. 1. Virtutem moralem in triplici gradu obtineri poſſe: Primò quidem, in gradu *continentiæ*, cùm adhuc perturbationes animæ ſunt vehementes, illis tamen reſiſtimus: ſecundò, in gradu *temperantiæ*; cùm paſſiones paulò ſunt pacatiores: tertiò, in gradu *heroico*; cùm jam ità cohibitæ ſunt ac refrænatæ, ut raro admodum & vix repugnent rationi: Quos virtutum gradus nonnulli vocant, Incipientium, Proficientium, & Perfectorum. Quod igitur ſpectat ad virtutes in gradu heroico; non eſt dubitatio quin omnes ſimul connexæ ſint. Cùm enim virtutes in eo gradu omnem poſtulent excellentiam quam in ſuo genere habere poſſunt, omnes autem virtutum mutuum ſibi

præſtant auxilium, & aliæ aliis perfectionem adjungant; hinc fit ut virtutes in eo gradu ſibi invicem cohæreant. De virtutibus etiam in gradu continentiæ non ambigitur; quia experientiâ conſtat, multos ſeſe exercere in materia quarundam virtutum non verò aliarum, ſicq; ſibi aliquos habitus comparare ſine aliis. Verùm tota difficultas eſt de virtutibus in medio gradu, nempe in gradu temperantiæ, Utrùm virtutes in eo gradu ſint ità inter ſe connexæ ut una non poſſit haberi ſine aliis. Miſsâ igitur Scoti opinione, noſtra (eáq; communis) ſententia eſt, rem ità ſe habere. Probatur: Quia omnis virtus ſuis expleta numeris prudentiam quoq; perfectam ſibi adſciſcit; atqui perfecta prudentia nulla eſt cæteris virtutibus deſtituta: Ex quo concludere eſt, omnes virtutes quaſi communi vinculo prudentiæ inter ſe copulari. Hujus argumentationis major propoſitio patet ex trita Virtutis definitione, in qua ad rationem virtutis præſcriptus à viro prudenti modus deſideratur. Quod autem prudentia illa perfecta eſſe debeat, ex eo convincitur, quod perfectæ virtuti non niſi perfecta prudentia reſpondeat (neq; enim regula deterior eſſe poteſt regulato) perfecta, inquam, ſecundùm eum gradum ſecundùm quem virtus illa dicitur perfecta: atqui ſupponimus hìc, virtutem eſſe in ſtatu perfecto temperantiæ: quare neceſſe eſt prudentiam eſſe in eodem ſtatu perfectionis: ad quem requiritur, ut rationis judicium circa illius virtutis actus perfectum ac ſanum ſit, nullóque paſſionis æſtu perverti poſſit. Minor ejuſdem ratiocinationis propoſitio ſuadetur; Quia niſi vir prudens cæterarum virtutum præſidia advocet, non poterit ſemper ferre ſanum de quavis re agenda judicium; cùm liquidò conſtet, perturbationes, niſi virtutum ope cohibeantur, rationem excæcare, & æquam rerum æſtimationem (ſine qua prudentia nulla eſt) pervertere. Cùm igitur nulla virtus poſſit eſſe perfecta ſine prudentia; prudentia autem abſque aliis virtutibus perfecta eſſe non poſſit: hinc

Nodus difficultatis.

Probabilior aſſertio probatur.

hinc fit ut nulla virtus possit esse perfecta absque aliis. Hoc autem omne intelligendum est de virtutibus quæ ad communem hujus vitæ statum pertinent, v. gr. de quatuor cardinalibus ut vulgò usurpantur; non verò de aliis quæ ad eminentem vitæ statum spectant, sine quibus aliæ in suo genere perfectæ esse possunt.

Secunda Disputatio hujus Tractatus:

De Virtutibus sigillatim: nempe, de quatuor cardinalibus.

§. I. De Prudentia.

Quæstio I.

Quid [illegible]t Prudentia.

PRudentia cæterarum virtutum princeps ac moderatrix optimè definitur ab Aristotele, *Habitus agendi verus cum ratione circa ea quæ sunt homini bona aut mala*, 6. Ethic.c.5. Dicitur *habitus verus*; tum ut constet, prudentiam esse de genere habituum intellectivorum; tum ut distinguatur à falsis mentis habitibus, aut etiam ab incertis. Dicitur præterea *habitus agendi*, seu *practicus*; ut distinguatur tum à theoreticis, cujusmodi sunt Sapientia, Intelligentia, Scientia; cùm à factivis, quales sunt artes. Additur, *cum ratione*, (supple, *recta*) h. e. ex judicio integro, sano, & affectuum impetu minimè perturbato. Intelligunt etiam nonnulli *cum ratione*, id est, cum rationali appetitu recto: In quo differt habitus prudentiæ ab habitu philosophiæ Moralis; quòd nempe ille ex natura sua conjuncta sit cum rectitudine voluntatis, non verò iste. Deniq; subjungitur, *circa ea quæ sunt homini bona vel mala:* in quo distinguitur prudentia à philosophia Naturali; quæ licèt dici possit *habitus verus agendi cum ratione* absolutè, non tamen est circa *Prudentiæ definitio explicatur.*

ea

ea quæ ſunt homini bona vel mala. Adde, etiam per hanc particulam optimè diſtingui prudentiam à philoſophia Morali, quòd philoſophia Moralis verſetur circa bonum & malum in genere, prudentia verò circa bona & mala in particulari.

Sed quæres hoc loco, Cùm prudentia verſetur circa *agibilia* in particulari, quæ contingentia ſunt, quomodo dici poſſit habitus verus, cùm rerum contingentium nulla ſit certa veritas. Reſpondetur, Veritatem prudentiæ non eſſe poſitam in conformitate intellectûs cognoſcentis cum re cognita, ſed in adæquatione rationis ad appetitum rectum (ut ſcribit Ariſtoteles 6. Ethic. cap. 2.) quam appetitûs rectitudinem virtutes in eo reſidentes præſtant. Itaq; licèt habitus prudentiæ verſetur circa objectum contingens, erit tamen verus ſi recto appetitui conformetur. Quare cùm prudentia ut ſit perfecta cæteras virtutes ſibi adjungi neceſſariò poſtulet, hinc ſit ut vir perfectè prudens ex integro & ſano affectu de rebus agendis judicet, ſícq; judicium viri prudentis ſit ſemper practicè verum.

Dub. *Reſp.*

Quæſtio II.

Quodnam ſit ſubjectum circa quod verſatur prudentia.

I. Difficultas.

COnſtat ex prædictis, ſubjectum in quo reſidet prudentia eſſe intellectum. Quod verò ſpectat ad ſubjectum circa quod verſatur; duæ ſunt difficultates explicandæ: Quarum prior eſt, An illud ſit univerſale vel particulare. Reſpondetur, Licèt objectum prudentiæ generatim ſpectatum ſit aliquid univerſale, viz. id omne quod rectâ ratione eſt agendum; nihilominus tamen prudentia in unoquoq; particulari homine ſpectata circa res ſingulas duntaxat verſatur: ſícq; objectum prudentiæ abſolutè & ſimpliciter dici debet particulare. Ratio verò cur prudentia per ſe circa particularia verſetur, eſt, quia ad pruden-

Objectum prudentiæ particulare.

prudentiam pertinet non solùm consideratio rationis, sed etiam applicatio ad opus, qui finis est practicæ rationis. Nemo autem aptè potest unum ad aliud applicare nisi utrumq; in particulari perspectum habuerit. Et quamvis ratio sit primò & principaliter rerum universalium, potest tamen per habitum prudentiæ universales notitias ad particulares actiones applicare. Ubi adverte, subjectum istud prudentiæ, licèt sit particulare, i. e. non universale, posse tamen dici esse commune, vel quia ad plurium utilitatem spectat, quale est subjectum prudentiæ Politicæ vel Oeconomicæ; vel quia refertur ad finem communem, ut cùm aliquis actus prudentiæ ad totius vitæ institutionem pertinet; vel quia prudentia versatur interdum simul circa plura particularia.

Posterior difficultas est, An subjectum prudentiæ sit aliud à subjecto cæterarum virtutum. Respondetur, Licèt subjectum prudentiæ non sit realiter diversum à subjecto reliquarum virtutum, esse tamen formaliter distinctum. Itaq; licèt idem agibile possit esse objectum materiale prudentiæ simul & alterius virtutis, non tamen sub eadem formali ratione: sed dicitur pertinere ad prudentiam quatenus est objectum rationis sub ratione veri practici; ad alias verò virtutes, quatenus est objectum appetitionis sub ratione boni appetibilis: v.gr. Temperatè uti cibo & potu, ad prudentiam simul & temperantiam pertinet; ad prudentiam, inquam, quatenus judicat in quanam quantitate pro cujusq; temperamento sumi debeat cibus & potus; ad temperantiam verò, quatenus inclinat voluntatem ad sumendum ejusmodi cibum & potum juxta mensuram à prudenti ratione definitam. *II.*

Quæstio III.

An habitus prudentiæ in viro sapiente sit multiplex.

Multiplex numero habitus prudentiæ in viro prudente.

ETsi ejusdem sit facultatis, nempe rationis practicæ in actu, cujusq; virtutis modum ponere; non tamen ejusdem est habitûs: Non enim per eundem

dem habitum prudentiæ novit aliquis ſervare mediocritatem in ſumendo cibo & potu, & in pecunia largienda: Quia nempe etſi aliquis facilè judicet de circumſtantiis alicujus virtutis, déq; modo in ea ſervando, non tamen ſtatim eandem facilitatem experitur in actibus aliarum virtutum. Quare opus eſt unicuiq; proprio habitu prudentiæ: ſicq; non unus ſed multiplex ſpecie habitus eſt in viro ſapiente: Qui tamen poteſt dici unus genere; quo modo Animal, quod ſpecie multiplex eſt, poteſt dici unum genere. Adde etiam, dici unum per aggregationem & ſecundùm ordinem ad eundem finem, quatenus omnes illi ſpeciales habitus ad complendam rationis practicæ perfectionem conſpirant; ex iis enim una veluti totalis ſeu univerſalis prudentia effloreſcit, non tamen realiter diſtincta à prædictis ſpecialibus prudentiæ habitibus. Ubi nota, pleroſq; Morales philoſophos qui res iſtas non adeò ſubtiliter examinant, cùm de perfecta prudentia loquuntur, quaſi de uno ſimplici habitu loqui; licèt verè non ſimplex ſit, ſed compoſitus ſeu ex pluribus ſimplicibus habitibus conſtans.

Perfectam prudentiam non eſſe unam niſi per aggregationem multorum habituum ſpecialium prudentiæ.

Dub. An verò præter illos multiplices habitus prudentiæ admittendus ſit aliquis alius habitus cæteris omnibus eminentior, qui ſe applicet ad dirigendos quoſvis quarumlibet virtutum actus, diſputatur hoc loco.

Reſp. Probabilior autem videtur nobis eorum ſententia qui totalem illum ſeu eminentem prudentiæ habitum explodunt tanquam inutilem & ſuperfluum: ſufficit enim ad conſtituendam mediocritatem in qualibet actione judicium naturale practicum cum aliquo habitu ſpeciali prudentiæ, præſertim cùm omnis honeſta actio verſetur circa particulare aliquod objectum.

Quæſtio IV.

Quinam ſint actus ſeu officia prudentiæ.

PRudentiæ munus in genere eſt per ſe de mediis tantùm ſive de iis quæ ſunt ad finem diſponere,

dirigendo

dirigendo nempe alias virtutes morales circa media ad earum fines obtinendos accommodata; nè putes; prudentiam præstituere finem virtutibus moralibus: id enim pertinet ad naturalem Rationem & Synderesin, quæ se habet ad Prudentiam ut intelligentia principiorum ad Demonstrationem. Ut autem prudentia aptè dirigat alias virtutes circa media, tria præstare debet 1. consultare, seu inquirere media; quod est inventionis: 2. deligere seu potiùs discernere quæ sunt aptiora ad finem; quod est judicii: 3. præcipere ut quæ sunt inventa & delecta perficiantur; quod est imperii. Per hunc enim actum ratio intimat seu internâ quâdam locutione denunciat quid agendum sit: & quidem hic postremus est actus prudentiæ, ac finis rationis practicæ propinquior. Lege D. Thomam, 2. 2. qu. 47.

Triplex munus Prudentiæ in dirigendo.

Quæstio V.

Quænam sint partes integrantes prudentiæ.

TRia in unaquaq; virtute morali partium genera solent assignari, ut scribit D. Thomas 2. 2. q. 48. Aliæ enim dicuntur partes Integrantes, aliæ Subjectæ, aliæ Potentiales. Integrantes appellantur, non quòd virtutem ipsam constituant seu componant, sed quòd ad perfectum ipsius virtutis actum necessariò desiderentur. Subjectæ verò sunt eæ quæ sub illa virtute, tanquam species sub genere subjiciuntur. Deniq; potentiales partes sunt, quæ virtute & potestate in eadem præcipua virtute continentur, & in quas ipsius præcipuæ ac totalis virtutis vis & potentia distribuitur.

Tria partium genera in virtutibus. *1. Integrantes,* *2. Subjectæ,* *3. Potentiales.*

Quod spectat ad partes integrantes prudentiæ; tres generales à quibusdam solent assignari; nempe, Sapientia seu Memoria præteritorum, Intelligentia præsentium, & Providentia futurorum: juxta illud Deut. 32. 28, 29. *Gens absque consilio est, & sine prudentia: Utinam saperent, & intelligerent, ac novissima providerent.* Sed omnium optimè D. Thomas qu.

Partes integrantes Prudentiæ.

cit.

cit. & seq. nempe 42. art. 1. & seq. octo enumerat partes integrantes prudentiæ; quæ sunt, Memoria, Intelligentia, Docilitas, Solertia, Ratio, Providentia, Circumspectio, Cautio: Quarum quinque priores spectant ad prudentiam quatenus est habitus cognoscitivus; tres verò posteriores ad eandem, quatenus præcipit & applicat cognitionem ad opus. Tria autem in habitu cognoscente spectari possunt: Primùm ipsa cognitio; ad quam pertinet Memoria præteritorum, & intelligentia præsentium: Secundò, cognitionis acquisitio: quæ vel fit per disciplinam, & ad hanc pertinet Docilitas, quâ quis redditur promptus & facilis ad audiendas & capiendas aliorum sententias; vel per inventionem, ad quam pertinet Solertia, cujus est repentina mediorum excogitatio: Tertiò, cognitionis usus, quo ex quibusdam præcognitis mens ratiocinando ad alia progreditur; ad quem pernet Ratio: Ut autem prudentia rectè præcipiat, tribus indiget: imprimis, Providentiâ, ut res futuras ad finem accommodatè disponat; deinde, Circumspectione, ut negotiorum circumstantias cautè diligentérq; attendat; denique, Cautione, ut impedimenta quæ accidere possunt declinet ac removeat.

Tria in habitu cognoscente spectanda.

Quæstio. VI.

Quænam sint subjectæ partes prudentiæ.

PArtes subjectæ sive species prudentiæ possunt ad duas præcipuas revocari: quarum altera uniuscujusque mores privatos moderatur, dicitúrque solitaria seu privata; altera verò spectat regimen alicujus multitudinis: quæ quadruplex ponitur à D. Thoma, 2. 2. q. 50. nempe, Regia, Politica, Oeconomica, & Militaris. Regia est, quâ is qui multitudini præest, ipsam prudenter moderatur: Ad quam pertinet cujusvis Magistratûs prudentia; tum etiam ea, quam Aristoteles νομοθετικὴν appellat, Legislatorum propria. Politica est propria subditorum, quâ prudenter se

Prudentia quadruplex: Regia:

Politica:

se gerunt Reipub. cives obtemperando principi communis boni gratiâ. Oeconomica ſpectat regimen familiæ: quæ alia eſt in iis qui præſunt, ut in parentibus ac dominis; alia in iis qui ſubſunt, ut in liberis & ſervis. Denique, Militaris ſpectat ad multitudinem militum quæ ad aliquod ſpeciale negotium boni publici cauſâ ad tempus prudenter dirigi debet: quæ item alia eſt in duce, alia in militibus. *Oeconomica:* *Militaris.*

Quæſtio VII.

Quænam ſint partes potentiales prudentiæ.

PArtes potentiales prudentiæ, ſeu virtutes adjunctæ prudentiæ, ſunt tres, nempe Eubulia, Syneſis, & Gnome. Nam quemadmodum tres ſunt actus ſeu officia prudentiæ, uti ſuperiùs diximus: viz. Inquiſitio mediorum, Judicium de mediis inventis, Præceptio ſive imperium ut ea quæ judicata ſunt efficiantur; in quorum ultimo prudentiæ vis maximè elucet; Ità ad hæc tria facilè exactéque præſtanda tres ſunt habitus: nempe, Eubulia, i. e. optima deliberandi ratio, quæ pertinet ad media facilè invenienda; Syneſis, i. e. perſpicientia in judicando, quæ pertinet ad bene judicandum de iis quæ lege aliquâ definita ſunt: Gnome, i. e. ſententia, quæ pertinet ad deferendum judicium de iis quæ non ſunt lege aliquâ determinata, & tamen in praxin veniunt; in quibus major occurrit difficultas. Solet autem illud etiam diſcrimen afferri inter Syneſin & Gnomen; quòd Syneſis ſit optima judicandi ratio ſecundùm leges communes & ordinarias, Gnome verò non item, ſed ejus ſit judicare ſecundùm altiora humanæ rationis principia. Ferunt etiam, Gnomen eſſe rectum judicium, quod non ex rigore legis, ſed ex æquo & bono fertur de re propoſitâ.

Tres virtutes adjunctæ Prudentiæ. *Eubulia;* *Syneſis;* *Gnome.*

§. II. De

§. II. De Justitia.

Quæst. I.

Quid sit Justitia.

Justitia virtutum omnium præstantissima.

Justum Latini ab eo quod *Jus* dicitur appellârunt; à *justo* verò *Justitiæ* nomen deductum est. Est autem Justitia inter virtutes purè morales citra controversiam prima, non modò ratione objecti, sed etiam (ut plerique probabiliter arbitrantur) ratione subjecti: Cùm enim plerique Temperantiam ac Fortitudinem in infima animi parte collocâssent, ut sensitivæ partis motus cohiberent; omnes uno consensu Justitiam in voluntate posuere, veluti cæteris virtutibus sedatiorem, & rationi viciniorem. Quòd autem ratione objecti sit cæteris præstantior, ex eo constat; quòd justitiæ propositum est, non tam propriis utilitatibus quàm alienis commodis consulere: quod eò præstantius censeri debet quò est difficilius, eò divinius, quò pluribus est utilius.

Justitiæ duplex acceptio: 1,

Est autem acceptio *Justitiæ* duplex: Altera pro quovis genere virtutis, seu pro virtutum omnium cumulo. Ità legimus in sacris Scripturis passim viros probos appellari *justos*, & *justitiam* pro omni virtute indiscriminatim accipi; & è contrà, *injustos* appellari quosvis sceleratos, & *injustitiam* pro quolibet genere vitii usurpari. Unde illud Aristotelis ex Agathone, 5. Ethic. 1.

Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή 'στι.

Justitia in sese virtutes continet omnes.

2, Verùm hæc *justitiæ* acceptio impropria est, & universalior quàm par sit; neque enim sic justitia ab aliis virtutibus distingueretur. Altera igitur magis propria acceptio *justitiæ* est, pro eo duntaxat genere virtutis quo probè ad alios affecti sumus: unde omnis justitiæ propriè dictæ species ab Aristotele dicitur esse πρὸς ἕτερον, i. e. *ad aliud*, seu *propter aliud*.

Justitiæ descriptio.

Itaque Justitiam propriè sumptam describit Aristoteles loco citato, *Qua apti sunt homines ad res justas geren-*

gerendas, quâq; justè agunt, & ea optant quæ justa sunt: Sed hæc rudis est justitiæ delineatio. Paulò accuratior est ejusdem à Jurisperitis tradita definitio, ut dicatur, *Constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi.* In qua definitione, per *voluntatem* (ut explicat S. Thomas 2. 2. qu. 58. art. 1.) non est intelligenda ipsa animæ facultas, sed potiùs ipsiusmet. facultatis actus, per quem describitur habitus: Sic enim consuetum est optimis autoribus, habitum per actum definire; ut cùm dicit S. Augustinus. *Fides est credere quod non vides.* Additur, *constans & perpetua*; intelligas actum illum ab habitu, cujus propria est constantia & perpetuitas, proficisci. Denique, ultimo loco additur, *jus suum cuique tribuendi*; ut distinguatur actus justitiæ ab actibus cæterarum virtutum per proprium ipsius objectum, quod est Jus, sive Quod justum est. Cæterùm quia justitia non est actus propriè sed habitus, posset adhuc aptiùs in hunc modum definiri; nempe, Habitus quo quis perpetuâ & constanti voluntate jus suum cuiq; tribuit.

Accuratior definitio.

Alia adhuc aptior definitio.

Quæstio II.

Quænam sint partes integrantes justitiæ.

DUo sunt quæ justitiæ munus explent; declinare à malo; & facere bonum: juxta illud Psalmistæ, *Declina à malo, & fac bonum.* Quo loco (ut explicat S. Thomas) *bonum* & *malum* non eodem sensu accipiuntur quo in cæteris virtutibus usurpantur (nam virtutes universæ id commune habent, ut quod bonum rectúmq; est consectentur, & malum devitent) sed eo pacto accipienda sunt ut *bonum* idem sit ac *alteri debitum*, *malum* verò, idem quod *alteri noxium.* Itaq; *facere bonum*, ut est pars justitiæ, est æquitatem tueri in iis quæ pertinent ad alterum: *declinare* autem *à malo*, est nemini injuriam inferre: Quò spectant illa juris præcepta: *Alterum non lædere*; &, *Suum cuique tribuere.* Ubi cùm audis partem alteram justitiæ esse *à malo declinare*, seu *neminem lædere*;

Justitiæ munus duplex.

Psal. 36. 27

Facere bonum. Declinare à malo.

 cave

cave putes partem istam justitiæ in otio veluti inertem jacere; sed potiùs in quodam affectu voluntatis malum omne alteri perniciosum repudiantis. Cæterùm dicuntur ista duo partes justitiæ, sive generalis sive specialis, integrantes, quia utrumq; eorum requiritur ad perfectum actum justitiæ: ità tamen ut illud prius, nempe *declinare à malo*, sit actus imperfectior, & pars justitiæ veluti materialis ac dispositiva; hoc verò posterius, nempe *facere bonum*, sit actus nobilior, & pars justitiæ veluti formalis & completiva.

Quæstio III.
Quænam sint partes subjectæ seu species justitiæ.

Justitia duplex: Generalis, Specialis.

JUstitia in genere duplex est, autore Aristotele, 5. Ethic. 1. Altera Generalis seu Legalis dicitur; altera Specialis & Privata. Illa dicitur quâ quis probè affectus est erga alios publici boni gratiâ; hæc verò, quâ quis probè affectus est erga alios propter bonum ipsorum proprium: Itaq; generalis spectat bonum politiæ; specialis, bonum cujusque: Illa est universalis quædam obedientia erga omnes leges societatis politicæ; hæc verò, æqualitatis observantia in rebus distribuendis aut contrahendis: Illa legum præcipuè autoritate ducitur; hæc, magis æqualitate personarum. Cui duplici generi Justitiæ Jus quoq; duplex respondet apud Aristotelem, 5. Ethic. 2. unum Legale, alterum Æquale. Eôdem spectat Juris distributio à Jurisperitis tradita, in jus Publicum & jus Privatum. Publicum definiunt, quod ad statum Reip. spectat; privatum verò, quod ad singulorum utilitatem pertinet. Illud est objectum justitiæ legalis; hoc verò, objectum specialis. Verùm de utroq; genere justitiæ sigillatim aliquid dicendum est.

Jus item duplex: Publicum, Privatum.

Quæstio IV.
De justitia Generali seu Legali.

Justitia generalis seu legalis cur sic appellata.

SPecies hæc justitiæ tum Generalis cùm Legalis appellatur: Generalis quidem, non quòd sit ipsa justitia

justitia in genere (sic enim non esset justitiæ species, opposita Speciali) sed quòd bonum pluribus commune primò & per se spectet; Legalis verò, quia ad ipsam pertinet æquas leges condere, & conditas observare. Et licèt interdum Aristoteles videatur innuere, justitiam generalem esse eandem cum universa virtute, seu cum omnium virtutum cumulo: hoc tamen non debet sic intelligi, quòd justitia legalis sit omnis virtus, sed quòd illam omnis virtus comitetur; vix enim quis legalem justitiam perfectè potest exercere nisi aliarum virtutum subsidio roboretur. Adde, quòd objectum per se & proprium justitiæ legalis, quod est Bonum commune, sit simul finis ad quem cæteræ virtutes ultimò referuntur, licèt non sit proprium illarum objectum. Ubi nota, objectum justitiæ legalis non esse bonum quodvis pluribus commune, sed bonum commune totius Reip. idq; prout haberi potest religiosâ quâdam observantiâ eorum omnium quæ jure publico sancita sunt: Potest enim alia ratione bonum commune procreari; ut cùm affectu quodam pietatis parentibus & patriæ succurrimus. Est autem justitia legalis duplex: altera nobilior, in magistratibus, principe, ac præsertim legislatoribus; quæ specialiter *Nomothetica* dicitur, i. e. legum conditrix: altera minùs præcipua, in subditis; ut in civibus, populo, plebe.

Objectum justitiæ legalis.

Justitia legalis duplex.

Quæstio V.

De justitia speciali.

HAbitum justitiæ specialis distingui ab habitu justitiæ generalis, vel ex ipsius objecto intelligitur, quod est jus Æquale, cùm objectum justitiæ generalis sit jus Legale. Ubi per *jus æquale* intelligitur id omne quod justum est ex æqualitate, quale in commutationibus (venditionibus scil. emptionibus, &c.) reperitur: per *jus* verò *legale* intelligitur id omne quod lege, præsertim civili, cautum est pro totius

Jus æquale est objectum justitiæ Specialis.

Reip. bono; cujusmodi sunt ea quæ per leges sumptuarias, & similes statuuntur. Et quidem de ista speciali justitia maximè accipienda est justitiæ definitio in genere tradita & superiùs explicata, nempe, *Constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi*; ubi videntur Jurisconsulti loqui de jure alterius cujusq; proprio seu privato.

Ejus duæ species: Distributiva; Commutativa.

Quod spectat ad species seu partes subjectas hujus specialis justitiæ, duæ ab Aristotele, 5. Ethic. 2. non immeritò assignantur; Distributiva nempe, & Commutativa: Quarum illa posita est in distribuendo honore, pecuniis, præmiis & pœnis inter eos qui in civili societate versantur; hæc verò tota in commutationibus, pactis, rebúsq; contrahendis consistit: Illa personarum maximè rationem habet; hæc, rerum: Illa imprimis pertinet ad regem & magistratus; hæc verò, ad omnes: Illa pluribus simul jus tribuit; hæc verò, uni duntaxat vel alteri: Denique, illa proportionem seu analogiam geometricam; hæc verò, arithmeticam servat. Cujus ratio est, quòd in distribuendis rebus habenda sit ratio dignitatis & meriti cujusque, ità ut id quod tribuitur sit majus vel minus pro personæ dignitate: at verò in rebus commutandis habenda sit ratio æqualitatis accepti & debiti seu redditi, ità ut id quod redditur sit æquale secundùm proportionem Arithmeticam ei quod est acceptum; in quo locum non habet personæ meritum vel dignitas. Itaq; in distributiva justitia comparandæ sunt res cum personis; ex qua comparatione nascitur Geometrica proportio: in commutativa verò res inter se computantur, nempe res accepta cum debita seu reddendâ aut redditâ; unde nascitur Arithmetica proportio. Et quidem huic duplici justitiæ respondet jus duplex ab Aristotele traditum 5. Ethic. 4. alterum quod vocat διανεμητικὸν, in rebus distribuendis; alterum quod vocat διορθωτικὸν, in contrahendis negotiis positum. Est autem distributiva justitia duplex: altera Remunerativa, quæ honores

Cur distributiva servet proportionem Geometricam; Commutativa Arithmeticam.

Jus duplex.

Justitia Distributiva duplex.

res & magistratus, & alia id genus beneficia pro cujusq; dignitate & meritis distribuit; altera Punitiva, quæ similiter nocentes ut par est suppliciis afficit.

Justitiæ commutativæ species Quoniam autem justitia commutativa tota est in commutationibus posita; idcirco tam varia esse potest quàm variæ esse possunt commutationum voluntariarum species. *Commutationes voluntariæ.* Dico *voluntariarum*; quia sunt commutationes quædam involuntariæ, quæ minùs propriè dici possunt commutationes. Voluntariæ commutationes fiunt, cùm res aliqua ex consensu utriusq; partis transfertur in alienam personam cum ratione debiti. Dico *cum ratione debiti:* si enim omnino transfertur absq; ulla spe compensationis, erit actio Liberalitatis non Justitiæ. *Earum variæ species.* Potest autem aliquid prædicto modo transferri tribus modis generatim; ex quibus exsistunt variæ species commutationum. 1, Primo modo potest res omnino non modò quoad usum sed etiam quoad dominium transferri acceptâ æquali remuneratione; unde exsistunt Venditio & Emptio. 2, Secundo modo potest res transferri tantùm quoad usum: Et quidem si usus gratìs concedatur in rebus quæ fructum afferant, erit Ususfructus; si verò usus concedatur in rebus quæ non fructificant, dicetur Mutuum sive Commodatum. Quòd si usus non gratìs concedatur, in rebus mobilibus dicetur Locatio; in immobilibus verò, Conductio. 3. Denique, tertio modo potest aliquid transferri ità ut nec dominium nec usus alteri concedatur, sed tantùm vel ut res apud ipsum conservetur, ut in Deposito; vel ut satisfiat obligationi, ut in Pignore & Fidejussione contingit. His adde simplicem Pollicitationem, quam non antecessit petitio promissionis; Stipulationem, quæ est promissio præcedente ipsius promissionis petitione; Transactionem, quæ stipulatio quædam est circa rem litigiosam, seu in qua lis præcessit. Denique pacta omnia, conventiones & contractus innominati pertinent ad justitiam commutativam. *Commutationes involuntariæ.* Porrò, commutationes involuntariæ dicuntur quæ fiunt nobis invitis;

tis; ut cùm quis invito domino utitur re, operâ, vel personâ alterius; quod contingit aut occultè, aut apertè per vim: indè Furta, Rapinæ, Veneficia, Clades, Contumeliæ, Adulteria, Raptus.

Quæstio VI.

Quænam sint partes potentiales justitiæ.

Partes potentiales Justitiæ: PArtes potentiales seu virtutes annexæ Justitiæ sunt hæ præcipuæ; Religio, Pietas, Observantia, Obedientia, Veritas, Gratitudo, Liberalitas, Affabilitas, Amicitia: De quibus sigillatim aliquid dicendum est.

1. Religio; Religio est Virtus quâ quis rectè afficitur ad Deum colendum & venerandum: Cujus virtutis objectum non tam est Deus quàm ipsius Dei cultus, licèt Deus quatenus colendus possit aliquo modo dici ejusdem virtutis objectum. *Qui differat à Sanctitate.* Ubi nota, Sanctitatem & Religionem non nisi ratione distingui; quòd *religio* dicatur quatenus homo debitum exhibet famulatum in iis quæ peculiariter pertinent ad cultum Divinum; ut in votis, sacrificiis, oblationibus, &c. *Sanctitas* autem, quatenus homo non solùm hæc sed etiam aliarum omnium virtutum opera refert in Deum: Etenim ea quæ ad Deum colendum referuntur, *Pietas.* habentur *sancta*. Nota etiam, *pietatem* non raró tum *Qui sunt præcipui actus Religionis.* pro Religione cùm pro Sanctitate indiscriminatim accipi. Cæterùm religionis actiones nonnullæ propriæ dicuntur, per quas homo immediatè ordinatur ad Deum; ut Oratio, Sacrificium, &c. Nonnullæ minùs propriæ, quæ mediantibus aliis virtutibus exercentur; quo modo *visitatio pupillorum & viduarum* à D. Jacobo dicitur *religio munda & immaculata apud Deum.* *Jac. 1. 27.* Porrò, actiones religionis propriæ sunt *Actus interni:* adhuc duplicis generis: quædam interiores, ut duæ *Externi.* istæ, Devotio & Oratio; quædam verò exteriores, nempe Adoratio, Sacrificium, Votum, Juramentum, Adjuratio, Laus. Devotio est Actus voluntatis parata

ratæ ad præstanda ea quæ ad Dei cultum & gloriam spectant. Oratio est Petitio decentium à Deo. Adoratio est, quâ non solùm mente, sed etiam externâ corporis significatione Deo reverentiam exhibemus. Sacrificium latè sumptum (quod varias species continet) est Oblatio rei alicujus externæ Deo religiosè facta, quâ nos ipsius imperio subditos esse profitemur. Votum est Deliberata promissio de aliquo bono Deo facta. Juramentum est Assumptio Divini nominis ad alicujus rei confirmationem religiosè facta. Adjuratio est Invocatio Divini nominis, quâ quempiam deprecando aut compellendo ad aliquid faciendum aut non faciendum inducimus. Laus est Assumptio Divini nominis in vocali cantu. Et hi sunt præcipui actus Religionis quæ est prima virtus annexa Justitiæ. Sequitur Pietas, per quam san- 2. *Pietas*;
guine junctis patriæque officium & cultum exhibemus: Quam alii Charitatem malunt appellare, cùm Pietatem soli Deo tribuendam esse censeant. Obser- 3. *Observantia*;
vantia est, per quam iis qui dignitate aliquâ præcellunt honorem cultúmque deferimus: quo modo observantiam exhibemus viris doctis, probis, & personam publicam gerentibus. Obedientia, est, quâ vo- 5. *Obedientia*;
luntas prompta & facilis redditur ad superioris præcepta implenda. Veritas est, quâ quis verbis & fa- 5. *Veritas*;
ctis talem se demonstrat qualis in se est. Gratitudo 6. *Gratitudo*;
est Virtus quâ iis qui de nobis bene meriti sunt gratias non solum habemus & agimus, sed etiam cùm possumus referimus. Liberalitas dicitur, quâ quis 7. *Liberalitas*;
dispensat pecunias, & ea quæ pecuniis æstimantur in bonos usus sibi, suísque, & aliis. Affabilitas est, quâ 8. *Affabilitas*;
quis in communi hominum consuetudine mediocriter & utì decet se habet, studétque quantum potest omnibus benignè obsequi. Amicitia virtus est, quâ ali- 9. *Amicitia.*
qui mutuam apertámque benevolentiam habent, & se invicem bonis affici volunt. Ex quo intelligere est, discrimen inter affabilitatem & amicitiam; quòd hæc inter notos duntaxat, illa verò inter quosvis,

etiam ignotos, cernatur: deinde, quòd hæc in affectu maximè, illa verò in sermone & vitæ consuetudine maximè posita esse videatur. Sed hæc de partibus Justitiæ satis.

Quæstio VII.

De Lege.

CUm justitia circa jus versetur, & justitiæ actus sit jus ipsum reddere, locus hic postulat ut de Jure nonnihil disseramus. Verùm quia summa est Legis & Juris consensio, ut unum absque altero non possit intelligi; præsertim cùm lex sit juris regula, imò sit ipsa juris constitutio: idcirco priùs de Lege dicendum est: De qua tria explicanda sunt; nempe, Quid sit, Quotuplex sit, & Quomodo obliget.

1. Difficultas; Quid sit Lex.

Quod igitur spectat ad primum; Lex in genere optimè definitur, Rationis ordinatio homini quid agendum quídve non agendum sit ostendens, in commune bonum instituta. Cujus definitionis tres sunt partes explicandæ. Primò igitur dicitur Lex, *rationis ordinatio*; ut intelligas, legem esse opus rationis seu intelligentiæ: Cùm enim proprium sit rationis imperare, sit autem lex recta ratio præcipiendi atque prohibendi; quod ad imperium pertinet, à ratione ducatur necesse est. Secundò additur, *homini quid agendum sit quídve non agendum ostendens*: Quibus verbis exprimitur ipsius legis munus, quod est jubere bona, vetare mala: simúlque tria quæ ad istud munus necessaria sunt, subindicantur; nempe, legis ipsius æquitas, autoritas, & promulgatio. Æquitas quidem in tantum ad rationem legis pertinet, ut nisi æqua sit non sit lex. Autoritas etiam necessaria est ut aliqua rationis ordinatio vim legis habeat: quare non est cujuslibet, leges condere, sed ejus qui potestatem habeat; nempe vel multitudinis, vel personæ publicæ quæ multitudinis curam gerit. Denique, necessaria est promulgatio seu sufficiens declaratio ejusdem ordina-

Tria ad legem necessaria: 1. Æquitas. 2. Autoritas. 3. Promulgatio.

dinationis; alioqui non obligat; nec proinde rationem legis propriè sibi vendicat. Tertiò dicitur, *ad commune bonum instituta*; ut scias finem institutæ legis esse bonum societatis humanæ.

Quod spectat ad secundum; Lex universim & latè sumpta, juxta D. Thomam 1. 2. qu. 91. bipartitò dividi potest; in legem Æternam, & legem Participatam. Lex verò participata juxta eundem tripartitò dividitur, in Naturalem, Humanam, & Divinam. Ratio prioris divisionis, in æternam & participatam, ex eo petitur, quòd cum lex sit regula & mensura, dupliciter potest esse in aliquo: uno modo, sicut in regulante & mensurante; alio modo, sicut in regulato & mensurata. Est igitur in Divina mente tanquam in regulante lex quâ Deus ipse totum hoc universum, ac præsertim rationales creaturas, gubernat ac dirigit. Et quia Divina ratio nihil concipit ex tempore, lex illa sempiterna esse debuit, & quasi ab omni æternitate Divino verbo edicta, & in libro vitæ æternæ sempiternis characteribus descripta. Cúmq; omnia quæ Divinæ providentiæ subduntur, à lege illa æterna regulentur ac mensurentur; hinc fit, ut omnia aliquâ ratione legem æternam participent: Sed inter cætera creatura rationalis modo quodam excellentiori Divinæ providentiæ subjacet: unde omnis illa lex quâ homines ad finem sive naturalem sive supernaturalem diriguntur, participatio quædam est legis æternæ. Est autem lex participata triplex; nempe, Naturalis, Humana, & Divina: Quarum duæ priores dirigunt hominem in ordine ad finem naturalem; postrema verò, in ordine ad finem supernaturalem.

II. Quotuplex sit Lex. Æterna, Participata.

Lex participata triplex.

Ut autem intelligas quì differant inter se lex naturalis & humana, sciendum est, quòd quemadmodum eorum principiorum quæ pertinent ad veritatis contemplationem, quæque theoretica dici possunt, alia sunt generalissima & lumine naturali notissima, alia verò minùs generalia & minùs nota, quæ ex generalissi-

Quî differant lex Naturalis & Humana.

lissimis ut theoreticæ rationis deducuntur: ità eorum principiorum quæ pertinent ad mores & vitæ agendæ rationem, quæque practica dici possunt, alia sunt notissima & generalissima, in quibus lex naturalis est posita; alia verò minùs nota & minùs generalia, quæ ex illis generalissimis vi rationis practicæ deducuntur: in quibus humana lex est posita. Ex quo intelligere est, leges humanas non posse adversari naturæ decretis, licèt plerunque ipsæ inter se dissentiant, & publicæ utilitatis causâ interdum immutari possint & inflecti; cùm lex naturalis eadem apud omnes semper exsistat.

Nota.

Lex humana triplex: 1. Secularis: 2. Ecclesiastica.

Cæterùm lex humana est duplex: alia secularis, ad quam spectat jus Gentium & Civile: alia Ecclesiastica, ad quam spectat jus Canonicum. Lex secularis (quæ vulgò civilis appellatur) ea est quæ à potestate seculari est instituta: nimirum, ab Imperatore, Rege, vel alio Principe, vel etiam à Republica, Magistratu, aut aliqua communitate: Ecclesiastica verò, quæ ab ecclesiastica potestate instituta est; nimirum, à Concilio, Papa, Episcopo, vel alio Prælato. Dicitur alio nomine Canonica, i. e. regulativa: *Canon* enim idem est quod *regula*.

Divina lex duplex, Vetus & Nova. In lege Divina quædam sunt de jure naturali: Quædam de jure positivo.

Quod spectat ad legem Divinam quatenus à merè naturali & humana distinguitur, definiri potest, ea quæ à Deo hominibus est revelata, ut per eam ad finem supernaturalem homines dirigerentur: Estque ea duplex; altera vetus, altera nova. Illa à Deo per Mosen Israelitico populo, hæc verò per Christum omnibus hominibus est ad salutem promulgata. Porrò, utraque continet quædam præcepta quæ dicuntur de jure naturali, quia licèt à Deo sint revelata, possunt tamen ab hominibus naturali lumine percipi: ut in Veteri Lege, præcepta Moralia Decalogi: & in Nova permulta sunt quæ ad mores pertinent: quædam etiam quæ dicuntur de jure positivo, quæ non potuissent hominibus nisi per revelationem innotescere: hujusmodi fuerunt in V. T. præcepta Cæremoni-

monialia, & pleraque Judicialia: in Evangelio verò, præcepta Fidei & Sacramentorum. Sed hæc satìs de divisione legum.

III Difficultas erat de obligatione legum. Tenendum igitur est, Legem æternam non obligare nisi quatenus per legem participatam innotescit: deinde, Legem naturalem, & Divinam quæ dicitur de jure naturali, obligare omnes, nec aliâ egere promulgatione præter eam quæ fit per lumen naturale, quod est omnibus à natura congenitum. Quod verò spectat ad legem humanam, sive Politicam sive Ecclesiasticam, non obligat nisi sit promulgata, deinde usu recepta, non derogata per contrariam consuetudinem, nec invincibiliter ignorata. Lex verò Divina, præsertim Evangelica quæ est de jure positivo, ubi primùm innotescit, obligat, & sola invincibilis ignorantia excusat ab ipsius observatione. Cæterùm licèt naturalis & Divina frequenter obligent ad mortale, non tamen semper: humana verò tunc obligat ad mortale, cùm talis est intentio legislatoris & innotescit: deinde, cùm res quæ jubetur vel vetatur, est magni momenti; deniq;, cùm graves pœnæ violantibus indicuntur.

III. Quomodo lex obliget: Æterna: Naturalis: Humana: Divina.

Quæstio VIII.

De Jure.

DE Jure tria sunt breviter explicanda: primò, Quotuplex sit acceptio *juris*; secundò, Quid sit jus propriè dictum; tertiò, Quotuplex sit jus propriè dictum.

Quod igitur spectat ad primum, nomen *Juris* est valde ambiguum: Primùm enim valdè impropriè accipitur pro loco ubi jus dici solet; ut cùm dicitur aliquis *in jus trahi*. Secundò, pro potestate seu autoritate aliqua; ut cùm dominus dicitur *habere jus in servos*. Tertiò, pro legum omnium coacervatione: quo modo *juris* nomen accipitur in hoc vocabulo *Jurisprudentia*; quæ idcirco definitur, Legum omnium peri-

I. Difficultas. Quæ sint juris acceptiones: 1, 2, 3.

4. peritia. Quartò, pro lege qualibet justa: quo modo accipi potest *Jus*, cùm dividitur in Naturale, Gentium, & Civile; item, cùm dividitur in jus Divinum & Humanum; item, in jus Civile & Canonicum.

5. *Jus Materialiter:* Quintò, *jus* maximè propriè accipitur Materialiter quidem pro rebus seu actionibus æquis & justis: quo modo dicimus jus esse *alteri debitum reddere*, & ipsum etiam debitum quod redditur, *jus* appellamus: *Formaliter.* Formaliter verò, pro æquitate ipsa quæ reperitur in rebus & actionibus justis, præsertímq; in rerum commutatione & distributione, quæq; etiam in rebus dandis, accipiendis vel distribuendis ab æquo judice ponitur, aut quopiam homine justo servatur: quo modo in istis loquendi formulis usurpatur, cùm dicitur quis *jus statuere, jus postulare, jus dicere, jus servare, jus reddere.*

II. Quid sit jus. Quod spectat ad secundam difficultatem; Jus in hac postrema acceptione formaliter spectatum, est Relatio quædam æqualitatis & proportionis inter meritum & debitum, sive meritum illud sit rei traditæ, vel pacti, ut contingit in rerum commutatione; sive sit facti, ut contingit in actionibus quibus præmium vel supplicium ex lege debetur. Ubi per *meritum* intelligimus id omne pro quo aliquid jure exigitur; per *debitum* verò, id omne quod pro merito tribui debet. *Jus est idē reipsa cum debito.* Ex quo intelligis, jus idem esse realiter cum debito, quatenus debitum est æquale merito.

Quomodo ex lege & facto jus nascatur. Ut autem intelligas quomodo verum sit quod dicitur, *jus ex lege & facto nasci*; sciendum est nobilissimum illum actum justitiæ qui à persona publica, nempe judice, exercetur, comparari posse demonstrativo syllogismo: in quo lex tenet locum majoris propositionis; Factum verò minoris, deniq; Jus conclusionis: ut patet in hoc syllogismo,

Omnis homicida puniri debet: en lex!
Atqui Milo est homicida: en factum!
Ergò puniatur Milo : en jus!

III. Quotuplex sit Jus. Quod spectat ad tertiam difficultatem; Cùm unicuiq;

cuiq; legi *jus* suum correspondeat (est enim lex juris constitutiva) hinc fit *jus* eodem ferme modo dividi soleat quo Lex ipsa. Est autem tradita à Jurisperitis hæc juris divisio, in Publicum & Privatum. Illud dicitur quod ad statum totius reipub. pertinet, spectátq; ad justitiam legalem: hoc verò ad singulorum utilitatem pertinet, spectátq; ad justitiam specialem. Rursus jus privatum triplex assignatur; nempe, jus Naturale, Gentium, & Civile: Primum definiunt, quod natura omnia animalia docuit; alterum verò, quod naturalis ratio inter omnes homines constituit; tertium denique, quod quisq; populus sibi constituit. Jus autem civile aut scriptum est aut non-scriptum: Scriptum dici potest quod aut Lege statuitur, aut plebiscito, aut Senatusconsulto, aut Principum placitis, aut Magistratuum edictis, aut responsis Prudentium; non scriptum verò, quod ab antecessoribus traditum solà consuetudine firmatum est. *Publicum: Privatum. Quod triplex; Naturale, Gentium, Civile. Civile duplex: Scriptum, Non-scriptum.*

Est etiam aptissima juris divisio in Naturale & Positivum: Illud dicitur quod est à natura, omnibúsq; naturali lumine innotescit: Positivum verò, quod lege aliquâ expressâ positum est, nec nisi voce aut scripto promulgatum hominibus innotescit: Estq; istud duplex; nempe Divinum, & Humanum: illud à Deo immediatè, hoc ab hominibus constitutum. Rursum, Divinum est vel vetus vel novum, quod veteri vel novo testamento continetur: Humanum verò, aut Civile est, quod à potestate seculari; aut Canonicum, quod à potestate ecclesiastica positum est. *Alia juris divisio.*

§. III. De Fortitudine.

Quæstio I.

Quid sit Fortitudo.

Fortitudo & dignitatis & naturæ ordine temperantiam præcedit. Quantò enim præstantius est, honesta aggredi, quàm turpia refugere; & quantò majoris *Fortitudo Temperantiam antecellit.*

majoris est animi, fortiter dolorem sustinere, quàm à voluptate abstinere, tantò fortitudo temperantiæ præstat: Et sicut bonum malo naturâ prius est: sic prius est, bonum velle aggredi, quod est fortitudinis; quàm à malo recedere, quod est temperantiæ. Neq; enim à malo deflectimus nisi alicujus boni gratiâ: & quamvis fuga mali prosecutionem boni ordine exsecutionis antecedat, non tamen ordine intentionis.

Fortitudo dupliciter accipitur.

Ut autem intelligas in quo posita sit vis & ratio fortitudinis, notandum est, *fortitudinem* dupliciter accipi: 1. Primò quidem, pro omni animi firmitate quæ in cujuslibet virtutis actione reperitur: quo modo non 2. est virtus à cæteris distincta, sed potiùs conditio ad omnem virtutem requisita. Altero modo accipitur *fortitudo* prout significat specialem quandam animi firmitatem in suscipiendis periculis laboribúsq; perferendis: quo modo est specialis virtus, definitúrq; ab Arist. 2. Ethic. 7. & 3. Ethic. 6. *Mediocritas circa metum & audaciam.*

Fortitudinis definitio.

Ad cujus definitionis intelligentiam notandum est, *metum* & *audaciam* dupliciter accipi. primò quidem pro vitiis extremis, inter quæ media consistit fortitudo; altero modo, pro passionibus appetitûs irascibilis, quo modo accipiuntur in supradicta definitione. Notandum est præterea, virtutem circa aliquid versari tribus modis: 1. tanquam circa aliquid fugiendum; quo modo dici potest fortitudo saltem impropriè versari circa Metum & Audaciam in priori acceptione: 2. tanquam circa aliquid dirigendum ac temperandum; quo modo fortitudo dicitur magis propriè versari circa Metum & Audaciam in posteriori acceptione: 3. tanquam circa aliquid amplectendum; quo modo fortitudo dicitur etiam propriè versari circa Labores, Dolores, & Pericula.

Triplici modo dicitur virtus circa aliquid versari.

Quæstio II.

Quinam sint fortitudinis actus.

Duo actus fortitudinis: Sustinere & Aggredi.

Fortitudinis actus duo sunt præcipui; nempe, Sustinere, & Aggredi. Cùm enim fortitudo circa

ca audaciam & timorem versetur; timorem reprimit, difficultatem sustinendo; audaciam verò, periculum cautè aggrediendo, moderatur. Ex his autem duobus præstantior est sustinentia quàm aggressio; ut docet Aristoteles 3. Ethic. 9. & D. Thomas 2. 2. qu. 123. art. 6. Etenim magis arduum est, timorem reprimere, quod fit sustinendo; quàm audaciam refrænare, quod aggrediendo fit: Nam ipsum periculum, quod est objectum audaciæ & timoris, cùm ex se conferat aliquid ad reprimendam audaciam, nihil juvat ad cohibendum, sed potiùs confert ad augendum timorem. *Traktat sustinere quàm aggredi.*

Porrò, inter speciales actus fortitudinis, principem locum obtinet apud Christianos Martyrium. *De Martyrio.* Nam fortitudinis est, firmare animum in bono contra timorem; Martyr autem firmatur in bono fidei & religionis contra timorem rei omnium acerbissimæ maximéq; formidolosæ, videlicet mortis. Quòd si objicias, Martyrium videri potiùs actum Charitatis *Object.* quàm Fortitudinis, juxta illud Joan. 15. 13. *Majorem hâc dilectionem nemo habet, quàm ut animam suam ponat quis pro amicis suis:* respondet D. Thomas, 2. 2. q. 124. art. 2. ad 2. *Martyrium esse actum* utriusq; *Resp.* virtutis: *charitatis* quidem, *ut imperantis*; *fortitudinis verò, ut elicientis: Charitas enim inclinat ad actum martyrii sicut primum & principale motivum per modum virtutis imperantis; fortitudo autem, sicut motivum proprium per modum virtutis elicientis.* Censetur autem actus aliquis esse ejus virtutis proprius à qua elicitur. Cùm tamen ab utraq; virtute procedat Martyrium, hinc fit ut utriusq; sit manifestativum; & quidem maximè charitatis, juxta illud Joann. 15. *Majorem*, &c. eò quòd tantò magis ostenditur quisquam personam aliquam amare, quantò pro ea rem magis amatam contemnit, & magis odiosam diligit: at martyr Divini amoris causâ vitam propriam contemnit, & mortem cum acerbissimis doloribus conjunctam libentissimè amplectitur.

Quæstio

Quæstio III.

Quænam ſint partes fortitudinis.

Species Fortitudinis nullæ. Quatuor virtutes illi annexæ:

PArtes fortitudinis ſubjectæ ſeu ſpecies nullæ aſſignantur, quia virtus hæc verſatur circa materiam valde ſpecialem, quæ plures virtutum ſpecies conſtituere nequit. Partes verò integrantes (quæ ſub alia conſideratione *potentiales* appellantur) quatuor ſunt: nempe, Fiducia ſeu Magnanimitas; Magnificentia; Patientia, ad quam ſpectat Longanimitas; & Perſeverantia, ad quam pertinet Conſtantia: Quæ ex duplici actu fortitudinis, nempe *aggredi* & *ſuſtinere*, colliguntur: nam duæ ex illis priores ad aggrediendum, duæ verò poſteriores ad ſuſtinendum deſiderantur. Ad aggrediendum duo ſunt neceſſaria: Quorum unum pertinet ad animi præparationem; ob quam ponitur Fiducia ſeu Magnanimitas, quâ quis parato promptóq; animo eſt ad res arduas & difficiles aggrediendas: Alterum pertinet ad operis effectionem, nimirum ut animus in re quam ſemel aggreſſus eſt non ſuccumbat, ſed ſemper generosè & magnificè (ut ità loquar) ſe gerat in operando; ideóq; ad magnanimitatem addi debet Magnificentia. Et ſi quidem hæ duæ virtutes ad materiam peculiarem fortitudinis, nempe ad mortis pericula, referantur, erunt partes integrantes fortitudinis; quia ſic ipſam fortitudinem quaſi integrant & componunt: quòd ſi ad alias referantur materias in quibus difficultas minor eſt, ut ad Sumptus & Honores, tunc erunt partes fortitudinis potentiales; ſic enim non includunt totam fortitudinis vim, & tamen ad perfectum illius habitum exiguntur. Ad ſuſtinendum verò duo ſimiliter deſiderantur: Alterum, nè animus nimio impendentis mali timore conſternetur; quò ſpectat Patientia (cui adjungitur Longanimitas, quâ quis res magnas quæ procul abſunt exſpectat:) cùm enim diuturna rei magnæ exſpectatio triſtitiam afferat, juxta illud Sapientis, Prov. 13. 12. *Spes quæ differtur affligit animam,*

1. Fiducia ſeu Magnanimitas;

2. Magnificentia;

3. Patientia.

mam, ad eam æquanimiter ferendam patientia desideratur. Alterum quod ad sustinendum requiritur, est, nè ex diuturna rerum molestarum perpessione animus ægritudine elidatur; quò spectat Perseverantia: cui adjungitur Constantia, quâ munimur ut difficultates ex aliquibus externis impedimentis subortas exsorbeamus. Quod autem diximus de duabus virtutibus requisitis ad aggrediendum, idem sentiendum de duabus istis virtutib9 necessariis ad sustinendum, Patientiâ inquam & Perseverantiâ; Illas scilicet, quatenus spectant ad materiam peculiarem fortitudinis, esse partes ipsius integrantes; quatenus autem circa alias materias minùs arduas versantur, esse partes ejusdem potentiales, ab ipsa quidem distinctas, eidem tamen conjunctas. Lege D. Thomam, 2. 2. qu. 128.

4. Perseverantia. Istæ virtutes dici possunt non tantùm partes integrantes Fortitudinis, sed etiam potentiales.

§. IV. De Temperantia.

Quæstio I.

Quid sit Temperantia; & quodnam ejus objectum.

TEmperantia dici potest quælibet virtus quatenus in quovis animi motu modum servat: Verùm specialiter & magis propriè accipitur pro ea tantùm virtute quæ in moderandis voluptatibus est posita. Quare non malè ab Aristotele 3. Ethic. 10. definitur, *Mediocritas circa sensuum, ac præsertim tactus gustusque, voluptates.* Quæ descriptio ut faciliùs intelligatur, notandum est, sicut fortitudinis ità quoq; temperantiæ triplex objectum assignari: nempe, Fugiendum; quod maximè est intemperantia, aut si mavis, nimius cibus, potus, &c. Dirigendum; quod est voluptas, imprimis sensuum, & naturalis earum rerum cupiditas & appetitio: denique, Expetendum; nempe, moderatus cibus, potus, & cætera ejusmodi, quæ pertinent tum ad individui cùm ad speciei conservationem. Cæterùm ex supradicta descriptione intelligis, temperantiam non versari propriè circa voluptates quaslibet, sed circa voluptates corporis duntaxat, præsertímq; eas quæ ad gustum & ta-

Temperantiæ descriptio.

Objectum triplex.

ctum pertinent; quales sunt quæ ex potu, cibo & rebus venereis capiuntur (sunt enim istiusmodi voluptates eò cæteris majores quò sunt naturæ conjunctiores, utpote quæ vel ad individui vel ad speciei conservationem pertineant;) licèt non sit negandum, alias etiam aliorum sensuum voluptates ad hanc specialem virtutem per se etiam pertinere, sed non tam propriè.

Quæstio II.

Quænam sint partes temperantiæ.

Temperantiæ partes Subjectivæ quatuor;

CUm tria partium genera in qualibet virtute ut plurimùm reperiantur, subjectivæ, integrantes, & potentiales; quod spectat ad partes subjectivas hujus virtutis, quatuor numerantur: nempe, Abstinentia, Sobrietas, Castitas, & Pudicitia: Quarum duæ priores circa ea quæ ad victum, duæ verò posteriores circa ea quæ ad generationem pertinent, occupantur: & quidem Abstinentia circa cibum, Sobrietas circa potum, Castitas (quæ est triplex, nempe Virginalis, Vidualis, & Matrimonialis) circa usum rei venereæ, pudicitia circa venereorum signa (qualia sunt aspectus, oscula, &c.) versatur. Partes integrantes duæ sunt; Verecundia, & Honestas: Quarum illa à turpibus & inhonestis cupiditatibus retrahit; hæc verò ad ea quæ decent allicit. Denique, partes potentiales quatuor præcipuæ numerantur à S. Thoma 2. 2. qu. 143. art. 1. nempe, Continentia, Clementia, Humilitas, & Modestia: Quarum prima est, quâ resistimus pravis & effrænatis libidinibus; secunda, quâ superiores erga subditos facillimè placantur; tertia, quâ æquales inter se facillimè conciliantur; quarta, quâ nihil plus æquo dicitur, desideratur, agitur. Cæterùm ad hanc revocari possunt, Moderatio, quæ corporis gestum temperat; Eutrapelia, quæ in jocis & ludis modum servat; Ornatus, qui corporis vestitum moderatur; deniq;, Simplicitas, quæ nimiæ in hisce rebus inquirendis & concinnandis solicitudini modum ponit. Sed hæc de quatuor virtutibus Cardinalibus breviter pro nostro instituto dicta sint.

Integrantes duæ;

Potentiales quatuor.

Tertia

Tertia Disputatio hujus Tractatûs.

De Vitiis & Peccatis.

Quæstio I.

Quid sint Vitium & Peccatum.

QUoniam contrariorum eadem est disciplina, idcirco ratio doctrinæ postulat, ut quia de Virtutibus hactenus diximus, deinceps quoque de Vitiis & Peccatis disseramus: De quibus primùm illud occurrit explicandum; Quid sint. Sciendum igitur est, *vitium*, *peccatum*, & *malitiam* distingui: quòd *vitium* sit habitus; *peccatum* verò, actus; & *malitia*, aliquid consequens ad utrumque; nempe utriusque deformitas: licèt hæc vocabula nonnunquam indiscriminatim usurpentur. Secundò notandum est, cùm malum sit triplex, Naturale, Artificiale, & Morale; Vitium & Peccatum hìc dici mala in genere morum: licèt defectus qui in rebus naturalibus & artificiosis reperiuntur, nonnunquam *vitia* nominentur. Tertiò notandum est, malum in genere morum posse dici tripliciter: nempe, vel Denominativè tantúm; quo modo lingua maledici *dolosa* seu *perversa* dicitur: vel Efficienter; quo modo voluntas peccatoris *iniqua* dicitur: vel denique Formaliter: Et hoc postremo & maximè proprio modo tum vitia cùm peccata dicuntur moraliter mala; quia nempe in habitibus & actibus inordinatis duntaxat reperitur formaliter deformitas seu malitia moralis: at verò in voluntate seu libero arbitrio non nisi causaliter inest ejusmodi deformitas; quia nempe ipsa causa est cur peccemus; aut certè per aliud, nempe ratione habituum & actuum vitiosorum qui in ipsa formaliter insunt. His positis, potest definiri vitium quatenus opponitur virtuti, Habitus electivus à mediocritate deflectens. Sicut autem virtutum sic etiam vitiorum pro-

Nota 1,

2, *Malum triplex.*

3. *Malum morale tripliciter dicitur.*

Vitii descriptio.

pria sedes est sola voluntas, si modò vitia Prudentiæ opposita excipias: Cùm enim vitia virtutibus sint contraria, ea autem sit contrariorum natura ut in eodem subjecto inesse & ab eodem sese vicissim expellere apta sint; hinc fit, ut idem sit virtutum & vitiorum oppositorum subjectum in quo sunt. Et sicut bonis habitibus in voluntate residentibus alii in appetitu sentiente respondent, sic existimandum est de malis seu vitiosis. Peccatum verò aut est actus indebitus, cujusmodi est omne peccatum actuale Commissionis; aut omissio actûs debiti, quod dicitur peccatum Omissionis; aut saltem carentia justitiæ debitæ, quod est peccatum Originale: Potest autem in genere definiri, Voluntarium quid recedens à Divina regula. Verùm prætermisso peccato originali, cujus consideratio pertinet ad Theologum;& etiam peccato omissionis, quod minùs notum est; quod spectat ad peccatum commissionis (quod est notius) potest sic definiri, Actus voluntarius recedens à Divina regula. Dicitur *actus*, ut distinguatur primùm à Vitio, quod est habitus; deinde, à Malitia, quæ est sola carentia rectitudinis in actu vel habitu; denique, à peccato Originali, & ab Actuali quod dicitur Omissionis, quæ omnia non consistunt in actu. Additur, *voluntarius*, i.e. à voluntate deliberata elicitus vel imperatus: Quare quod nec in nostra voluntate nec à nostra voluntate est, peccatum non est: imò quod à voluntate est absque deliberatione, peccatum non est; neq; enim tunc est in nostra potestate. Subjungitur, *recedens à Divina regula*; ut intelligas, ad rationem peccati pertinere defectum quendam qui dicitur carentia rectitudinis debitæ, sive recessus à Divina regula. Ubi per *Divinam regulam* intelligimus quodvis præceptum obligans, sive à Deo immediatè sive ab eodem mediatè, h. e. mediante naturali lumine vel prudenti hominum consilio, derivetur: Ejusmodi enim præcepta sunt regulæ humanarum actionum, à quibus cùm desciscunt, tunc debitâ rectitudine carent, dicunturq; vitiosæ.

Peccati descriptio.

Definitio peccati Cōmissionis.

Carentia rectitudinis debitæ.

Quæst.

Quæſtio II.

Quænam ſit vitiorum ac peccatorum origo.

SEnſus propoſitæ quæſtionis eſt, Quænam ſit vera & propria cauſa cur in actibus aut etiam habitibꝰ humanis malitia ſive deformitas moralis reperiatur: Ex quo intelligis, non hìc tam quæri cauſam vitiorum aut peccatorum efficientem, quàm deficientem, ut ità loquar. Reſpondetur, Veram & ſolam ejuſmodi cauſam eſſe liberum hominis arbitrium: quod quia finitum & creatum eſt, ac proinde ex nihilo oriundum, idcirco nihili particeps, proindéque defectibile & labile eſſe poteſt; omnis enim defectus participatio quædam nihili eſt: Quò fit ut omnis creatura naturâ ſuâ ſit peccabilis, tum quia ex nihilo eſt, tum quia ſuarum actionum regula eſſe non poteſt, utpote æternæ legi ſubdita. Inter creaturas autem ſola rationalis eſt moraliter peccabilis. Et quamvis DEUS dici poſſit cauſa ipſius habitûs aut actûs qui dicitur vitioſus, quoad ſubſtantiam (ut loquuntur) non tamen dici poteſt ipſius cauſa quoad deformitatem; ideóque dici non poteſt cauſa vitii aut peccati, quia vitium & peccatum ut ſic includunt deformitatem. Et quamvìs Deus juſtis de cauſis permittat mala, non tamen autor mali dici poteſt, ut fusè probatur à Theologis.

Quæſt explicatur.

Eidem reſpondetur.

DEUS nequit dici cauſa peccati.

Quæſtio III.

An vitium ſit contra naturam.

NOtandum eſt, licèt natura hominis revera una ſit, ratione tamen duplicem conſtitui; alteram animalem ſeu ſenſitivam, alteram rationalem ſeu intellectivam: hominémque ſecundùm naturam ſenſitivam propendere ad bonum ſenſibile, quod aliquando diſtat ab honeſto aliquando verò non; ſecundùm verò naturam intellectivam inclinari ad bonum rationale & honeſtum. Quo poſito, ad quæſtionem propoſitam reſpondeo ſequentibus concluſionibus.

Natura hominis, ratione duplex.

1. Conclusio; I. Conclusio; Certum est, vitium esse contra naturam hominis rationalem: vitium enim per se inclinat ad actum vitiosum; atqui omnis actus vitiosus ut sic à recta ratione deflectit.

2. Conclusio; II. Conclusio; Dici potest; aliquâ ratione vitium esse secundùm naturam hominis sensitivam; non quòd homo per naturam sensitivam inclinetur ad peccatum formaliter, sed quia per ipsam fertur per se in bonum sensibile, quod ut plurimùm repugnat honestati; licèt non feratur in ipsum quatenus repugnans est honestati.

3. Conclusio; probatur. 1. III. Conclusio. Absolutè & simpliciter vitium est contra naturam hominis, quia repugnat naturali inclinationi hominis ut homo est. Probatur; Quia naturalis inclinatio hominis ut homo est, ea est quæ fit secundùm rectam rationem; nihil enim magis competit homini ut homo est quàm recta ratio: at verò inclinatio quæ est secundùm rectam rationem fit semper in bonum honestum, vitium verò inclinat per se in bonum delectabile, quod repugnat tali bono: quare vitium absolutè & simpliciter est contra naturam hominis.
2. Adde, quòd appetitus rationalis habet naturalem inclinationem ad virtutem; ideóque omnes qui sunt sanæ mentis virtutem laudant: at verò quædam est in appetitu sentiente inclinatio ad obediendum appetitui rationali tanquam superiori; ideóque talis appetitus in homine dicitur ab Aristotele *aliquo modo rationis particeps:* ergò totus homo, absolutè & simpliciter loquendo, inclinatur ad virtutem;
1. Eth. 13. ideóque vitium virtuti per se oppositum erit absolutè contra naturam hominis.
Nota, Nota tamen, quòd quamvis appetitus sentiens naturaliter inclinetur ad obediendum rationi, quia tamen propensiùs inclinatur in bonum sensibile, quod rectæ rationi ut plurimùm adversatur hinc fit ut posterior hæc inclinatio priori præponderet. Quòd autem tanta sit vis appetitûs sentientis ut sensibilium bonorum blandimentis allectus superiorem appetitum secum trahat sæpissimè, oritur

ex misera conditione naturæ lapsæ post peccatum primorum parentum.

Quæstio. IV.

Quænam sit propria peccati differentia.

CUm duo in peccato considerari possint: alterum quod est positivum, viz. actus voluntarius circa objectum delectabile; alterum quod est privativum, viz. carentia rectitudinis debitæ: illud dicitur à Theologis, Conversio ad creaturam; hoc verò, Aversio à Deo. Hoc posito, quæstio est, A quonam petatur propria peccati differentia, an ab eo quod in ipso positivum est, an verò ab eo quod privativum est. Rejectis igitur de re proposita pugnantibus sententiis, tota controversia videtur in hunc modum posse dirimi. *Duo in peccato consideranda: Aversio à Deo; Conversio ad creaturam.*

I. Conclusio; Peccatum in genere ut peccatum, videtur maximè constitui per id quod in ipso privativum est; ita ut quod in eo positivum est sit veluti materiale, id verò quod privativum est sit formale: Unumquodque autem maximè per id constituitur quod in ipso formale est. Hinc verè dicitur peccatum esse *nihil*; ipsa enim actûs voluntarii malitia privatio est, proindéque nihil est. *1. Conclusio;*

II. Conclusio; Species peccatorum constituuntur ac distinguuntur inter se per proprias ac speciales differentias: quæ differentiæ partim positivæ, partim privativæ sunt. Namque specialia peccata habent quòd sint speciales quidam actus, idque penes speciales ordines ad objecta; & præterea habent suos speciales defectus, idque penes speciales regulas à quibus deficiunt peccata. Quo fit ut unumquodque speciale peccatum constituatur tale, proindéque ab alio distinguatur, per quid positivum, nempe per specialem ordinem ad suum objectum; & etiam per aliquid privativum, nempe per specialem recessum à Divina regula: v. gr. Crapula & Ebrietas, quæ sunt species Gu- *2. Conclusio; Differentiæ peccatorum partim positivæ partim privativæ sunt. Nota.*

 læ,

læ, positivè inter se distinguuntur per diversa objecta; nempe, quòd crapula sit circa cibum, ebrietas verò circa potum: & præterea differunt privativè, quòd in utraque sit recessus à distinctis & specialibus præceptis Temperantiæ.

Quæstio V.

Utrùm habitus vitiosus possit fieri bonus; & è contra.

Pars affirmans Scoti.

PArtem affirmantem amplectitur Scotus, asserens unum eundémq; habitum modò virtutem modò vitium esse posse: Quod videtur hoc exemplo confirmari; Si aliquis qui obtinuit habitum abstinendi à cibo ob Mahometicam superstitionem ad Christianam fidem convertatur, & ob veri Dei cultum à cibo abstineat, ex illo eodem habitu sentiet promptitudinem facilitatémq; ad actus temperantiæ; ac proinde idem habitus qui erat antea vitiosus ob pravum finem, nunc ex fine honesto atq; ex conformitate ad legem Dei & rectam rationem fiet studiosus: & è contrà, si quis à fide ad Mahometicam superstitionem se conferat. Verùm tenendum est, Vitium non posse mutari in virtutem; nec è contrá: eò quòd vitium est habitus per se inclinans ad actum malum, virtus verò ad actum bonum. Itaq; habitus ille abstinendi in Mahometano non tantùm inclinat ad abstinentiam à cibo, sed ad abstinentiam cum circumstantiis quæ per se actum illum dehonestant: è contrà, habitus temperantiæ in Christiano inclinat ad abstinentiam cum circumstantiis quæ actum illum perfectè cohonestant.

Pars negans probabilior.

Ad rationem partis affirmantis responsio.

Ad exemplum allatum respondetur, In Mahometano, præter habitum illum superstitiosum naturâ sua malum, quo voluntas inclinatur ad superstitiosè abstinendum, esse alium subordinatum habitum in appetitu sentiente, quo reprimitur effrænata cibi appetitio, qui ex se neq; bonus neq; malus est. Et sic respondemus, Facilitatem abstinendi in eo qui conversus

versus esset ad fidem, oriri ex isto habitu subordinato qui potest virtuti subservire non secùs ac vitio; non autem ex illo vitioso qui in superiori animi parte, nempe voluntate, residebat.

Quæstio VI.

An actus vitiosus sit pejor habitu.

DUplici conclusione quæstio proposita explicatur.

I. Conclusio; Actus vitiosus absolutè & simpliciter est pejor habitu. Cùm enim in rebus moralibus bonitas & malitia ex fine præsertim peti soleant; actus autem sit finis propter quem est habitus: hinc fit ut malitia habitûs dependeat ex malitia actûs; & certè idcirco habitus dicitur vitiosus quia inclinat ad actum vitiosum. Jam verò propter quod unumquodq; tale, & illud magìs tale: quare cùm habitus sit vitiosus propter actum vitiosum ad quem refertur, certè ipse actus erit per se & absolutè deterior habitu. Adde etiam, quòd habitus non sunt tam voluntarii quàm actus; ideóq; non habitus sed actus propriè merentur vel demerentur, & ex consequenti præmiantur etiam vel puniuntur. *1. Conclusio; probatur, 1.* *2.*

II. Conclusio; Habitus vitiosus secundùm quid est pejor actu: Tum quia ejusmodi habitus potestate plures actus malos continet ad quos inclinat: Tum quia difficiliùs deponitur habitus vitiosus quàm actus; Tum quia plures actus per quos comparatus fuerit præsupponit. Si objicias, *Peccatorem* sic appellari ab habitu; *peccantem* verò ab actu: & tamen in Sacris literis *peccatores* tanquam omnium teterrimos haberi. Respondeo, *Peccatorem* non tantùm propter habitum sed etiam propter actus frequenter repetitos sic appellari. *2. Conclusio; probatur 1, 2, 3.* *Object.* *Resp.*

Quæstio

Quæstio VII.

An vitium simul cum virtute esse possit.

1. Conclusio; PRima Conclusio; Habitus & actus vitiosi directè oppositi actibus propriis virtutum infusarum, non possunt simul esse cum ejusmodi virtutibus: v. gr. Infidelitas, vel actus Infidelitatis, non potest simul esse in eodem homine cum habitu Fidei: idémq; dicendum de habitibus & actibus directè oppositis tum Spei cùm Charitatis: Est enim nimia illorum inter se contrarietas, ità ut se mutuò in instanti perimant; ut fusè docent Theologi. Quo fit, ut peccatum mortale nunquam cum gratia esse possit.

2. Conclusio; II. Conclusio; Actus moralis vitiosus potest esse simul cum habitu virtutis opposito: & è contrà, actus virtutis simul cum opposito habitu vitioso. Utrumq; *probatur.* experientiâ satis patet: Prius quidem, in probis hominibus; qui in peccata nonnunquam incidunt: Posterius, in improbis; qui quosdam virtutum actus interdum exercent: & etiam in iis qui ex improba vitæ consuetudine ad meliorem statum convertuntur: in his enim manent adhuc vitiosi habitus, qui non nisi repetitis frequenter contrariis actibus superantur: *Nota.* Cæterùm, quamdiu sunt involuntarii ejusmodi habitus, non imputantur ad culpam, sed potiùs si quando culpa ex infirmitate contingat, ipsam minuunt.

3. Conclusio; Ejus prior pars probatur. III. Conclusio; Potest esse habitus moralis vitiosus cum habitu virtutis opposito in gradu remisso, non tamen in gradu intenso. Prior pars conclusionis probatur experientiâ. Nam is qui vitiis assuetus ad meliorem vitæ frugem convertitur, cùm incipit actus virtutum exercere, per ejusmodi actus contrahit aliquos habitus; nec tamen prorsus abolentur oppositi vitiorum habitus, licèt multùm debilitentur: Sicq; in ejusmodi hominibus oppositi habitus simul *Ejus posterior pars probatur.* reperiuntur in gradu remisso. Posterior verò pars probatur: Quia quò magis habitus aliquis bonus aut vitiosus

vitiosus in aliquo homine obfirmatur, eò magìs oppositus debilitatur: ex quo sequitur, ut cùm habitus est omnino confirmatus seu in gradu intenso, tunc oppositus sit valde remissus aut omnino exstinctus.

IV. Conclusio; Non potest actus vitiosus simul cum actu virtutis elici à voluntate: Quia non potest eadem facultas simul actu ferri in opposita: Licèt tamen actus exteriores virtutis & vitii possint simul fieri; ut si quis unâ manu pecuniam alterius surripiat, & alterâ manu suam ipse pecuniam eroget: & tunc voluntas tacito quodam consensu fertur ad utrumque, licèt non elicito & expresse; quod satìs est ut utraque actio censeatur voluntaria. *4. Conclusio; probatur.*

Quæstio VIII.

Quænam sint vitiorum ac peccatorum species.

QUoniam habitus per actus distinguuntur, hinc Vitiorum species ex Peccatorum variis speciebus facilè colligi poterunt: Quare peccatorum divisiones aliquot magìs præcipuas hoc loco persequemur.

I. Divisio Peccati est in Originale & Actuale. Illud dicitur, quod propter lapsum primi hominis unicuique nostrûm ab instanti conceptionis adnascitur; consistitque in carentia justitiæ originalis debitæ: Hoc verò dicitur illud omne quod actu in hujus vitæ decursu ab homine committitur; potéstque in genere definiri, Dictum, factum, concupitum, vel omissum contra vel præter legem Dei. *I. Divisio Peccati, in Originale, & Actuale.*

II. Divisio, quæ propria est peccati actualis, est in peccatum Mortali & Veniale. Illud dicitur, quod mortem animæ generat, dum privat gratiâ & æternæ morti adjudicat, hoc verò, quod, quia gratiâ non privat, nec æternæ morti adjudicat, facilè veniam consequitur. Illud *contra*, hoc verò *præter* Divinam regulâm est: Quare qui peccat mortaliter, facit contra præceptum, quia oppositum præcepti facit: qui verò peccat venialiter, facit præter præceptum; quia aliquid facit quod non licet; quod licèt non sit con- *II. Peccati Actualis, in Mortale, & veniale.*

tra

tra præceptum, non tamen tendit in finem præcepti. Porrò, ex peccato mortali perpetrato duplex effectus in anima relinquitur, quorum neutrum sequitur ex peccato veniali: nempe, reatus Culpæ, qui consistit in totali carentia gratiæ & amicitiæ Divinæ; & reatus Pœnæ æternæ, ratione cujus anima obligatur ad pœnam æternam subeundam. Cùmque in peccato mortali duo spectentur, nempe, aversio à Deo, & conversio ad creaturam; hinc pœna duplex incurritur: altera dicitur pœna Damni; quæ est sempiterna carentia Divinæ visionis; respondétque Aversioni à Deo: altera verò, pœna Sensûs, qui est sempiternus cruciatus infernalis flammæ; respondétque Conversioni ad creaturam. Cùm igitur mortale peccatum remittitur, semper tota culpa tollitur, non tamen semper omnis reatus pœnæ tollitur, sed pœna æterna quæ debebatur, in temporalem commutatur, quæ vel in hac vita per debitam satisfactionem solvenda est, aut in purgatorio post obitum, nisi indulgentiarum beneficio ab istiusmodi satisfactionis obligatione liberemur. Verùm de his copiosiùs Theologi, & præsertim Summistæ.

Effectus peccati mortalis duplex.

Et duplex pœna.

III. In peccata Commissionis, & Omissionis.

III. Divisio est in peccatum Commissionis, & peccatum Omissionis. Cùm enim duo sint præceptorum genera; alia affirmativa, quæ ad aliquid faciendum obligant, quale est, *Unum Deum adorabis*, &c. alia verò negativa, quæ aliquid facere prohibent, quale est istud, *Non occides*, &c. Quandocunque peccatum est contra negativum præceptum, semper est peccatum commissionis: At verò quando est contra præceptum affirmativum, aliquando est peccatum omissionis, cùm tantùm omittitur id quod præcipitur; ut si quis omittat debitum Deo cultum reddere: aliquando peccatum commissionis, cùm perpetratur contrarium ejus quod præcipitur; ut si quis Deum contemnat, aut irrideat, aut blasphemet. Ut plurimùm tamen peccata quæ fiunt contra præcepta affirma-

affirmativa, sunt omissiones non commissiones.

IV. Divisio peccati est in Dictum, Factum, & Concupitum; seu in peccatum Cordis, Oris, & Operis: Non quòd illa peccata sint semper distincta, sed quòd quædam sint peccata cordis tantùm, quæ solo malo affectu committuntur; ut Blasphemia mentalis, Malevolentia, &c. alia verò, cordis simul & oris tantùm; ut Detractiones, Injuriæ, Comminationes: alia verò, quæ non tantùm animo concipiuntur aut ore proferuntur, sed etiam opere complentur; ut Furta, Mutilationes, Homicidia, Fornicationes, &c. *IV. In pecc. Cordis, Oris & Operis.*

V. Dividuntur peccata in Carnalia & Spiritualia, juxta illud Apostoli 2. Cor. 7. 1. *Mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritûs.* *V. In Carnale & Spirituale.*

VI. Ratione personarum in quas peccamus peccatum triplex constituitur: Aliud enim dicitur esse contra Nosipsos; quod opponitur maximè Fortitudini & Temperantiæ: aliud, contra Proximos; quod opponitur Justitiæ & Misericordiæ: aliud denique, contra Deum; quod opponitur Charitati & Pietati. Denique, illa tria genera peccatorum opponuntur tribus virtutum generibus, quibus rectè ordinamur erga nos, proximum, & Deum. *VI. In pecc. contra Nos ipsos, Proximum, Deum.*

VII. Ratione causarum internarum ex quibus nascuntur peccata, tria peccatorum genera assignantur: quorum alia dicuntur ex Ignorantia; quæ ex ignorantia aliqua culpabili procedunt: alia, ex infirmitate; quæ ex vehementi aliqua animi perturbatione oriuntur: alia denique, ex Malitia; quæ ex deliberata animi voluntate absque ulla vehementi passione scienter & prudenter perpetrantur. *VII. In pecc. ex Ignorantia, Infirmitate, Malitia.*

VIII. Denique, vulgò dividuntur peccata in septem illa quæ communiter dicuntur *mortalia*; licèt non satis aptè, cùm pleraque ex illis non sint in genere suo mortalia sed tantùm venialia: Quare meliùs ab aliis dicuntur *capitalia*, quasi omnium peccatorum tam venialium quàm mortalium fontes & capita. Hæc autem septem peccata isto artificiali vocabulo, *VIII. In septem peccata vulgò dicta Mortalia.*

SALIGIA, significantur; nempe, Superbia, Avaritia, Luxuria, Invidia, Gula, Ira, Acedia. Ex his autem tria priora sunt præcipua; nempe, Superbia, Avaritia, & Luxuria: de quibus illud, 1. Joh. 2. 16. *Omne quod est in mundo aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ.* Porrò de his specialiùs agere non est hujus instituti; sed ad Theologos, & præsertim Summistas, qui de casibus conscientiæ disserunt, pertinet. Et hæc sunt quæ de Virtutibus & Vitiis; atque adeò de rebus Moralibus, dicenda habuimus ad majorem Dei Opt Max. gloriam.

LAUS DEO.

Index eorum quæ in hoc Tractatu *de rebus Moralibus* continentur.

sit

H

I

Justitia

Veri-

FINIS.